

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İSLÂM'A GÖRE İNSANIN YARATILIŞINDA KADININ KONUMLANDIRILIŞI

Cihan KAHRAMAN

Tez danışmanı
Prof. Dr. Fulya BAYRAKTAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KADIN VE AİLE ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

ANKARA

OCAK 2022

ankara
HBV

İSLÂM’A GÖRE İNSANIN YARATILIŞINDA KADININ KONUMLANDIRILIŞI

Cihan KAHRAMAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KADIN VE AİLE ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ANKARA

OCAK 2022

ETİK BEYAN

Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Cihan KAHRAMAN

25.01.2022

İSLÂM’A GÖRE İNSANIN YARATILIŞINDA KADININ KONUMLANDIRILIŞI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Cihan KAHRAMAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ocak 2022

ÖZET

Tarih boyunca kadının toplumdaki konumu tartışma konusu olmuştur. Kadim inanışlardan semavi dinlere kadar var olan insanın yaratılış anlatıları, kadının toplumdaki konumunu da şekillendirmiştir. Bu çalışmada ise kadının yaratılıştaki durumu hakkında İslâm kaynakları olan Kur’an, hadis ve ulema kitapları ile ilgili olabilecek diğer dinlerin anlatıları beraber değerlendirilmiştir. Ele alınan kaynaklar arasındaki benzerlik ve farklar ortaya koyulmuştur. İslâm kaynaklarında Adem ve Havva’dan başlayarak ele alınan insanın yaratılışı anlatılarında kadına uygun görülen rollerin ve konumun, ne olduğu ve kaynaklarının neler olduğu incelenmiştir. Yaratılış anlatılarının kadınlarla ilgili başka hangi meselelere etkisi olduğu da araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda ise İslâm kaynaklarının kadının yaratılıştaki konumuna nasıl yer verdiği hakkında elde edilen bulgular serimlenmiştir. Kur’an’ın konuya yaklaşımının, diğer kaynaklardan farkı irdelenmiştir.

Bilim Kodu : 113842

Anahtar Kelimeler : Adem, Havva, İslâm, kadının konumu, kadının yaratılışı, yaratılış.

Sayfa Adedi : 106

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Fulya BAYRAKTAR

THE POSITIONING OF WOMEN IN THE CREATION OF HUMAN ACCORDING TO ISLAM

(M. SC. THESIS)

Cihan KAHRAMAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE PROGRAMS

January 2022

ABSTRACT

The position of women in society has been the subject of debate throughout history. The narratives of the creation of human, from the oldest beliefs to the monotheistic religions, have also shaped the position of women in society. In this study, the Qur'an, hadith (Hadis) and ulema books, which are Islamic sources, and the narratives of other religions that may be related have been evaluated together. The similarities and differences between the sources discussed have been revealed. In the narratives of the creation of human, which is discussed starting from Adam and Eve in Islamic sources, the roles and position considered appropriate for women have been examined with questioning their sources. The effects of creation narratives on other issues related to women have been also investigated. As a result of the study, the findings about how the Islamic sources give place to the position of women in creation are presented. The difference of the Qur'an's approach to the subject from other sources has been examined.

Science Code : 113842

Keywords : Adam, Eve, Islam, position of woman, creation of woman, creation.

Page Number : 106

Supervizor : Prof. Dr. Fulya BAYRAKTAR

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklama
Akr.	Aktaran
Ber.	Bereşit
Ber. Rab.	Bereşit Rabbah
Çev.	Çeviren/Tercüme eden
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
Ef.	Efesliler/Efesoslulara Mektup
Gen.	Genesis
H.no	Hadis numarası
Hez.	Hezekiel
Kid.	Kiddushin
Nşr.	Neşreden
Rom.	Romalılar/Romalılara Mektup
Ö.	Miladi ölüm tarihi
Sha.	Shabbat
Şem.	Şemot
Tar. Jon. on Gen.	Targum Jonathon on Genesis,
T.D.V.	Türkiye Diyanet Vakfı
Vay.	Vayikra
1Ko.	1.Korintliler/Korintoslulara Birinci Mektup
1Ti.	1.Timoteos/Timoteos'a Birinci Mektup
2Ko.	2.Korintliler/Korintoslulara İkinci Mektup
4Ez.	4.Ezra

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya konulmasında ve akademi camiasına kazandırılmasında bana her zaman destek ve katkı sağlayan danışmanım değerli hocam Prof. Dr. Fulya BAYRAKTAR'a, kıymetli jüri üyelerine, maddi manevi desteklerini her daim esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Cüneyt KANAT'a, her zaman destekçim ve dostum olan Hakan ŞAHİN'e, hayatımın her anında desteği ve emeği olan sevgili eşim Sibel KAHRAMAN'a ve sevgili çocuklarım Kaan Baybars ve Metehan'a teşekkürü bir borç bilirim.

1. GİRİŞ

Konunun tanımı

Bu araştırmada ele alınan konu, İslâm kaynaklarında yer alan insanın yaratılışı ile ilgili bilgi ve anlatılarda kadının yaratılıştaki durumu, konumu ve rolü olacaktır. İslâm kaynaklarının yanı sıra Eskiçağ toplumları, Yahudi ve Hristiyan kaynaklarında da kadınların yaratılışı anlatılarına ve yaratılıştaki konumlarına değinilecek; kaynaklar arasındaki benzerlikler, farklılıklar ve etkileşimler değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Problem ve Önemi

Kadınların toplumsal konumları ve rolleri geçmişten günümüze tartışılan bir mesele olmuştur. Toplumların sahip oldukları en önemli unsurlardan biri olan dinlerin, kadınların toplumsal zihinlerdeki algılanma biçimlerine etkisi olduğu açıktır. Dinlerdeki yaratılış anlatıları da kadınların zihinlerdeki konumunu etkilemiştir. Birçok din kadının yaratılışı anlatılarında ki kadına atfedilen olumsuz ve onu ikincil bir konuma sokan ifadeleri sebebiyle tenkite uğramaktadır (Kaval, 2016). İslâm dinin de bu tenkitlerle karşı karşıya kalmaması için konunun İslâm açısından açıklığa kavuşması elzemdir. İslâm'da kadının yaratılış anlatılarının *Kur'an*'da, tefsirlerde, hadis rivayetleri külliyatında ve İslâm ulemasının yorumlarında nasıl ele alındığı ve aralarındaki farklar bilinmelidir. Kimi zaman İslâm kültürünün kaynaklarında yer verilen, kişilerin yorumları veya başka kültürlerin inanışları, İslâm dininin ve *Kur'an*'ın ifadeleriymiş gibi toplum tarafından kabul görmektedir. Kadına yaratılış itibariyle biçilen bazı roller ve uygun görülen konum, İslâm'ın bir gerekliliği gibi algılanmaktadır (Okiç, 1995: 232; Yasdıman, 2011). Bu sebeple *Kur'an*'ın, Hadis rivayetlerinin ve ulemanın konuya bakışları ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Kadının yaratılış anlatılarında ona atfedilen özelliklerin ve rollerin, kadınların toplumdaki konumuna etkisi bilinmelidir. Kadının yaratılış anlatılarının, İslâm literatüründe başka hangi meselelerle ilişkilendirildiği ve hangi konulara etkisi olduğu incelenmelidir.

İslâm'da kadının yaratılışına yönelik birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmada İslâm külliyatında yer alan yaratılış anlatılarının, kadınlar ile ilgili başka hangi konulara etki ettiği ve kadının konumlandırmasında nasıl bir etkisi olduğu belirlemek; kadının yaratılışın da ona biçilen rol ve uygun görülen konum ile ilgili kaynaklar arasında ki farklar ve benzerlikleri karşılaştırmak temel amaç edinilmiştir. Kadının

yaratılış anlatılarındaki konumu ile ilgili farklı kaynakların bir çalışmada toplanıp, karşılaştırılmalı olarak çalışılması bu alanla ilgili yapılacak başka çalışmalara da katkı sunabilir. İslâm'da kadınlarla ilgili birçok meselenin anlaşılması ile ilgili yapılacak çalışmalarda, kadınların yaratılış anlatılarındaki durumunun bilinmesi ilgili meselelerin anlaşılmasına ışık tutacaktır.

Kapsam ve sınırlıklar

Kadının yaratılışı konusu geniş bir alana sahiptir. Yeryüzündeki sayısız inanış, din, mitoloji, efsane, felsefi görüş ve bilim dünyasının görüşleri içerisinde, insanın ve kadının yaratılışına değinilmiş, birbirine benzer veya farklı birçok görüş ortaya atılmıştır. Yaratılış konusundaki sayısız görüşün bir tez araştırmasında toplanabilmesi olası değildir. Bu çalışmada İslâm külliyatı açısından ele alınıp kadının yaratılışı meselesi değerlendirilecektir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından İslâm kaynakları ile ilgili olması muhtemel bazı eski dinlerin anlatıları ile bazı Yahudilik ve Hristiyanlık kaynakları da irdelenecektir. Ele alınan konuyla ilgili mümkün olabildiğince ana kaynaklara başvurulacak, ana kaynaklara ulaşmada güçlükler yaşanması durumunda ikincil ve üçüncül kaynaklar kullanılacaktır. Konunun, Yahudi ve Hristiyanlık açısından incelenmesinde mümkün olabildiğince ehli kitap din alimlerinin yorumlarına yer verilecektir. *Kur'an-ı Kerim* açısından konunun irdelenmesinde ağırlıklı olarak tefsir ve meal kaynaklarına, hadis rivayetleri açısından irdelenmesinde hadis rivayetleri külliyatına ve İslâm ulemasının görüşlerine başvurulacaktır. Tüm İslâm ulemasının konu ile ilgili görüşlerine yer verebilmek mümkün olamamaktadır. İslâm alimlerinin görüşleri genel bir çerçeve çizebilmek amacıyla irdelenecektir.

Yahudilik inancı incelenirken *Tora* metinlerinin Türkçe çevirisinde, Türkiye Yazma Eserleri Kurumu Başkanlığı tarafından 2018'de İstanbul'da basılan, S. Ben Joseph tarafından yazılmış *Tefsîru't-Tevrât Bi'l-'arabiyye Tevrat (Tora) Tefsiri* ile Gözlem Yayınları tarafından 2010'da İstanbul'da basılan, M. Farsi tarafından yazılmış *Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara 1. Kitap* adlı eserlerden faydalanılacaktır.

Hristiyanlık inancı incelenirken, Kutsal Kitap'ın metinlerinin Türkçe çevirisinde Yeni Yaşam Yayınları tarafından 2010 yılında basılan Kitabı Mukaddes

Şirketi tarafından yazılmış *Kutsal Kitap Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İnci)* adlı eserden faydalanılacaktır.

İslâm inancı incelenirken *Kur'an-ı Kerim* metinlerinin Türkçe meallerinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 2006 yılında Ankara'da basılan *Kur'an-ı Kerim Meâli* adlı eserden faydalanılacaktır. Buhârî hadislerinin Türkçe metinleri için Sağlam Yayınevi tarafından 2009 yılında İstanbul'da basılan *Sahih-i Buhârî Tercüme ve Şerhi,* Müslim hadislerinin Türkçe metinleri için İrfan Yayınevi tarafından 2014 yılında İstanbul'da basılan *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi,* Tirmizî hadislerinin Türkçe metinleri için Konya Kitapçılık tarafından 2007 yılında Konya'da basılan *Sünen-i Tirmizî Tercemesi,* Ebu Dâvûd hadislerinin Türkçe metinleri için Erkam Yayınları tarafından 2008 yılında İstanbul'da basılan *Sünen-i Ebî Davud ve Tercemesi,* İbn Mâce hadislerinin Türkçe metinleri için Kahraman Yayınları tarafından 1992 yılında İstanbul'da basılan *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi* ve Nesâî hadislerinin Türkçe metinleri için de Kalem Yayıncılık tarafından 1981 yılında İstanbul'da basılan *Sünen'ün Neseî* adlı eserlerden faydalanılacaktır.

Yöntem ve veri toplama teknikleri

"İslâm'a Göre İnsanın Yaratılışında Kadının Konumlandırılışı" adlı bu çalışma teorik bir çalışma özelliğindedir. Çalışmanın konusu ile ilgili, başta İslâm dini olmak üzere ilahi dinlerin kutsal kitaplarına ve muteber kabul edilen diğer kaynaklarına başvurulacaktır. Konu ile ilgili literatür taraması yapılarak bu alanda basılan bilimsel kitaplar, yazılan makaleler, doktora ve yüksek lisans tezlerinden faydalanılacaktır. Bu alanda görüş bildirenlerin fikirlerinden ve bilimsel çalışmalarından istifade edilecektir. Araştırma konusu ile alakalı ilahi dinler irdelenirken araştırmanın objektifliğine uygun olarak; ilgili dinin incelenmesinde kendi alimlerinin düşüncelerine ağırlık verilmeye çalışılacak; ilahi kitapların incelenmesinde ilgili dinin mensubu alimlerin tefsir çalışmalarından faydalanılacaktır. Konu ile alakalı İslâm literatüründe yer alan hadis rivayetlerine yönelik cerh ve ta'dîl çalışması yapılmayacak, ulemanın rivayetler hakkındaki görüşlerinden istifade edilecektir. Yapılan literatür taramasında ortaya çıkan kaynaklar bilimsel yöntemlerle tasnif edilerek irdelenip; benzer ve farklı yönleri ortaya konulup karşılaştırılarak konunun daha anlaşılabilir olmasına çalışılacak ve doğrulabilir yöntemlerle tespit ve değerlendirmeler yapıp sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır.

Önceki çalışmalar

İslâm'da kadının yaratılışını ve yaratılışın onun konumlandırmasına etkisini irdeleyen bu çalışma, öncesinde yapılan çalışmalarla benzerlik gösterse de konu ile alakalı parça parça ele alınan ilgili çalışmaların bir arada yeniden değerlendirilmesine ve bazı farklı bakış açıları ortaya koyup, konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Bu araştırmada Eskiçağ toplumlarında insanın ve kadının yaratılışı ile ilgili Gönül YONAR'ın (2015) "*Yaratılış Mitolojileri*" adlı eserinden ve Barbara C. Sproul'un (2018) "*Yaratılış Mitleri"* adlı eserlerinden faydalanılacaktır. Eserler eski çağ toplumlarındaki insanın yaratılış anlatılarına ve kadının yaratılıştaki durumuna değinmektedir.

Mustafa ERDEM (2005) "*Hz. Âdem (İlk İnsan)*" adlı eserinde Hz. Adem'in ve eşinin yaratılışını ilahi dinler olarak bilinen Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet açısından incelemiş ve değerlendirmelerde bulunmuştur.

Mehmet Okuyan (2018) "*Kıssalar Ne Söyler Yaratılış ve Hz. Âdem*" adlı esrinde Hz. Adem'in ve eşinin yaratılışını Kur'an ayetleri ışında incelemiş Hz. Adem'in ve eşinin yaratılışı hakkındaki yaygın bazı yanlış kanaatleri aydınlatmaya çalışmıştır.

Cemal AĞIRMAN (2001) "*Kadının Yaratılışı İlgili Rivayetler Bağlamında Yeni Bir Yaklaşım*" adlı eserinde kadının yaratılışı meselesini ilgili rivayetler ışığında değerlendirmiştir. Konu ile ilgili rivayetlerin sahihliğini ve Hz. Peygamberden günümüze nasıl anlaşıldığı ve ne gibi değişikliklere uğradığını irdelemiş ve bazı sonuçlara ulaşmıştır.

Hidayet Şefkatli Tuksal (2018) "*Kadın Karşıtı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri*" adlı eserinde kadının yaratılışı ile ilgili rivayetleri de irdelemiş, kadın karşıtı olarak kullanılan rivayetlerin kadın algısına etkisini ele almıştır.

İbrahim Özen (2010) "Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre Kadının Yaratılışı" adlı yüksek lisans tezinde kadının yaratılışını Kur'an ve Tıp bilimleri açısından ele almıştır.

Yaratma Kavramı

‘Yaratma’ kavramı yerine İslâm kaynaklarında en sık kullanılan ‘halk’ kelimesidir. Halk: “yaratmak, meydana getirmek, bir şeyden yeni bir şey icat etmek, imal etmek, ölçüp biçmek” manasındadır. Hilkat kelimesi ise: “yaratılış, fıtrat, tabiat” manalarına gelmektedir. Halk kelimesi alimlerce “ilk defa ortaya konan bir örneğe göre eşyaya yapı kazandırma, bir şeyin ölçülerini belirlemek, takdir etmek” şekillerinde de yorumlanmıştır (Çağrıcı, 2013: 324-325).

Yaratma kavramı İslâmi literatürde, ber’, ca‘l, fatr, ibdâ‘,îcâd, ihdâs, ihtirâ‘, inşâ’, sun‘, tasvîr, tekvîn, zer’, gibi kavramlarla da yer almaktadır. ‘Ca‘l’ kelimesi halk kelimesi ile aynı benzer manada kullanılmaktadır. ‘İnşâ’ kelimesi ise, “yaratmaya başlamak, yokken var olmak, vuku bulmak, sonradan meydana gelmek” şeklinde yorumlanmıştır (Çağrıcı, 2013: 325-326). Bu çalışmada tefsir alimlerinin kendi seçtikleri yorumlara yer verilmiştir.

2. ESKİÇAĞ TOPLUMLARINDA KADININ YARATILIŞI

2.1. Eski Mezopotamya ve Mısır Toplumlarında Kadının Yaratılışı

Mezopotamya tarihinin en eski uygarlıklarından olan Sümerliler, pek çok tek tanrılı dinlerin anlatılarıyla benzerlik gösteren anlatılara sahiplerdir. Özellikle Sümer kaynaklarında da geçen yaratılış ve tufan hadiselerinin anlatımları tek tanrılı dinlerin anlatıları ile paralellik göstermektedir (Yonar, 2018: 45-46).

Sümer mitolojisinde, kadının yaratılışı ile ilgili anlatımlar *Eski Ahid* ile paralellik gösterdiği söylenebilir. Bu paralellik sebebiyle tek tanrılı dinlerin Sümer mitolojisinin kopyası olduğu görüşünü savunanlar mevcut olmakla birlikte, tarih boyunca bütün insanlığın tek bir tanrı ile muhatap olduğundan dolayı anlatılarda paralellik olduğunu savunanlar da mevcuttur (Yonar, 2018: 60-61).

Sümer mitolojisinde, 'Enki ve Ninhursag' anlatımında Ninhursag, Enki'yi lanetler. Ancak Enki'nin durumunun ağırlaşması üzerine ona yardım etmeye karar verir. Enki'nin ağrıyan her organı için bir tanrı yaratır. Tanrıça, Ninti'yi de ağrıyan kaburgası için yaratmıştır (Kramer, 1961/1999: 112). 'Ninti' Sümercede yaşam tanrıçası manasına gelmektedir. 'ti' kelimesinin karşılığı da kaburgadır. İbranicede 'Havvah' kelimesi hayatı olan, yaşayan manasına gelmektedir (Çığ. 2017: 51; Yonar, 2018: 60-61).

Sümer mitoslarına göre insan, tanrılar tarafından denizden çıkarılan kilden yaratılmıştır ve has ağıllardaki iyi şeylerin hatırına ona soluk verilmiştir (Çığ, 2017: 46-47; Kramer, 1961/1999: 132-137).

Babil mitolojilerini öğrendiğimiz kadim kaynak Babilliler ve Asurlular tarafından "Enûma Eliş" diye adlandırılan yazıtlardır. Bu yazıtlarda, insanın kökeninden de bahsedilmektedir. Babil anlatılarına göre, insan türü bir tanrının öldürülüp onun kanından insanın yaratılmasıyla ortaya çıkmıştır. İnsanın yaratılma amacı ise tanrılara hizmet etmektir (Heidel, 1942/2018: 86-89).

Dünya tarihinin en eski medeniyetlerinden biri olan Mısır'ın mitleri, coğrafya ve zaman olarak birçok farklı inançlardan oluşmaktadır. Binlerce yıl yaşayan bu inançların öğretileri günümüze kadar gelmiştir (Altunay, 2020: 220). Kadının yaratılışı ile ilgili net anlatıların bulunmadığını bildiğimiz Mısır yaratılış anlatılarında, ilk insanın yaratılması hakkında ise bir 'ön yaratılıştan' bahsedilmektedir. Yaratılan ilk

insan, başlangıçta hayalet formundadır. Sonrasında fiziki bedeni oluşan bu insan, kadın veya erkek değil bir hermafroditir. Bu yaratılan ilk insan adı ‘Atum’ olan tanrı-insan arası bir formdur (Yonar, 2018: 293-297).

Mısır mitlerinden biri olan “Hermopolis” kozmolojisinde güneş tanrısı Ra’nın kökeninin bir lotus çiçeği olduğundan bahsedilmektedir. Ra gözlerini açarak geceyi gündüzden ayırır, ağzıyla küçük tanrıları ve gözyaşlarından da insan soyunu yaratmıştır (Sproul, 1979/2018: 121).

Yukarı Mısır’da anlatılan başka bir mitte ise tanrı Khnum’un insanı kilden yaratığından söz edilmektedir. Bu kilden ve sudan yaratılma anlatılarının Sümer, İbrani ve İslâmi yaratılış anlatıları ile paralellik gösterdiği söylenebilir (Gordon, 1965: 62).

2.2. Eski Yunan Toplumunda Kadının Yaratılışı

Yunan tarihçi Herodotos, Hesiodos’u Homeros’tan sonra Eski Yunan medeniyetinin en önemli ozanı olarak tanımlar ve tanrılarının özelliklerini saptayan kişilerden biri olarak görür (Eyuboğlu ve Erhat 1977: 1). Hesiodos’un “İşler ve Günler (Theogonia)” adlı eserinde, Yunan tanrılarının sırayla beş farklı insan türü yarattığından bahsedilmektedir. Son yaratılan tür ise Hesiodos’un da dahil olduğu şuan ki insan türüdür (Sproul, 1979/2018: 218-221). Ancak Hesiodos insanın nasıl yaratıldığına dair açık ifadeler kullanmaz (Eyuboğlu ve Erhat 1977: 27).

Hesiodos, kadının yaratılışına ise “İşler ve Günler” adlı eserinde değinmektedir. Burada Yunan mitolojisinin Havva’sı diyebileceğimiz Pandora’nın yaratılış hikayesinden bahsedilmektedir. Yunan tanrılarının tanrısı Zeus ile tanrı Prometheus arasında geçen tartışmalar yüzünden Prometheus’a kızan Zeus, hıncını insanoğlundan çıkarmak ister ve insanoğluna bela olsun diye kadını yaratır (Eyuboğlu ve Erhat 1977: 32-33). İşler ve Günler eserindeki şöyle dizeler geçmektedir:

> Ve Zeus bir nimete karşılık, böylesine güzel bir belayı yaratınca, götürdü onu tanrıların ve insanların önüne Tanrı kızı gök gözlü Athene'nin bütün süsleriyle. Ölümsüz tanrılar ve ölümlü insanlar, şaşakaldılar görünce bu aldatıcı güzelliği. İnsanları baştan çıkaracak olan bu derin, bu sonsuz büyü kaynağını. (akt. Eyuboğlu ve Erhat 1977: 32-33).

Hesiodos’un, Yunan yaratılış anlatılarının Havva’sı olan Pandora’yı kafasının dikine giden, meraklı, söz dinlemeyen bir kadın olarak nitelendirildiği de iddia olunmuştur (Eyuboğlu ve Erhat 1977: 32-33).

2.3. Türk Kültüründe Kadının Yaratılışı

Türklerin anayurdu olan Orta Asya'da tarih boyunca birçok Türk toplumu yaşamıştır. Yüzyıllar boyunca süren sözlü bir kültüre sahip olan Türk milletinin birçok efsanesi de bu topraklarda doğmuş, gelişmiş ve yayılarak kendinden başka birçok kültürü etkilemiştir (Yonar, 2018: 101).

Türk mitolojisinde insanın yeryüzünde ilk varoluş olayından ziyade Türk boylarının nasıl ve nereden türediğine dair anlatılar daha çoğunluktadır. Türk mitolojinde önemli yer tutan türeyiş destanlarının, tam anlamıyla bir yaratılış destanı olmadığı söylenebilir. Uygur türeyiş destanının bir yaratılış destanı olarak görülmemesi de buna örnek olarak gösterilebilir (Yonar, 2018: 109-110). Genellikle Şamanist Türk kozmogonisinde yaratıcı tanrılar, bir şeyi yoktan var etmekten ziyade var olan bir maddeyi başka bir maddeye çevirerek yaratma eylemini gerçekleştirmektedir. Yoktan yaratma mefhumunun Türk mitolojisine Sami dinlerinden geçmiş olabileceği de düşünülmüştür (İnan, 1992: 73).

Verbitskiy, aktardığı bir yaratılış anlatısında tanrı Ülgen'in suda yüzen bir toprağın üzerinde bir kil görür ve ondan adı 'Erlik' olan bir insan yaratır. Ülgen o insanın bir baba olmasını ister. Ancak Erlik kötü biri olunca yerine Mangdeşine'yi ve kemikleri kamıştan, etleri ise topraktan yedi farklı insanı daha yaratır. Bu insanların burunlarına üfleyerek akıl, kulaklarına üfleyerek de can verir. Burnundan ve kulaklarından üfleyip can ve akıl vermesi olayının semavi dinlerin anlatıları ile benzerlik gösterdiği söylenebilir (Ber. 2:7; Gültepe, 2015: 73-75; Yonar, 2018: 110-111).

Tanrı Ülgen yarattığı sekiz erkeğin yanında sekiz tane de ağaç yaratır. Bir süre sonra ağaçların çoğaldığını erkeklerin ise aynı kaldıklarını görür ve kadını yaratmaya karar verir. Bu anlatıya göre kadını tanrı Ülgen'in ilim verdiği sekizinci erkek yaratır. Adı 'Meydere' olan bu erkek kadına ruh veremez. Bunun üzerine kadına ruhu, kötü olan Erlik verir. Erlik'in tahrip ettiği bu kadın yüzünden insan nesli ölümsüz bir alemden ölümlü bir aleme geçiş yapar (Yonar, 2018: 145-146).

Verbitskiy, anlatımlarında yaratılan yedi erkekten birinin Erlik tarafından ruhu yaratılan ve pis kokan kadınla evlenmesini ister tanrı Ülgen. Ancak hiçbir erkek bu kadınla evlenmeyi kabul etmez yaratılan bu kadının farklı ve kötü olduğunu söylerler. Üç erkek Altın Dağ'a kaçar. Tanrı Ülgen geriye kalan erkeklerden birinin iki kaburga

kemiğinden iki kadın yaratır ve erkeklerle evlendirir, bu şekilde insan soyu türer (Yonar 2018: 147). Sümer mitolojisi ve bu çalışmanın ileriki bölümlerinde değinilecek olan semavi dinlerdeki kaburga kemiği mefhumu, Türk mitolojisinde de karşımıza çıkmaktadır.

Birçok dini mitlerde geçen cennetten kovulma hadisesi Altay mitlerinde de geçmektedir. Bu mitte Ece ve Törüngey isimli bir çiftten bahsedilmektedir. Ece, Erlik'in sözlerine inanır, yasak meyveyi yer ve eşinin de ağzına sürer. Meyveyi yedikten sonra çıplak kalırlar ve Tanrı buna kızar. Tanrı tarafından Ece'ye doğum sancısı ve çocuk doğurma cezası verilir. Ölümsüzlükte ellerinden alınır. Burada da *Kitab-ı Mukaddes*'te anlatılanlara paralel olarak kadının ilk günahın asıl suçlusu konumunda gösterildiği söylenebilir (Bayat 2007:318; Ber. 3:6-12).

Lebed Tatarlarının yaratılış anlatılarında ise kadının şeytan tarafından, şeytanın uyuyan erkeğin göğsüne basarak düşürdüğü bir kaburga kemiğinden yaratıldığı görülmektedir (Yonar, 2018: 149-150).

3. YAHUDİ KAYNAKLARINDA KADININ YARATILIŞI

Yahudilik, gerek eski ve köklü olması gerekse çok güçlü yazılı ve sözlü bir geleneğe sahip olmasıyla dünyanın en önemli dinlerindendir. “Yahudi” kelimesinin kökeni incelendiğinde Hz. Yakub’un oğlu Yahuda’ya dayandığı görülmektedir. *Tanah*’ta da bu isimlendirme kullanılmaktadır. İsrâil kelimesi ise Hz. Yakub’un lakabıdır, *Tanah* ve *Kur’an’da* bu isim geçmektedir. Musevi kelimesi ise daha çok Osmanlı coğrafyasında kullanılan Musa’ya tabi olan manasındadır. Yahudilik, İslâm alimleri için de önemli bir yer teşkil eder. Tefsir kitapları başta olmak üzere birçok İslâm dininin kaynak eserlerini ve düşüncelerini etkilemiş İsrâil rivayetleri bulunmaktadır. İslâm literatüründe de yer alan bu rivayetlere “İsrâiliyat” denilmektedir. Bu yüzden kadının yaratılışının İslâmiyet’teki yerini anlama açısından Yahudi kaynaklarındaki bilgilerin önemli olduğu söylenebilir (Gündüz, 2019: 48-49).

3.1. Tanah’da İnsanın ve Kadının Yaratılışı

Tanah, üç bölümden (*Tora, Neviim, Ketuvim*) oluşan Yahudilerin(Musevilerin) kutsal saydıkları kitapların bütünüdür. *Tevrat* (ibr. Tora) ise *Tanah*’ın ilk beş kitaptan oluşan kısmının adıdır. *Tanah* Hristiyanlar tarafından *Eski Ahid* diye adlandırılır. Ancak Yahudiler bu adlandırmayı kabul etmezler. Çünkü Hristiyanların Tanrı olarak kabul ettikleri İsa’nın, doğumdan öncede *Tanah* külliyatı mevcuttur (Yonar, 2018: 67-68; M. Bayraktar, 2016: 50-52). *Tanah*, en eski zamanlar günümüze 3 temel nüsha olarak gelmiştir. Bunlardan ilki “Masoretik” nüshadır ve bu nüsha Yahudiler tarafından kabul görür. İkincisi ise *Tanah*’ın Yunanca çevirisi olan Hristiyanların kabul ettiği “Septuaginté nüshasıdır. Üçüncüsü ise “Sâmirî” nüshasıdır. “Masoterik” nüsha ile arasındaki farklar nedeniyle “Septuagint”, Yahudi din adamları tarafından musibet olarak da nitelendirilmiştir (Ben Joseph, 2018: 55-57).

Tora’da insanlığın yaratılışı ile ilgili anlatıları ekseriyetle Yahudilerin “*Bereşit*”, Hristiyanların “*Genesis*” diye adlandırdıkları, İslâm literatüründeki adıyla “*Tekvin*” kitabında görülmektedir. “Bereşit” İbranice “başlangıçtan beri” manasına gelmektedir (Besalel, 2001: 105; Yonar, 2018: 72).

Tora’da insanın nasıl yaratıldığından ilk olarak *Bereşit* kitabını birinci bölümündeki anlatılarda bahsedilir.

> Tanrı “Görüntümüzde ve benzeyişimizde insan yapalım. Denizin balıklarına, gökyüzünün kuşlarına, çiftlik hayvanlarına ve tüm yeryüzüne ve yeryüzü üzerinde hareket eden tüm toprak hayvanlarına hükmetsin” dedi. Tanrı adamı kendi görüntüsünde yarattı. Onu Tanrı’nın görüntüsünde yarattı; onları erkek ve dişi olarak yarattı. Tanrı onları mübarek kıldı. Tanrı onlara “Verimli olun ve çoğalın”…. Dedi (*Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara 1. Kitap*, 2010, Ber. 1:26-28).

Benzer bir anlatım *Bereşit* kitabının beşinci bölümünde de yer almaktadır (Ber. 5:1-2). Buradaki hitap hem erkeğe hem de kadına yöneliktir (Soysaldı, 2014: 45). Burada anlatıldığı üzere erkek ile kadının aynı zamanda yaratıldığı düşünülebilir. Ancak kadının erkekten daha sonra yaratılmış olduğunu söyleyen diğer bölümlerle olan çelişkiyi açıklamak üzere, kadın ile erkeğin aynı günde yaratıldığı ve her iki cinsinde Tanrı’nın benzeyişinden yaratıldığı için bu ifadelerin kullanıldığı fikri öne sürülmüştür (Ben Joseph, 2018: 267; Farsi, 2010: 10).

Bereşit kitabının ikinci bölümünde:

> Yaratıldıklarında, göklerin ve yeryüzünün türevleri bunlardı. Tanrı’nın yeryüzünü ve gökleri tamamladığı günde, hiçbir yabani çalılık henüz yeryüzünde değildi ve hiçbir yabani bitki henüz bitmemişti. Çünkü Tanrı yeryüzüne henüz yağmur yağdırmamıştı ve toprağı işletecek insan yoktu. Yeryüzünde bir sis yükseldi ve toprağın tüm yüzeyini suladı. Tanrı adamı(ademi) toprağın tozundan şekillendirdi ve burun deliklerine bir yaşam nefesi üfledi. İnsan [böylece] yaşayan bir canlı haline geldi. Tanrı, Eden’de doğuya doğru bir bahçe dikti. Şekillendirmiş olduğu adamı oraya yerleştirdi. Tanrı, görüntüsü zevk veren ve yemeye uygun olan her türlü ağacın, [ve aralarında] bahçenin ortasında Yaşam Ağacı’nın ve [ayrıca] İyi ve Kötüyü Bilme Ağacı’nın topraktan bitmesini sağladı (Ber. 2:4-9).
>
> Tanrı adamı aldı ve hem işlemesi, hem de koruması için onu Eden Bahçesi’ne yerleştirdi. Tanrı adama bir emir verdi ve Bahçenin tüm ağaçlarından serbestçe yiyebilirsiniz dedi. Ancak İyiyi ve Kötüyü Bilme Ağacı’ndan yeme; çünkü ondan yediğin gün, kesinlikle öleceksin. Tanrı Adamın yalnız olması iyi değil. Ona, kendisine uygun bir yardımcı yapayım dedi (Ber. 2:15-18).

Burada *Bereşit* kitabının ilk bölümünde aynı anda yaratma izlemi veren anlatımın aksine kadının sonradan yaratıldığını açık biçimde görülmektedir. Yasak meyveyi yedikten sonra kesinlikle öleceksin ifadesinden kasıt ise “…ölümlü hale geleceksin…” olarak açıklanmıştır (Farsi, 2010: 19). Burada adı geçen Aden’deki bahçe rabbiler (Yahudi din alimleri) tarafından Dünya’daki bir bahçe olarak görülmüştür. İş (adam) ve İşa (kadın) dünyadaki bir bahçeden çıkarılmıştır (Ben Joseph 2018: 272). Kadının yaratılmasının sebebi ise erkeğin yalnız kalmaması ona yardımcı olması içindir (Soysaldı, 2014: 47).

İkinci bölümün devamında:

> Tanrı adamın derin bir bilinçsizlik durumuna düşmesini sağladı ve [adam] uyudu. [Tanrı, adamın] Kaburga kemiklerinden birini aldı ve yerini etle kapladı. Tanrı, adamdan aldığı kaburga kemiğini bir kadın şeklinde inşa etti ve onu adama getirdi. Adam "Şimdi bu, kanım ve canımdır. İsmi Kadın [İşa] olsun; çünkü adamdan [iş] alındı" dedi. Bu sebeple bir erkek, babasını ve annesini bırakıp eşiyle birleşmelidir ve tek vücut haline gelmelidirler (Ber. 2:21-24).

Bereşit kitabının ikinci bölümünde kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı görülmektedir. Kadının erkeğin bir parçasından yaratılmasıyla kadının *Bereşit* yaratılış anlatısında ikincil bir konumda gösterildiği düşünülebilir. Ancak *Tanah*'ın en önemli tefsircilerinden Raşi'ye göre, erkekten alınan kaburga kemiği değil erkeğin diğer yarısıdır. Tanrı erkeğin bir cephesini alıp kadını yaratmıştır. Tek vücuttan hem erkek hem de kadın yaratılmıştır. Bu sebeple kadın ve erkeğin eşit olduğu da iddia olunmuştur (Farsi 2010: 18). Varoluşçu feminist yazar de Beauvoir, kadının kültürel ve politik statüsünü açıklarken; "erkek kadına göre değil, kadın erkeğe göre tanımlanır ve ayırt edilir, esas olan erkeğe karşı kadın esas değildir. Erkek özne ve mutlak konumdadır. Kadınsa ötekidir" diyerek eleştirel bir tespit yapmıştır (Donovan, 2000/2016: 232). Bu tespite uygun anlatılar *Tanah*'ta yer aldığı görülmektedir. Benzer bir durumun *Bereşit* anlatımlarında da olduğu, erkeğin kadına isim vermesinden (Ber. 2:23) ve kadının erkek için yaratılmasından (Ber. 2:18) dolayı söylenebilir. Bazı Yahudi yorumcular erkeğin topraktan ve ilk kadınında kaburgadan yaratılmasının sonuçlarına farklı yorumlar getirmişlerdir. Yahudi yorumculara göre cinsiyetler arasındaki temel fark yaratılıştan kaynaklanır. Buna örnek olarak da, kadınların parfüme ihtiyaç duymaları ancak erkeklerin buna ihtiyaç duymamalarıdır. Çünkü toprak ne kadar süre geçse de değişmez. Ancak et çürümekten korunmalıdır (Schipper, 2012/2015: 148). Bunlarda başka:

> Kadınların sesi tizdir, erkeklerinki öyle değildir; yumuşak gıdalar pişirilirken hiç ses duyulmaz fakat tencereye kemik koyunca takırtılar başlar. Bir erkek kolay yatıştırılır fakat kadın öyle değildir; birkaç damla su, toprak parçasını yumuşatmaya yetebilir oysa bir kemik suyu günlerce içine çekse bile sert kalabilir. Erkek kadından karısı olmasını isteyebilir, kadın erkekten kocası olmasını isteyemez çünkü kaburgasını kaybeden erkektir ve kaybını tazmin etmek için ortalığa düşer (Schipper, 2012/2015: 148).

Kaburga kemiği anlatısının var olan ataerkil hiyerarşiyi savunmak için kullanışlı bir özne haline geldiği savunulmuştur. Bazı hahamlar da yaratılan ilk Adam'ın çift

cinsiyetli yaratıldığını, tanrının onu erkek ve dişi olarak ikiye ayırdığı yorumunda bulunmuşlardır. Bu çift cinsiyetli insan mitinin de üçüncü ve dördüncü yüzyıllarda geliştirildiği ileri sürülmüştür (Schipper 2012/2015: 139,147-148).

Bereşit kitabının ikinci bölümünün sonunda ise "…Adam ve eşi, ikisi de çıplaklar; ancak (bu durumdan) utanmıyorlardı…" ifadeleri yer almaktadır (Ber. 2:25). Bu ifadelerden kastın, normal bir insan için görülmesi utanılacak bir yer olan ve şehvetle ilişkilendirilen özel bölgelerin Adam ve eşi için diğer organlardan farkı olmaması, onlar için cinselliğin de diğer yeme içme gibi günlük eylemlerden farksız ve masum olması anlamına geldiği düşünülmüştür (Farsi, 2010: 21).

Bereşit kitabının üçüncü bölümünde ise İş ve İşa'nın Tanrı tarafından yerleştirildikleri Aden'deki bahçede yaşadıkları imtihanın konu aldığı görülmektedir.

> Yılan, Tanrı'nın yapmış olduğu tüm vahşi hayvanlar arasında en hilekarıydı. Kadına "Tanrı gerçekten bahçenin hiçbir ağacından yiyemeyeceğinizi mi söyledi?" diye sordu. Kadın yılana " Bahçedeki ağaçların meyvelerinden yiyebiliriz" diye cevap verdi. "Fakat bahçenin ortasındaki ağacın meyvesinden ise; Tanrı 'ondan yemeğin ve ona dokunmayın [bile]; yoksa ölürsünüz' dedi". Yılan kadına "Kesinlikle ölmesiniz!" dedi. Aslında Tanrı ondan yediğiniz gün gözlerinizin açılacağını ve Tanrı gibi, iyiyi ve kötüyü tanır hale geleceğinizi biliyor". Kadın ağacı yemeye uygun, gözler için arzu uyandırıcı olduğunu gördü. Meyvesinden aldı ve yedi. Kendisiyle birlikte kocasına da verdi ve [adam da] yedi. İkisinin de gözleri açıldı ve çıplak olduklarını anladılar. İncir yapraklarını birbirine diktiler ve kendilerine önlük yaptılar (Ber. 3:1-6).

Burada bahsedilen yılan *Tanah* otoriteleri tarafından gerçek bir yılan olarak düşünülmüştür. Ancak yılanın neyi simgelediği konusunda ayrıma gidilmiş; "Kötü Eğilim, Şeytan ya da Ölüm Meleği'ni" simgelediği fikirleri savunulmuştur (Ben Joseph 2018: 279; Farsi, 2010: 21). Bu anlatıya göre Tanrı'nın yasakladığı meyveyi ilk yiyen kadındır. Kocasına da bu meyveyi veren yine kadındır. Bu durumda kadının şeytana kandığı, Adam'ında kadına kandığı söylenebilir. Bu durumda asıl suçlu kadındır. Adam, Tanrı'nın ölürsünüz uyarısına rağmen yasak meyveyi yediği halde ölmemiştir. Adam'ın karısı tarafından Tanrı'ya itaatsizliğe sürüklendiği, yasak meyveyi iradesi dışında yediği, bu sebeple yasak ağaçtan yediği halde ölmediği iddia edilmiştir (Besalel, 2001: 35,204). Lakin her ikisinin suçlu olduğu da savunulmuştur. Adam özgür iradesiyle meyveyi kadından alıp yemiştir (Farsi, 2010: 20). Başka bir yorumda kadının Adam'a yasak meyveyi yedirmesinin sebebi ise, kadının meyve yedikten sonra öleceğini bildiği için Adam'a da yedirmek istemesidir. Kadın öldükten

sonra Adam yalnız kalacağından başka bir kadın almaması için ona da yedirmiştir. Bu yorumda kadının kıskanç bir varlık olarak gösterildiği söylenebilir (Ben Joseph 2018: 280).

Bereşit'in üçüncü bölümünün devamında Tanrı Adam'a seslenir. Nerede olduğunu sorar. Anlatı şöyle devam etmektedir.

> Bahçede seni duydum… ve korktum; çünkü çıplaktım. Bu yüzden gizlendim". "Sana çıplak olduğunu kim söyledi? Yoksa yememeni emrettiğim ağacın meyvesinden mi yedin?" "Yanıma verdiğin kadın – yediğim şeyi ağaçtan bana o verdi". Tanrı kadına " Nedir bu yaptığın?" dedi. Kadın "Beni yılan aldattı ve yedim" diye cevap verdi. (Ber. 3:10-13).

Anlatıda Adam'ın ona meyveyi veren kadını Tanrı'ya şikayet ettiği görülmektedir. Burada şikayetteki asıl suçlananın kadını Adam'a veren Tanrı olduğu da iddia edilmiştir (Scherman, 2013: 6).

Bereşit'in üçüncü bölümünün devamında Tanrı, kadın ve şeytanla konuşur onları ve nesillerini düşman ettiğini söyler ve anlatıya şöyle devam edilmektedir:

> [Tanrı] kadına "Istırabını ve hamileliğini fazlasıyla arttıracağım" dedi. " Istırap içinde çocuk doğuracaksın. Tutkun kocana olacak ve o sana egemen olacak." Adam'a ise "Eşini dinlediğin ve sana özellikle emrederek 'Ondan yeme!' dediğim ağaçtan yediğin için, toprak senin yüzünden lanetli olacak" dedi. "Hayatının tüm günlerinde, ondan [topraktan] ıstırapla yiyecek çıkaracaksın. Senin için diken ve çalı yeşerecek ve sen yabani ot yiyeceksin. Toprağa geri dönene kadar ekmeği alnının teriyle yiyeceksin; çünkü sen ondan [topraktan] alınmıştın; çünkü tozsun sen ve toza geri döneceksin". Adam eşine Hava adını verdi; çünkü [kadın] tüm yaşayanların annesiydi (Ber. 3:16,20).

Meyveyi hem kendi yiyip hem de Adam'a yediren kadının suçu daha ağır görülmüştür. Bu sonuç ikisine verilen cezalarda görülebilmektedir. Adam ile Hava günahtan önce çocuk sahibi olmuşlardı ancak Hava hamileliğinde ne aylar beklemiş ne de sancı çekmişti. Bu günah yüzünden artık hamileliği uzun sürecek ve doğum sancıları çekecekti (Farsi, 2010: 22-23). Bu cezalardan başka, kadına bekâretin bozulması, adet görmesi, çocuk yetiştirmenin zorluğu gibi cezaların da verildiği söylenmiştir (Ben Joseph 2018: 282). Kadın erkeği yönlendirerek meyveyi yemesine sebep olduğu için artık ondan daha düşük seviyeye inmiştir. Dünya hayatında işler güç gerektirdiği için fiziksel olarak zayıf olan kadın her zaman erkeğine bağlı kalacaktır (Farsi, 2010: 22,25). Adam ise eşini dinlediği ve yasak meyveyi yememesi emredildiği halde yediği için kısaca Dünya'da geçimini sağlamakla cezalandırılmıştır. Ancak

erkeğe verilen cezalara bakıldığında aynı cezaların kadınların da maruz kaldığı şeyler olduğu söylenebilir. Toprak işlerini hem kadın hem de erkekler yapmaktadır. Burada Hava'nın cezasının, atfedilen suçuyla paralel olarak daha fazla olduğu söylenebilir. Hava'ya verilen bu cezalardan onun nesli de sorumlu tutulmuş olduğu görülmektedir. Hava'nın adet görmesi ve bunun neticesinde bütün kadınların bunu yaşamak zorunda kalmasının etkisi daha birçok haktan kadınların men edilmesine sebep olduğu görülüyor. Yahudilikte, adetli kadınların yedi gün kirli olacağı, üzerine oturduğu her şeyin kirli sayıldığı, ona dokunanın kirli sayıldığı, adet kanaması devam ettiği sürece kirli sayıldığına inanılmıştır (Vay. 15/19-31). Yahudi toplumunda kadının geri planda bırakılması ve birçok faaliyetten engellenmesi adet görmesine bağlanmıştır. Kadının bu düşük statüsünden kurtulmasının yolu da *Tora*'ya bağlı bir hayat sürmesi olarak görülmüştür. Bu sayede kadın "…kocasının tacı…" statüsüne yükselebileceği aktarılmıştır (Farsi, 2018: 25; Yiğitoğlu, 2019). Bu statüde bile asıl olanın koca olduğu söylenebilir. Feminist yazar de Beauvoir da; olumlu özellikler yüklediği 'pour-soi' etkinliklerine kadının ulaşmasındaki engeller ve kadının enerjisini tüketen sebepler olarak Hava'nın sebep olduğu iddia edilen cezalara paralellik içeren hamilelik, doğum ve adet görme gibi doğuştan gelen fiziki özellikleri olduğunu savunmuştur. Hava'nın hatası, kadının kendini geliştirmesine de engel olacak sonuçlar doğurmuştur denebilir (Donovan, 2000/2016: 233).

Tanah'da Adam'ın kadına ikinci kez ismini verdiği görülmektedir. Adam kadının adını "Hava" koymuştur. Hava isminin "hayat, canlı ve yaşam" kelimeleri ile aynı kökten geldiği söylenmektedir. Bazı *Eski Ahid* tenkitçileri ise " Hava" kelimesinin Aramice yılan manasına gelen "hewyah" kelimesinden köken aldığını iddia etmişlerdir (Ben Joseph 2018: 283).

Bereşit üçüncü bölümün sonlarında Adam ve Hava'nın günahı yüzünden Eden bahçesinden kovulmasını konu alır. "Tanrı, içinden alındığı toprağı işlemesi için onu [insanı] Eden Bahçesi'nden kovdu. İnsanı sürdü ve Yaşam Ağacı yolunu korumak için, Eden'in doğusuna Keruvim'i ve sürekli dönen kılıcın alevini yerleştirdi" anlatıları geçmektedir (Ber. 3:23-24). Kadının başlattığı yasak meyveyi yeme hatası, insanın Eden Bahçesi'nden kovulmasına sebep olmuştur.

3.2. Diğer Yahudi Kaynaklarında İnsanın ve Kadının Yaratılışı

Tanah dışında, Yahudi inanç kültürünün başka kaynakları da mevcuttur. Bunların en önemlileri: "Talmud", "Midraş" ve Yahudi mistik düşüncesi "Kabala'dır". *Talmud*, Hz. Musa'dan bu yana Yahudi din bilginleri tarafından aktarılan sözlü *Tanah*'dır (Gündüz, 2019: 68). Talmud bir başka ifade ile hahamların ve kahinlerin *Tanah* yorumlarıdır (M. Bayraktar, 2016: 57). Talmud olmasaydı *Tora* kanunlarının nasıl yorumlanacağının bilinemeyeceği belirtilmiştir (Parry, 2004/2005: 4). Midraş, kelimesi ise araştırma kelimesinden kökenlenir. Hukuk metni, tefsir, din bilginlerinin anekdotları, bilginlerin yorumları gibi çok farklı türde dini metinleri içeren bir külliyattır (Gündüz, 2019: 69). Midraş, bütün Yahudilerce *Tanah* gibi kutsal, bir kitap olarak görülmez (M. Bayraktar, 2016: 62). Kabala ise bir üstattan aktarılan Yahudiliğin mistik bilgileri için kullanılan kelimedir (Gündüz, 2019: 71).

Midraş'ta yaratılan ilk insanın fiziksel olarak çift cinsiyet barındırdığına dair bir yorum görülmektedir. Adam'ın önü erkek arkası kadın diye tasvir edilmiştir. Kadının yaratılması ile ilgili anlatıda ise önce Adam'ın kendine Tanrı'dan bir eş istemesi beklenmiştir. Tanrı, adam eş istemeden ona bir eş yaratmamıştır. Bunun sebebi ise Adam'ın kendi istediği halde eşinden yakınmasıdır. Eğer o istemeden eşi yaratılsaydı Adam'ın yakarmaktan daha fazlasını yapacağı düşünülmüştür. Midraş'taki bu anlatıda kadın erkeğin dişi tarafından erkeğe yardımcı olmak için yaratılmıştır. Çünkü erkek hareketleri ile kadını hak ederse ona yardımcı olacak; hak etmezse kadın onun düşmanı olacaktır (Weissman, 2013: 44-50).

Midraş külliyatında yer alan *Bereşit Rabbah*'da kadının neden Adam'ın kaburga kemiğinden yaratıldığından da bahsedilmektedir. Tanrı der ki:

> Kibirli olmasın diye onu başından yaratmayacağım; Cilveli olmasın diye onu gözünden yaratmayacağım; Kulak misafiri olmasın diye onu kulaktan yaratmayacağım; Sohbet kutusu olmasın diye onu ağzından yaratmayacağım; Kıskanmasın diye onu yürekten yaratmayacağım; Hırsız olmasın diye onu elinden yaratmayacağım; Onu bacağından yaratmayacağım, bir koşuşturma olmasın diye (*Bereşit Rabbah*, 14.2.2021, Ber. Rab. 18:2).

Tanrı, kadını Adam'ın kaburgasından yaratır ki münzevi bir hayat yaşasın, gözden uzak olsun, mütevazi olsun. Ancak kadının, Tanrı'nın olmasın dediği bütün kötü özelliklere sahip olduğundan bahsedilmektedir (Ber. Rab. 18:2).

Bazı *Tevrat* tefsirleri ve Rabbilik literatüründe Hava'nın adamın sağ kaburga tarafından yaratıldığı aktarılmıştır (Harman, 1997: 543).

Kadın ham maddesi kaburga kemiği olduğu için de sert ve inatçı karaktere sahiptir. *Sirak* kitabında da kaburga kemiğinin inatçılıkla ve söz dinlemezlik ile ilintilendirildiği görülmektedir (*Sirak*, 30/12; Ünal, 2017).

Targum Jonathan on Genesis kaynağında geçen ifadeye göre de kadın Adam'ın on üçüncü kaburga kemiğinden yaratılmıştır (*Targum Jonathon on Genesis*, 14.02. 2021, Tar. Jon. on Gen. 2:19).

Midraş'ta Tanrı ilk gelin olan Hava'yı saçını örüp ve mücevherlerle süsleyip Adam'ın önüne getirdiğinden söz edilir. Hava'nın ve Adam'ın müzik eşliğinde ilk düğünü gerçekleştirilmiştir. Eden bahçesine yerleştirilen Adam ve eşinin Bilge Ağacı'ndan yemeleri yasaklanmıştı. Burada Şeytan'ın insanı kandırması için seçtiği yılan şöyle demekte: "… adamı ayartmaya çalışırsam başarısız olacağım kesin önce kadına yaklaşayım çünkü kadınlar dinler ve daha kolay ikna olurlar…." Bu anlatıda kadınların günaha daha meyilli varlıklar olarak gösterildiği düşünülebilir. Devamında yılana kanıp yasak meyveyi önce yiyen Hava, Tanrı'nın onu öldüreceği ve Adam'a yeni bir kadın yaratacağı endişesiyle Adam'a da meyveyi yedirmiştir. Ayrıca Hava'nın bu meyveyi yedirene kadar Adam'a bağırdığından da bahsedilmektedir. Böylelikle Hava'nın başlattığı bu hata sonucu tüm insanlar ölümlü olmuştur (*Ben Sira*, 14 Şubat 2021, Ben Sira 25:1). Yılanın Hava'yı ağaca doğru itip ona dokundurduğu ve dokunduğun halde ölmedin deyip ikna ettiği de anlatılmaktadır (Ber. Rab. 19:5). Üstelik Hava bu meyveyi tüm hayvanlara yedirerek onlarında ölümlü olmalarına sebep olmuştur. Burada Hava'nın suçunun cezasına tüm canlıları ortak etme çabası içinde olduğu düşünülebilir. *Tanah*'da bulunmayan ama Yahudi külliyatında yer alan bu anlatıda Hava'nın suçluluk derecesinin daha da arttırıldığını söylenebilir (Weissman 2013: 51- 60). *Enok* kitabında da Havva'nın yoldan çıkarıldığından bahsedilmektedir (Keskin, 2011: 100-101). Talmud'da da kadınların hafif fikirli ve kolaylıkla yoldan çıkarılabilen varlıklar olduğu anlatılmaktadır (*Kiddushin* 14.2.2021. Kid. 80b:4; *Shabbat* 14.2.2021. Sha. 33b:6)

Midraş'ta Adam ve Hava'nın çocukları olan Kain ve Evel'in hikayesinden bahseden bölümde ise Kain'in öldürdüğü kardeşi Evel'i kıskanmasının sebeplerinden biri de Kain'in Evel'in ikizi ve eşi olan kız kardeşiyle evlenmek istemesi olduğu anlatılmaktadır. Yani ilk cinayetin sebeplerinden birinin de bir kadına olan ilgi ve arzu olduğu düşünülebilir (Weissman 2013: 72).

3.3. Lilith

Yahudilikte bir başka tartışma konusu da Hava'nın yaratılan ilk kadın olup olmadığıdır. Tanrı *Bereşit* kitabında insanı erkek ve dişi olarak yarattı denmektedir (Ber. 1:27). Daha sonrasında ise kadını, erkeğin kaburga kemiğinden yarattığını söylemektedir (Ber. 2:21-23). Bu anlatım farkını açıklayan bir yorumda "Lilith" anlatısıdır. Lilith birçok Yahudi kaynağında bahsedilen ilk yaratılan kadındır. *Ben Sira* kaynağında geçen bir anlatıda, Tanrı erkekle beraber topraktan bir kadın yaratır. Hatta çöp ve tortu kullanır (Yonar 2018: 92). Ancak Adam'la aynı özden yaratılan ve ona benzeyen Lilith cinsel ilişki sırasında Adam'ın altında kalmayı reddeder. Adam'ı bırakıp gider. Bunun üzerine Adam, Tanrı'ya "… bana verdiğin kadın benden kaçtı…" der. Tanrı, Lilith'i melekler aracılığı ile geri çağırır ancak Lilith gelmez ve gelmediği takdirde her gün yüz oğlunun öleceği ona bildirilir. Lilith ise buna karşılık "Erkek çocuklarının doğumlarından sekizinci gününe kız çocuklarının doğumlarından yirminci günlerine kadar onları gözetmem emredildi…" der meleklere. Meleklerin isimlerinin olduğu yerde çocuklara ilişmeyeceğini de söyler, Lilith (Zingsem, 2007:36-39; Schipper, 2012/2015: 136). Bu anlatının devamında Tanrı, ikinci bir kadın daha yaratır ve Adam onun yaratılışını gördüğü için ondan tiksinir, onu istemez (Ber. Rab. 18:4). Sonra Tanrı üçüncü bir kadını adamın kaburgasından yaratır onu güzelce süsler ve Adam onu çok sever (Yonar, 2018: 92-93). Lilith'in Adam'la yatan ilk kadın olduğu anlatısı *Zohar* kitabında da yer almaktadır (Scholem, 2008: 30).

Targum Jonathan on Genesis kitabında da Hava'nın birden çok yaratıldığına işaret eden ifadeler yer almaktadır. Anlatıda Hava'nın yaratılması üzerine Adam "…işte bu sefer kadın erkekten yaratıldı, bir daha değil…" demektedir (Tar. Jon. on Gen. 2:21).

Lilith ismi Tanah'da, bir yerde ve çok ayrıntı vermeden yer almaktadır (Yeş. 34:14).

Lilith daha birçok anlatıda özellikle genç erkeklerin gece rüyalarına giren ve onların gece orgazm olmasına sebep olan kötü bir kadın olarak tarif edilmektedir. Ayrıca Lilith genç kadınlar içinde bir düşman olarak görülmüş, onların bedenlerine girerek erkekleri baştan çıkartmalarına sebep olduğuna inanılmıştır. Cinsel günahların en önemli aktörü ve erkekleri baştan çıkaran kadınların temsilcisi bazı inanışlara göre ilk yaratılan kadın olan Lilith'tir (Schipper, 2012/2015: 134; Zingsem, 2007: 53-55).

Bu Lilith anlatılarda da kadınların, günaha davet eden, erkekleri baştan çıkarıp doğru yoldan saptıran varlıklar olarak konumlandırıldığı ve bunun kökenlerinin yaratılış anlatılarına kadar gittiği söylenebilir. Lilith, bazı Yahudi din alimleri ve Hristiyan yazarlar tarafından Hava'yı kandıran yılan olarak da bahsedilmiştir. Yapılan yorumlarda Lilith'in, Adem ile Havva'yı kıskandığı için ve onların imtihanı kaybetmeleri için uğraşır. Bu yorumlarda da bir kadın karakter kıskançlıkla özleştirilmiştir. İslâm'ın kaynakları olan *Kur'an* ve hadislerde Lilith'e dair bir bilgi yoktur (Schipper, 2012/2015: 134-135).

İslâm kaynaklarında Lilith'e dair bir bilgi yer almasa Türk ve Anadolu halk kültürü anlatılarının bazılarında, Lilith anlatıları ile paralel inanışlar mevcuttur. Verbitskiy'den aktarılan anlatılarda ilk yaratılan kadının kötü ve şeytani olarak betimlenmesi, erkek için kaburga kemiğinden yeniden bir kadın yaratılması anlatısının, Lilith'in yaratılması anlatısıyla paralellik gösterdiği söylenebilir (Yonar 2018: 145-147). Müslüman Anadolu halk kültüründe 'alkarısı', 'albastı' gibi isimlerle bahsedilen kadının, Lilith'e paralel özelliklere sahip olduğu söylenebilir. Alkarısı loğusa kadınlara musallat olan, yeni doğan bebeklerin ciğerleri ile beslenen, çirkin bir kadın olarak nitelendirilmiştir. Alkarısı'nın şehvetin rengi olan kırmızı ile nitelendirilmesinin de, Lilith'in genç erkek ve kadınların geceleri şehvet duygularını uyandırması özelliği ile benzerlik taşıdığı düşünülebilir (Şimşek, 2017).

4. HRİSTİYAN KAYNAKLARINDA KADININ YARATILIŞI

Hristiyanlarca kabul gören din kitabına *Kutsal Kitap* denilmektedir ve *Eski Ahid* ve *Yeni Ahid* olarak ikiye ayrılmaktadır. Yahudilerce *Tanah* olarak adlandırılan kutsal kitaba Hristiyanlarca *Eski Ahid* denmektedir ve Hristiyanlar *Eski Ahid*'inde Tanrı esini olduğuna inanmaktadır. Protestanlar *Eski Ahid*'in içeriği konusunda Yahudiler ile anlaşırlar, ancak Doğu Ortodoks ve Roma Katolik'leri bazı *Eski Ahid* kitapları konusunda farklı düşünmektedir (MacDonald, 1989/2004: 11-12). *Yeni Ahid* (*Yeni Anlaşma*) ise eskisinden farkını belirtmek için "Yeni" adını alan, Mesih'den sonra yazılmış toplam '27' kitaptan oluşan Tanrı esini kitaplardır (MacDonald, 1989/2002: 9). *Yeni Ahid*, Yahudilerce kutsal kabul edilmez (Michel, 2012: 32). Hristiyanlar, Yahudiler tarafından itibar edilen ve Mesih İsa'dan önce yazılmış bazı kitapları "Apokrif" diye isimlendirmişlerdir. Bazı Hristiyanlar, Yahudiler kadar bu kitaplara itibar etmemişlerdir (M. Bayraktar, 2016: 63-64). Genel olarak Hristiyan camiası *Kutsal Kitap*'ın Tanrı'nın bir ilhamıyla, insanlar tarafından yazıldığına inanmaktadır. Bu İslâm'ın Kuran'a bakışıyla farklılık içermektedir (Michel, 2012: 15-18).

4.1. Hristiyanlığın Eski Ahid Yorumunda İnsanın ve Kadının Yaratılışı.

Hristiyanlar *Tanah*'ta yer alan yaratılış anlatılarının geçtiği *Bereşit* kitabına "*Genesis* (başlangıç)" adını vermektedirler. Hristiyanların *Eski Ahid* bilgilerini kabul etmekle birlikte, yorumlarında Yahudilerden farklı yorumlamalar görülmektedir (Erdem, 2005: 50). İnsanın yaratılışı ile ilgili *Genesis*'de (1:26) geçen şu cümlede "Tanrı, "kendi suretimizde, kendimize benzer insan yaratalım" dedi" yer alan Tanrı'nın, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh olduğu; aynı şekilde insanın da ruh, can ve bedenden oluşan bir varlık olduğu şeklinde olduğu yorumu yapılmıştır (*Kutsal Kitap Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil).* 2003, Gen. 1:26; Erdem, 2005: 54; MacDonald, 1989/2004: 33).

Adem'in ilk önce yaratılması; Havva'nın da Adem'in kaburga kemiğinden ve Adem için yaratılması anlatısında, Hristiyanların da Yahudilikle benzer görüşe sahip oldukları söylenebilir (Gen. 2:7,21-24). Havva'nın Adem'in kaburgasından yaratılmasının sebebi hakkında; kaburga kemiği, erkek tarafından korunabilsin diye koltuk altına yakın, sevilmek içinde kalbine yakın olduğu için kullanılmıştır yorumu

da yapılmıştır (MacDonald, 1989/2004: 34-35; Atkinson ve Baldwin 1986, 1990/2012: 96).

Yaratılış anlatılarında kadının erkeğe göre ikincil bir konumda anlatılmasıyla ilgili Atkinson ve Baldwin (1986, 1990/2012: 96-97) "*Genesis* üçte yer alan ifadeler neyi çağrıştırırsa çağrıştırsın, *Genesis* 1:26'da erkeklerle kadınları, Tanrı'nın sureti olarak belirtmesi onları şüphesiz eşit bir duruma koymaktadır" diye yorumlamıştır. Kadını yaratılışta erkekten daha aşağıda konumlandıran yorumların yanlışlığını açıklamaya çalışmışlardır. Neyi çağrıştırırsa çağrıştırsın ifadesiyle Atkinson ve Baldwin'in, kutsal kitabında yazanlara rağmen bu anlatıyı, günümüz düşünce dünyasına uygun bir yorumla tevil etme çabası içinde oldukları söylenebilir (Atkinson ve Baldwin, 1986,1990/2012: 96-97).

Havva'nın yılanın dediklerine kanması anlatısının gerçek mi yoksa mecazi mi olduğu; yılanın neyi temsil ettiği konusunda Yahudilikle, Hristiyanlık arasından farklı görüşler ortaya atılmıştır (Atkinson ve Baldwin, 1986,1990/2012: 109-111; MacDonald, 1989/2004: 35).

Adem ve Havva'nın yasak ağaç ile olan imtihanının yorumlarının genel olarak Hristiyanlıkta ve Yahudilikte paralel gittiği söylenebilir. Ortaçağ Avrupa'sında kadınlara yönelik ortaya çıkan cadı avında kadınların cadı olma potansiyellerinin sebepleri arasında, kadınların kaburga kemiğinden yaratıldığı için eğri ve zayıf olduğu, bunun da onları şeytani etkilere açık yaptığı gösterilmiştir. *Ben Sira* kitabında da şeytanın kadını daha kolay ikna edeceği anlatılmaktadır. (Ben Sira 25:1; Tekin Önür: 2011). Martin Luther de yılan ilk olarak Adem'i kandırmaya çalışsaydı, Adem'in "Kes sesini" deyip onu ezeceğini iddia etmiştir (Schipper, 2012/2015: 133).

Başka bir anlatıda ise Havva'nın yeryüzüne indiklerinde Tanrı'ya bağışlanmaları için yalvarırken İblis'in onu bir kere daha kandırdığı anlatılmaktadır. Adem, Havva'nın kandırıldığını anlar. Havva, İblis'e neden hep onu kandırdığını sorduğunda ise İblis, kendisinin daha önce kusursuz bir melek (Hez. 28:14-15) ve yeryüzünün hükümdarı (2Ko. 4:4; Ef. 2:2) olduğu, Adem yüzünden Tanrı'nın yanından kovulduğunu söyler. Havva'nın daha sonra günahlarından dolayı tövbe ettiği ama Tanrı'nın onu affetmediği; bunun üzerine Havva'nın Adem'den dua etmesini istediği, Tanrı'nın da Adem'in duasıyla Havva'yı affettiği görülmektedir. Havva, ya günahının büyüklüğünden ya da Tanrı katında Adem'e göre daha aşağı bir konumda

olduğundan dolayı duasının kabul edilmediği fikri ileri sürülebilir (Erdem 2005: 108-110).

Adem ve Havva'nın anlatısını bir sembol olarak gören Hristiyan ilahiyatçılar da mevcuttur. Asli günahı dinin temeline yerleştirerek tüm insanlığın günahkar olduğunu söyleyip, buna sebep olan Adem ve Havva'yı bir sembolik hikaye olarak görmüşlerdir. Babil ve Yunan mitolojileri ile paralelliklerine ayrıca dikkat çekilmiştir. Erdem, "Eğer Adem diye bir varlık yoksa insanlık niçin onun yüzünden suçlanmaktadır?" diyerek bu fikrin çelişkilerine işaret etmiştir (Erdem, 2005: 75, 85-86).

4.2. Yeni Ahid'de İnsanın ve Kadının Yaratılışı

Yeni Ahid'in yaratılış anlatılarının, Yahudilik anlatılarından en büyük farkı "Asli Günah" kavramıdır. Asli Günah anlayışına göre Havva ve Adem'in işledikleri ilk günah olan emre itaatsizlik yüzünden tüm insanlar günahkar ve ölümlü olmuşlardır. Günah insanoğlunun bedeni ve ruhunun dengesini bozmuştur. Tanrı İsa çarmığa gerilerek bütün günahlardan arınmış ve bedeni günahkâr insanoğlu adına cezasını çekmiştir. İnsanın kurtuluşunun tek yolu da Tanrı İsa ile beraber olmaktan geçmektedir. Bu inanışın Hristiyanlar için dinin temel inanışlarından biri oldu söylenebilir (Doğan, 2008).

Pavlus'a göre insanın yaptığı yanlışların da sebebi insanın içindeki asli günahtır. Pavlus Romalılara mektubunda "İstediğim iyi şeyi yapmıyorum, istemediğim kötü şeyi yapıyorum. İstemediğimi yapıyorsam, bunu yapan artık ben değil, içimde yaşayan günahtır" (Rom. 7:19-20) diyerek asli günaha vurgu yapmıştır. Asli günahla, insanın işlediği fiili günah arasındaki farkları açıklamaya çalışsa da Pavlus, asli günahın da, fiili günahın da Adem'in günahı yüzünden başladığını savunmuştur (Doğan, 2008). Bu günahı ilk başlatan ve Adem'i de günaha teşvik eden Havva'dır. İlk günahın asıl sembolü odur (Erdem, 2005: 74). Bu günahtan kurtulmanın tek yolu öncelikle vaftiz olmaktır (Doğan, 2008).

Kutsal Kitap'ta Havva'nın ilk hata yapan insan olarak görülmesini, Ortaçağ Avrupa'sında Hristiyan din adamlarının kadınlara yönelik olumsuz algı oluşturmada kullandıkları görülmektedir. Adem'i ilk zehirleyen kadın olmasından ve Vaftizci Yahya'nın ölümünden yola çıkarak Hz. İsa'nın ölümünde bile kadın cinsini suçlar ifadeler, Hristiyan din adamlarının eserlerinde yer almıştır. Havva daha suçlu

görülmüş, adeta şeytanlaştırılıp yoldan çıkaran bir varlık olarak betimlenmiştir. Havva'nın Adem'i yoldan çıkarma suçundan bütün kadınlar sorumlu tutulmuş ve suça ortak sayılmıştır. Ortaçağ Hristiyan dünyasında kadınlara yaratılıştan biçilen aşağı ve ikincil konum Rennes'li piskopos Mardebo'nun(ö.1123) kadınlarla ilgili aktarılan şu ifadeleri ile özetlenebilir: "Bir ayartıcı, bir afsuncu, bir yılan, bir veba, bir haşere, bir kurdeşen, bir zehir, yakıcı bir alev, çıldırtıcı bir ruhtur" (Duby ve Perrot, 2005: 28-31).

Tanrı'nın yasakladığı ağaçtan kimi ilk yediğine dair anlatılar *Yeni Ahid*'de de yer almaktadır. *Pavlus'tan Timeteos'a Birinci Mektup*'ta geçen anlatıya göre kadının öğrenmesine izin verilirken öğretmesi ile ilgili olarak "Kadın sükûnet ve tam bir uysallık içinde öğrensin. Kadının öğretmesine, erkeğe egemen olmasına izin vermiyorum; sakin olun. Çünkü önce Adem, sonra Havva yaratıldı; aldatılan da Adem değildi, kadın aldatılıp suç işledi." ifadeleri yer almaktadır (1Ti. 2:11-14). Benzeri bir ifadede ise yine yılanın Havva'yı kandırdığından bahsedilmektedir (2Ko. 11:3). Kadınların toplumda öğretiş işinde bulunamamasının sebebinin, Havva'nın günahına bağlandığı görülmektedir. Yasdıman, tarihsel süreçte kadınların öğrenme işinden bile yoksun bırakıldıklarını hatta İncil okumalarının bile yasaklandığını aktarmaktadır (Yasdıman, 2005). Kadınlara, sadece çocuklara ve genç hanımlara öğretme izni verilmiştir. Kadın öğreten durumunda erkeğe egemen olacağı için bunun yasaklandığı görülmektedir. Kadının erkeğe değil erkeğin kadına egemen olması gerekir, buda Tanrı'nın istediğidir. "Ama şunu da bilmenizi isterim: Her erkeğin başı Mesih, kadının başı erkek, Mesih'in başı da Tanrı'dır" der, *Yeni Ahid* (1Ko. 11:3). Bu cümle; Tanrı, Mesih'in kaynağı, erkekte kaburgasından yaratılan kadının kaynağıdır diye yorumlanmıştır. Kadın'ın kurtuluşu ise doğum yapmasına bununla, beraber olarak iman, sevgi ve kutsallıkla yaşamasına bağlı tutulmuştur (1Ti. 2:15; Macdonald 1989/2003: 163-164; Prior, 1985/2001: 238-239).

Atkinson ve Baldwin (1986, 1990/2012: 96-97), *Genesis* 1:26'da anlatılan Tanrının insanı erkek ve dişi olarak yarattığı bahsine vurgu yaparak "*Genesis* 3'de yer alan ifadelerin neyi çağrıştırırsa çağrıştırsın. Tanrı'nın kadını ve erkeği kendi sureti olarak belirtmesinin, kadın ve erkeği eşit konuma koyduğunu" belirtir. Ancak *Yeni Ahid*'de geçen kadınların başlarının örtülemesi meselesi ile ilgili anlatıda "Erkek başını örtmemeli; o, Tanrı'nın benzeri ve yüceliğidir. Kadın da erkeğin yüceliğidir. Çünkü erkek kadından değil, kadın erkekten yaratıldı. Bu nedenle ve melekler uğruna

kadının başı üzerinde yetkisi olmalıdır" ifadeleri yer almaktadır (1Ko. 11:7-10). Erkek, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak hüküm sürdüğü, kadının ise asla baş olamayacağı yorumu yapılmıştır. Kadının yüceliğinin ise erkeğin yetkisini gösterme ve sergileme olduğu söylenmiştir (Macdonald 1989/2002: 315). Atkinson ve Baldwin'in (1986, 1990/2012: 96-97) görüşüne tezat bir ifadenin *Yeni Ahid*'de de yer aldığını söylenebilir.

Genel olarak Hristiyan literatürünün, kadını yaratılıştan itibaren edilgen ve ikincil bir konuma yerleştiren yorumları Yahudi literatürüyle örtüşmektedir. Asli günah doktrini olan Yahudilikten farklı olarak Hava'nın başlattığı ilk günahın tüm insanlığa miras kalması inancı Hristiyanlıkta yer almaktadır. Yahudilerin, asli günah anlayışını reddetse de Havva'nın işlediği suçun cezası olan hamilelik, adet, doğum gibi durumların tüm kadınlara miras kaldığını kabul ettikleri görülmektedir.

5. İSLÂM KAYNAKLARINDA KADININ YARATILIŞI VE YARATILIŞTAKİ KONUMU

İslâm, tarihi olarak tek tanrılı büyük dinlerin en son ortaya çıkanıdır. İslâm dini ismini kutsal kitabı olan *Kur'an-ı Kerim*'den almıştır (*Kur'an-ı Kerim Meâli,* 2006, el-Maide 5/3). *Kur'an*'ın Hz. Muhammed'e kırk yaşından itibaren ölünceye kadar Allah tarafından vahiy yoluyla geldiğine inanılır. Müslümanlarca *Kur'an* değişikliğe uğramadan günümüze ulaşan tek ilahi kitaptır. Allah Kur'an'ı koruyacağını Müslümanlara bildirmiştir (Hicr 15/9). Bu özelliğinden dolayı İslâm'ın ilk temel kaynağıdır. *Kur'an*'da insanın yaratılışı ile ilgili meselelere de genel olarak temas edilmiştir. İslâm adına insanın yaratılışı ile ilgili kesin bilgilerin ancak *Kur'an*'dan edinileceği açıktır (Erdem, 2005:113).

Hadisler İslâm dininin *Kur'an*'dan sonra en muteber kaynağıdır. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde hadislerle ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

> Hadisler, ihtilâfa düştükleri konularda insanları aydınlatan, böylece onlar için hidayet ve rahmet kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'in kendisine indirildiği (en-Nahl 16/44, 64) bir peygamberin sözü olarak üstün bir değer ifade ettiği gibi Kur'an'ı herkesten iyi anlayan ve âyetlerdeki ilâhî maksadın ne olduğunu en iyi bilen Allah resulünün görüşü olarak da büyük önem taşır (Kandemir, 1997: 28).

Kur'an'da yer almayan bazı hususlar hadislerle açıklanmaya çalışılmıştır (Kandemir, 1997: 28).

Kur'an ve Hadis'ten sonra İslâm dünyasında en muteber kaynak İcma'dır. İcma *T.D.V İslâm Ansiklopedisi*'nde "İslâm âlimlerinin dinî bir meselenin hükmü üzerinde fikir birliği etmelerini ve bütün Müslümanların ortaklaşa benimsedikleri dinî hükümleri ifade eden şer'î delil" olarak açıklanmıştır. İslâm alimlerinin yorumlamaları olan "İctihad", "*Kur'an*'ı ve Resulullah'ın sünnetini anlama ve yorumlama suretiyle sonuçlara ulaşma çabası göstermek" olarak tanımlanır. Yani İslâm alimlerinin görüşleri de İslâm düşünce dünyası içinde önemli bir yer tutuğu söylenebilir. Bu çalışmada belirtilen üç kaynak çeşitlerinde, insan ve kadının yaratılışı konularının nasıl ele alındığı irdelenecektir (Dönmez, 2000: 417-418).

İnsanın ve kadının biyolojik yaratılışı ile ilgili meseleler gaybi meseleler olarak anlaşılabilmektedir. Gaybi meselelerin özünü Allah bilebilir ancak bu durum konu ile alakalı bazı yaklaşımlarda bulunmaya engel teşkil etmemektedir. Nitekim eski

ulemanın Ehli Kitap'ın kaynaklarıyla konuyu anlamaya çalıştıkları görülmektedir. *Kur'an*'ı çağlar üstü bir kaynak olarak değerlendiren Müslümanların modern çağda insanın ve bu çerçevede kadının yaratılışı hakkındaki ayetlere bilimsel bulgularla birlikte yorumlar getirmesi eski ulemanın konuyu anlamadaki yöntemleri kadar normal bir durum olacaktır (Arpaguş, 2020: 108-109).

5.1. Kur'an'da İnsanın ve Kadının Yaratılışı

Kur'an'ı Kerim'in önemli anlatım metotlarından biri de kıssalardır. *Kur'an*'ın önemli bir bölümünü kıssalar oluşturmaktadır. *Kur'an* kıssaları *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*'nde "ibret alınacak olan, tarihî doğruluk ve gerçeklik niteliği taşıyan olaylardır" şeklinde tanımlanmıştır (Şahin, 2002: 498). Bu yüzden *Kur'an* kıssaları için "hikaye" kelimesi kullanılmaz. Kıssalar tarihi belgeler gibi malumatlar içermeyip, daha çok mesaj vermeye yöneliktir. Ancak Hud(11) suresi 120. ayette *Kur'an*'daki bilgilerin gerçeğin ta kendisi olduğu belirtilir (Okuyan, 2018: 13-17). İnsanın ve kadının yaratılışı ile ilgili kıssalar ve ayetler bu bölümde incelenecektir.

Kur'an-ı Kerim'in temel kavramlarından biri de "ayet" kavramıdır. Ayet kelimesi daha çok *Kur'an* cümlesi manası akla gelmektedir. Ancak ayet kelimesi birçok manaya gelmektedir. *Kur'an*'da, vahiy cümleciği, delil, mucize, kıyamet alametleri, ibret, sembol, ilahi yasa, gibi manalara gelen ayet kelimesi bu çalışmada vahiy cümleciği manasında kullanılacaktır (Okuyan, 2018: 35-41; Şevki ve Çetin, 1991: 242-244).

Kur'an'da insanın ve kadının yaratılışı ile ilgili konuyu ele alabilmek için bu konuyla ilgili *Kur'an*'ın ilgili tüm ayetlerinin bilinmesi gerekliliği açıktır. *Kur'an*'da kadının konumuyla bağlantılı olabilecek kadının şahitliği, kadının ibadeti gibi meselelerle ilgili ayetlerin tefsirleri ve yorumları yaratılış ayetleri ile bağlantıları irdelenmelidir (Okuyan, 2018: 63-64).

Kur'an alimlerinin yaratılışla ilgili gördükleri belirlenebilen ayetler bu çalışmada esas alınacaktır. Bu bölümde ayetler ele alınırken *Kur'an* üzerine yazılmış tefsirler incelenecek, tefsir alimlerinin *Kur'an* açıklamalarına yer verilecektir. *Kur'an* ayetlerine yeni manalar verilmemeye özen gösterilecek ve tefsir çalışması yapılmayacaktır. Var olan tefsirlerdeki ayetler üzerinden konular irdelenecektir.

İnsanın yaratılışı ile ilgili *Kur'an*'da birçok ayet yer almaktadır. İnsanın hangi cansız kaynaktan yaratıldığı, hangi merhalelerden geçtiğine dair ayetlere bakıldığında: Su (Nur 24/45; el-Furkan 25/54), toprak (el-Kehf 18/37; el-Hac 22/5; er-Rûm 30/20; Fâtır 35/11; el-Mü'min 40/67), çamur (el-Enâm 6/2; el-A'râf 7/12; el-İsrâ 17/61; el-Mü'minûn 23/12; es-Secde 32/7; es-Sâffât 37/11; Sâd 38/71,76), yapışkan cıvık çamur (es-Sâffât 37/11), çamurdan bir öz (el-Mü'minûn 23/12), dönüştürülmüş kara balçık (Hıcr 15/26-33), kuru çamur (el-Hicr 15/26,28,33; er-Rahman 55/14), pişmiş çamur (er-Rahman 55/14), ifadelerinin yer aldığı görülmektedir. İnsanın biyolojik yaratılış süreci hakkında ise ayetlerde: Nefs-i Vâhıdeh "İlk can"(en-Nisâ 4/1; el-En'âm 6/98; el-A'râf 7/189; ez-Zümer 39/6), Nutfeh "zigot"(en-Nahl 16/4; el-Kehf 18/37; el-Hac 22/5; el-Mü'minûn 23/14; Fâtır 35/11; el-Mü'min 40/67; el-Kıyâmet 75/37-38; el-İnsân 76/2; Abese 80/19), Alakah "Embriyo"(el-Alak 96/2), Mudğah "bir çiğnem et"(el-Mü'minûn 23/14), Izâm "kemik" (el-Mü'minûn 23/14), Lahm "et, kas" (el-Mü'minûn 23/14), Halk-ı Âhar "bambaşka bir yaratılış" (el-Mü'minûn 23/14) ifadelerinin yer aldığı görülmektedir (Erdem, 2005: 114-116; Okuyan, 2018: 69-74).

5.1.1. Kur'an'da İnsanın Yaratılış Süreci

Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen en eski insan Hz. Adem'dir. Yahudi ve Hristiyan kaynaklarında geçen Hz. Adem'in eşi olan Havva'nın ismi *Kur'an*'da yer almamaktadır. *Kur'an*'da Hz. Adem'in bir eşi olduğundan bahsedilmektedir ancak ismi zikredilmemektedir (el-Bakara 2/35; el-A'râf 7/19; Erdem, 2005: 148-149).

Yeryüzünde canlılığın insanoğlu ile başlamadığı *Kur'an*'da belirtilmektedir. Enbiya (21) suresi 30. ayette "İnkâr edenler, göklerle yer bitişikken, bizim onları ayırdığımızı ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi görmediler mi..." ifadeleriyle ilk canlılığın yaratılışına dikkat çekilmiştir.

5.1.1.1. Kur'an'da "nefs-i vahide" kavramı

İnsanın yaratılışı ile ilgili *Kur'an* anlatılarında ilk olarak "nefs-i vahide" kavramının incelenmesini sürece uygun gözükmektedir. Nefs-i vahide, "ilk can" ya da "ilk canlı" manasına gelmektedir. "Nefs-i vahide" kavramı *Kur'an*'da Nisa(4) 1., En'âm(6) 98., A'râf(7) 189. ve Zümer(39) 6. ayetlerde geçmektedir. Nisa(4) suresi 1. ayette "Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının…" ifadeleri yer almaktadır. Bu ayette geçen tek nefis(nefs-i vahide) kelimesini bazı

müfessirler Hz. Adem şeklinde tefsir etmişlerdir. Bunlar İbn Abbas (ö. 688), Taberi (ö. 923), Mâturîdî (ö. 944), Beğavî (ö. 1122), Zemahşerî (ö.1143), Nesefî (ö.1223), İbn Kesir(ö. 1372), Süyûtî (ö. 1505), Ebussuûd(ö. 1574), Bursevî (ö. 1725), İbn Acîbe (ö. 1809), Yazır (ö.1942), Sâbûnî (ö. 2021), Ustaosmanoğlu(2013), gibi müfessirlerdir (Beğavî 2018b:123-128; Bursevî, 1995b: 163; Ebussuûd, 2006b: 1160-1161; Firuzâbâdî, 2016a: 513-514; İbn Acîbe, 2012a: 312; İbn Kesir, 2018b: 428-429; Mâturîdî, 2019c: 13; Nesefî, 2003b: 496-497; Sâbûnî, 2019a: 483; Süyûtî, 1466/2016: 227; Taberi, tarihsiza: 331; Ustaosmanoğlu, 2013: 530-534; Yazır, 2015: 1272-1274; Zemahşerî, 2016b: 286). Yani Allah Hz. Adem'in eşini de Hz. Adem'den yaratmıştır. Bu ayeti Havva'nın Hz. Adem'den yaratılması şeklinde açıklayan bu alimler ekseriyetle açıklamalarına delil olarak Buhârî'de(ö. 870) yer alan Havva'nın kaburga kemiğinden yaratıldığı ile ilgili hadisi göstermişlerdir (Buhârî, "Nikah", 79-80).

İbn Arabi'ye (ö. 1240) göre ayetin tefsiri "O sizi bir tek nefisten yarattı. Yani Külli nefs-i natıka'dan yarattı. Külli nefs-i natıka alemin kalbi ve gerçek Adem'dir. Ondan da eşini yarattı. Ondan doğan hayvani nefsi yarattı." Arabi'ye göre insandaki hayvani nefisin kaynağı kadının yaratıldığı sol kaburga kemiğidir, Adem'in eşi de sol kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Arabi'nin bu ayet tefsir ederken cennetten düşme sebebi olarak Havva'yı gördüğü, çünkü şeytanın ilk Havva'yı kandırdığı ve onu kullanarak da Adem'i kandırdığını savunmaktadır. Arabi'nin kadını yaratılıştan itibaren zayıf gördüğü söylenebilir ancak bu açıklamalarda Yahudi kaynaklarının etkisi açıktır (İbn Arabi, 2008: 245).

Bu alimlerin dışında farklı bir görüş öne süren alimlerden biri Ebû Müslim el-İsfehânî'dir (ö. 934). İsfehâni Nisa (4) suresi 1. ayette geçen ondan da eşini yarattı ifadesini "eşini de aynı cinsinden yarattı" şeklinde açıklamıştır. Muhammed Abduh ise (ö. 1905) tek nefsin Hz. Adem olamayacağını, tek bir cins ve tek bir hakikat olduğunu savunmuştur. Nefs-i vahidenin Hz. Adem olarak yorumlanmasının sebebini Hz. Adem'i insanlığın atası olarak görme ön kabulünden kaynaklandığını ileri sürmüştür (Birinci, 2014).

S. Ateş (1995) kaleme aldığı tefsir çalışmasında ise ayette geçen nefsin "canlı" manasına geldiğini belirtmiştir. Ancak ona göre insanın ilk eşi ayrı bir yaratılışla değil, yine kendisinden var edilmiştir (S. Ateş, 1995: 550-552).

Bayraklı (2002: 20-24) ise ayette geçen “nefis” kelimesinin dişi olduğu, dişi olan bir kelimeninse Hz. Adem olamayacağı, Hz. Adem’in de yaratıldığı bir cevher olduğunu savunmuştur. Ona göre Hz. Adem ve eşi birbirinden bağımsız ancak aynı öz ve cevherden yaratılmıştır.

İslamoğlu (2009) ise tek nefsin Adem’in de yaratıldığı ilk organik birleşik olabileceğini düşünmüştür. “Ondan da eşini yaratan” ifadesini yaratılan eşin de Adem’in aslı olan biyolojik kökenden yaratılmış olabileceğini belirtmiştir (İslamoğlu, 2009: 765).

Okuyan (2018) da “tek nefsi” insanın potansiyel bütün özelliklerini barındıran tek bir cevher olarak açıklamıştır (Okuyan, 2018: 72).

Burada temel olarak iki görüş olduğu söylenebilir. Birinci görüş rivayete dayandırılarak açıklanan “tek nefis” Hz. Adem olduğu ve eşinin de Hz. Adem’den yaratıldığıdır. İkinci görüşe göre ise “tek nefis” Hz. Adem’in ve eşinin de yaratıldığı bir kaynak bir cevher olduğu görüşüdür. Üçüncü bir yorum olarak da Özdemir’in (2013: 626) *Kur’an* meali çalışmasındaki yorum alınabilir. Özdemir (2013) Ali İmran(3) 59. ayette geçen “İsa’nın dünyaya gelişi Âdem’in gelişi gibidir” ayetine atıfta bulunarak Hz İsa ile Hz. Adem’in aynı olması için Hz. Adem’in de aynı olması gerektiğini düşünmüş, bu sebeple Hz. Adem’in de bir dişi tarafından doğurulduğunu bu tek nefsin bir dişi olabileceğini söylemiştir.

Nefs-i vahide’nin yorumlanmasında tek nefsin Hz. Adem olarak görülmesinde İsrâiliyatın etkisi olduğu söylenebilir. *Bereşit* kitabının 2. bölümdeki Adam’dan Hava’nın yaratılması ile nefs-i vahidenin yorumları arasında paralellik görülmektedir (Ber. 2:21-24).

Bayraklı, nefs-i vahide’yi açıklar iken kadın ve erkeğin aynı özden yaratıldığını tek nefsin aynı cevher olduğunu söylemiştir. Bu konuyu açıklarken “Yüce Allah Adem ve hanımının tek bir cevherden yaratıldığını söyledikten sonra bu çiftten de pek çok kadın ve erkek meydana geldiğine işaret etmektedir. Bu durumda eşeysiz yaratılma safhasından sonra eşeyli yaratılma durumunu gündeme getirmektedir.” demektedir (Bayraklı, 2002: 23). S. Ateş de (1995) benzer bir yorumda bulunmaktadır. Ancak Bayraklı bunun nasıl gerçekleştiği konusunda net bir fikir beyan etmemiştir. S. Ateş ve Bayraklı’nın yorumlarından yola çıkıldığında, “konunun cevabını doğada bulabilir miyiz?” sorusu akla gelmektedir. Doğa tarihine bakıldığında ilk canlıların eşeysiz

üreme gerçekleştirdiği eşeyli üremenin daha sonra ortaya çıktığı görülmektedir. Cinsiyetin ise tüm ökaryotların son ortak atası olan bir canlıdan ortaya çıktığı ve bu ortak atadan diğer türlere miras kaldığı düşünülmektedir. Eşeysiz üreyen canlılardan, eşeyli üreyen canlılar, cinsiyetler ve pek çok dişi ve erkekler meydana gelmiştir (Heitman, 2015). Bu görüş ışığında bakıldığında akla gelen soru şu olmaktadır: Nefs-i vahide ilk var olan hücre olabilir mi? Bu bilimsel görüşlerin Bayraklı'nın bu yorumu ile uyum içerisinde olduğu söylenebilir. Ancak Bayraklı insan ile diğer canlılar arasındaki evrimsel bir süreci kabul etmemektedir (Bayraklı, 2002: 23). Reşit Rıza'ya göre ise Muhammed Abduh doğa bilimciler tarafından tüm insanların atasının Adem olmadığı ispatlanırsa bunun *Kur'an*'a aykırı olmayacağını düşünmüştür. *Kur'an* bilime olan uygunluğu ile diğer ehli kitap kaynaklarından farklılık içermektedir. Tüm insanlığın Hz. Adem'den olduğu kesin kabul edildiğinde, bilim tarafından aksi ispatlanırsa Müslümanların iman problemleri yaşayacağına işaret edilmiştir (Oruç, 2020: 50). Ancak Müslüman din alimlerinin ekseriyetle evrim düşüncesine mesafeli olduğu da söylenebilir.

Nefs-i vahidenin Hz. Adem olduğu sonucuna varan Birinci (2014) buna dayanak olarak İblis'in Adem'in soyunu saptıracağı ve *Kur'an*'da Ademoğlu diye ifadeler olduğundan yola çıkarak tüm insanların Ademin soyundan geldiği, Hz. Adem'in ilk insan olduğu sonucuna varmıştır. Ancak *Kur'an*'da Kehf(18) suresi 50. ayette İblis ve soyu ifadeleri yer almaktadır. Bunun sonucunda da tüm şeytanların iblisten yaratılması sonucu ortaya çıkıyor ki böyle bir ifade *Kur'an*'da yoktur. *Kur'an*'da cinlerin de ateşten yaratıldığı geçmektedir (Rahmân 55/15). Bunun sonucunda Adem'in soyu demekten tüm insanlığın Adem'in çocuğu olduğu manasını çıkartmak güçtür. *Kur'an*'da başka bir ifade de İsrâil oğullarıdır (Bakara 2/40). Şuan yaşayan İsrâil oğullarının hepsinin Hz. Yakup'un soyundan gelmediği çok açıktır. Her ne kadar Yahudilikte dindaşları dışında evlilik çok yaygın değilse de başka ırklardan çok kişiyle Yahudilerin evlendikleri açıktır. "Ademoğlu" ifadesi de bir soydan ziyade bir kavmi ifade eden bir kelime olarak düşünülebilir.

A'râf(7) 189. ayet şöyledir:

> Allah, Sizi bir nefisten yaratan ve kendisiyle huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir. Eşine birleşince, eşi hafif bir yük yüklenir ve (bir müddet) onu taşır. Gebeliği ağırlaşınca, her ikisi de Rableri olan Allah'a:

> "Eğer bize iyi ve sağlıklı bir çocuk verirsen, elbette şükredenlerden olacağız" diye dua ederler.

Bu ifadelerin Hz. Adem ve Havva olabileceği şeklinde yorumlandığı görülmektedir. Ancak A'râf(7) suresi 190. ayette "Allah onlara kusursuz bir çocuk verince, kendilerine verdiği şey hakkında Allah'a ortaklar koştular. Allah, onların ortak koştukları şeylerden yücedir." ifadeleri yer almaktadır. Bir peygamber olan Hz. Adem ile eşinin şirk koşması olası bir durum değildir (S. Ateş, 1995: 1047). S. Ateş, burada bahsedilenin Adem değil "insan cinsi" olduğunu savunmuştur. Buna delil olarak da cahiliye Araplarının çocukları olması için Allah'a yalvardıklarını, çocukları olduktan sonra da Abdul-Lât (Lat'ın kulu) gibi isimler koyarak Allah'a ortak koşmalarını gösterir (S. Ateş 1995: 1047-1048).

Araf suresi 189. ayette ki "Sizi bir nefisten yaratan ve kendisiyle huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir" ifadeleri göz önüne alınarak değerlendirildiğinde; "bir nefs" ifadesini Adem olarak yorumlanması, kadının Adem'in huzur bulması için yaratıldığı sonucuna ulaştırmaktadır. Bu yorum *Bereşit* (2:20) de yer alan kadının Adam'a yardımcı olarak yaratılması ile bir paralellik içerebilir. Ancak *Bereşit* anlatısından farklı olarak ilgili ayette yer alan tek nefisin Hz. Adem olduğunun bir kesinliği olmaması sebebiyle; ayette kadının erkeğe huzur vermesi olduğu kadar erkeğin de kadına huzur vermesi için yaratılması söz konusu olmaktadır. Rum(30) suresi 21. ayette yer alan "kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve muhabbet var etmesi de O'nun delillerindendir" ifadeleri bu yorumu destekler niteliktedir (Arpaguş, 2020: 106-107).

Kadının yaratılış kaynağının ve ham maddesinin ne olduğunun bilinebilmesi için tek nefisin ne manaya geldiğinin bilinmesi elzemdir. Tek nefsin Hz. Adem olamayacağına dair görüşlerin de bulunması, *Kur'an*'dan kadınların da erkekler ile yaratılış kaynağının aynı olduğu yorumunun çıkarılabileceğini göstermektedir. İster Allah, aynı anda bir çok erkek kadın yaratmış olsun, ister Hz. Adem ve eşini aynı özden yaratmış olsun, isterse insanlar diğer canlı türlerinden evrimleşmiş olsun her üç yorumun da kabul edilmesi durumunda kadın ve erkeğin yaratılışında bir farklılık, edilgen ve etken konumlandırma söz konusu olmamaktadır.

5.1.1.2. Kur'an'da insanın yaratılış aşamaları

Kur'an'da insanın yaratılış evrelerini ve sürecini anlatan ayetler, aynı zamanda ilk insanın nasıl yaratıldığını açıklamak için de kullanılmıştır. İlgili ayetler ilk insanın yaratılış süreciyle bağdaştırılmaya çalışılmıştır. İlk kadının da nasıl yaratıldığına dair atıflar ilgili ayetlerin tefsirlerinde yer almıştır. Bu çalışmanın ana konusu olan kadının yaratılışı meselesinin anlaşılabilmesi için bu ayetlerin yorumlarının incelenmesi elzemdir.

İnsanın biyolojik kökenleri ile ilgili olarak *Kur'an*'da, nutfeh "zigot", alakah "embriyo", Mudğah "bir çiğnem et", Izam, "kemik", lahm "et, kas" ifadeleri de yer almaktadır. Bu ifadelerin yer aldığı ilgili ayetlerde bir kısmında (el-Hac 22/5; el-Mü'minûn 23/12-14; el-Kıyâmet 75/36-37; Abese 80/17-19; el-Alak 96/2) "insan" kelimesi kullanılarak, bir kısmında da (el-Kehf 18/37; Fâtır 35/11; el-Mü'min 40/67) "sizi" şahıs ifadesiyle insanların nasıl yaratıldığı açıklanmaktadır (Okuyan, 2018: 72-74).

Kur'an'da birkaç ayette Allah'ın insanı çiftler halinde yarattığı geçmektedir. Fâtır (35) suresi 11. ayette "Allah sizi önce topraktan, sonra az bir sudan (meniden) yarattı. Sonra da sizi yaptı… "der. Bazı İslâm alimlerinin yaratılış aşamasını anlatan bu ayeti parçalı bir şekilde ele aldıkları görülmektedir. Ayetin "Allah sizi topraktan (yaratmış)" kısmını Hz. Adem'in topraktan yaratılışı olarak görmüşlerdir. Ayetin devamında yer alan " "sonra nutfeden yaratmış kısmını ise diğer insanların Hz. Adem ve Havva'nın nutfesinden yaratılması olarak açıklamışlardır (Beğavî, 2018d: 355; Bursevî, 1995ç: 554; Firuzâbâdî, 2016b: 343; Ebussuûd, 2007b: 4943; İbn Acîbe, 2016a: 38; İbn Kesir, 2018ç: 63; Nesefî, 2011: 461; Taberi, tarihsizc: 1883).

Fâtır (35) suresi 11. ayetle ilgili başka bir yorumda ise Râzî (ö. 1210) bütün insanlar topraktan yaratılan Hz. Adem'in nutfesiden gelmiştir diye yorumlamakla beraber, ona göre ayetteki hitap, tüm insanlığadır. İnsanların hepsi meniden, menilerin hepsi gıdadan, gıdalar netice itibarıyla toprak ve sudandır (Er-Râzî, 1994: 385). Râzî'ye benzeri bir yorumu da Bayraklı'da (2008b: 484) yer almaktadır. Bayraklı Allah'ın topraktan yaratmadan kastının Hz. Adem'in yaratılışı olabileceği gibi bütün insanlığın geri doğru gidildiğinde bitkisel ve hayvansal gıdalardan yani onların oluştuğu topraktan geldiğinin işaret edilmiş olabileceğini söylemektedir. Bayraklı "Adem'in yaratılışına eşeysiz yaratılma safhası, bizim yaratılışımıza da eşeyli yaratılış safhası dersek, bu tür ayetlerde insanın yaratılışındaki evrime işaret edildiğini

söyleyebiliriz" diyerek insan biyolojik evrimine atıfta bulunduğu düşünülebilir. Ancak o insanın başka bir canlı türünden gelemeyeceğini de savunmaktadır (Bayraklı, 2008a: 27, 2008b: 484).

Okuyan(2018) ise Fâtır(35) 11. ayette yer alan, sizi "çiftler" halinde var etmiş ifadesindeki "…söz konusu kelimenin *zevceyn* şeklinde erkek ve dişi halinde iki çift değil de, *ezvâc* şeklinde çoğul getirilmesi ilk türün pek çok insan çifti şeklinde yaratıldığının bir delilidir" diye yorumlamıştır. Yorumuna destek olarak da Nebe(78) suresi 8. ayette "ezvâc" kelimesinin kullanıldığını belirtmiştir. Ekseriyetle alimlerin Fâtır(35) suresinden ki 11. ayetteki yorumları ayette yer alan "sizi topraktan (yarattı)" ifadesinden kasıt Hz. Adem'dir şeklinde olmuştur. Ancak Adem isminin ayette zikredilmemesi sebebiyle de yapılan bu yorumun kesin bir hüküm veremeyeceği, tüm insanlığın topraktan yaratıldığı yorumunun da savunulabilir olduğu söylenebilir. Tüm insanlığın topraktan yaratıldığı yorumu kabul edildiğinde, Adem'in eşinin, Adem'den yaratılması durumu bu ayette söz konusu olmamaktadır (Okuyan, 2018: 74-75).

Fatır(35) suresi 11. ayette benzer bir ayette Hac(22) 5. ayette yer almaktadır. "Ey insanlar!...hiç şüphesiz biz sizi topraktan, sonra az bir sudan(meniden), sonra bir "alaka"dan, sonra yaratılışı belirsiz bir "mudga"dan yarattık ki size (kudretimizi) apaçık anlatalım…" ifadeleri geçen ayette "…biz sizi topraktan (yarattık)…" cümlesinden kastın ne olduğu konusunda da alimlerin farklı görüşleri olduğu görülmektedir. Topraktan yaratılmadaki cümlesini İbn Abbas (ö. 688), Taberi (ö. 923), Beğavî (ö. 1122), İbn Kesir(ö. 1373), Ebussuûd(ö. 1574), Bursevî (ö. 1725), İbn Acîbe (ö. 1809), Sâbûnî (ö. 2021) gibi alimler Hz. Adem'in topraktan yaratılması olarak tefsir etmişlerdir (Beğavî, 2018ç: 150; Bursevî 1995c: 375-376; Ebussuûd, 2007a: 4097; Firuzâbâdî 2016a: 468; İbn Acîbe, 2012ç: 273; İbn Kesir, 2018c: 387; Sâbûnî 2019b: 110-111; Taberi, tarihsizb: 1421-1422).

Mâturîdî (ö. 944), ve Nesefî (ö.1223) ise ilk insanın yaratılışının topraktan olduğu şeklinde yorumlamışlardır (Mâturîdî, 2019d: 449; Nesefî, 2007: 176).

Râzî(ö. 1210) ise Hac(22) suresi 5. ayette yer alan topraktan yaratılmadan kastın iki izahının olduğunu belirtmiştir. Birincisi Hz. Ademin topraktan yaratılması kastedilmiş olabilir. İkinci izaha göre de her insanın gıdalarla beslenmesi ve bu gıdalarında toprak ve sudan oluşması yani her insan toprak ve sudan yaratılmış

olmaktadır. Havva(ö.1989) ve S. Ateş'de(1995) Razi'ye benzer bir yorumda bulunmaktadır. (S. Ateş, 1995: 1712; Er-Râzî, 1993; 256; Havva, 2018c: 271-272).

Kutup(ö.1966), Hac(22) suresi 5. ayette geçen "sizi topraktan yarattık" ifadesini insanın maddesel kökenine bağladığı, insan bedenin de yer alan her elementin toprakta var olduğu, insanın bu dünya toprağından olduğu şeklinde açıklamıştır. Ayette vurgulananın bilinçsiz atomlardan bilinçli insana geçişteki mükemmelliğe işaret ettiği şeklinde yorumlamıştır (Kutup, 2016c: 324).

Hac (22) suresi 5. ayette Hz. Adem'in ismi zikredilmemektedir. Ayrıca tüm insanların, toprakta ve suda var olan maddelerin kimyasal değişimleriyle oluşan bitkilerle beslenmesi sebebiyle topraktan yaratılmış olduğunu savunan alimler mevcuttur. Savunulabilir bir düşünce olan tüm insanların topraktan yaratıldığı yorumu kabul edildiğinde, Adem'den eşinin yaratıldığı iddiasının bu ayetten de bir destek bulamayacağı söylenebilir.

Hucurât(49) suresi 13. ayette "Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık…" ifadeleri yer almaktadır. Bazı İslâm alimleri bir erkek ve bir dişiden kastın Hz. Adem ve Hz. Havva olduğunu düşünmüşlerdir (Beğavî 2018e: 323-324; İbn kesir 2018d: 80; Firuzâbâdî, 2016c; 71).

Bursevî(ö. 1725) Hucurât(49) 13. ayetteki bir erkek ve bir dişiden kastın Hz. Adem ile Hz. Havva olabileceği gibi her birimizin bir erkek ve bir kadından yaratılmamız olabileceğini ve hepimizin bir erkek ve kadına köken olarak bağlı olduğumuz için eşitiz yorumunda bulunmuştur. Mâtürîdî(ö. 944), Râzî(ö. 1210), Nesefî'de(ö.1232), Ebussuûd(ö. 1574), İbn Acîbe (ö. 1809), ve Yazır'da(ö. 1942) benzer bir yorumda bulunmaktadır. (Bursevî, 1995d: 213; Ebussuûd 2007b: 5333; Er-Râzî 1995: 233; İbn Acîbe, 2016b: 310; Mâtürîdî 2019h: 93; Nesefi, 2011: 572-573; Yazır, 2015: 4477).

Okuyan(2018) ise Hucurat (49) 13. ayette kastedilenin sadece bilinen ilk insanlar olan Hz. Adem ve Havva'yı değil insan türünden bir anda var edilen birçok erkek ve birçok kadın olduğu yorumunda bulunmuştur. Yani ona göre aynı anda birçok kadın ve birçok erkek yaratılmıştır. Bu aynı zamanda yaratılan erkek ve kadınlardan oluşan ilk insan nesli içinde Hz. Adem ilk yaratılmasına mani bir yorum değildir.

Ayetin bu şekilde yorumlandığında kadının yaratılışı ile ilgili çarpık anlatımları düzeltilebileceğini savunmuştur (Okuyan 2018: 84-86).

Hucurât (49) suresi 13. ayette de Havva’nın Hz. Adem’den yaratıldığına dair kesin bir sonuç çıkarılamayacağı söylenebilir.

5.1.1.3. Kur’an’da Hz. Adem’in maddesel kökeni.

Kur’an’da insanın maddesel ve biyolojik yaratılış kökenleri anlatan ayetlerin bir tanesi (Âli-İmrân 3/59) istisna olmak üzere hiç birinde Hz. Adem ismi geçmemektedir. Sadece Âli-İmrân suresi 59. ayette “Şüphesiz Allah katında İsa'nın durumu, Adem'in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı. Sonra ona "ol" dedi. O da hemen oluverdi.” şeklinde Hz. Adem’in ismi anılmaktadır. Ayetin iniş sebebi ise Necran’lı Hristiyanların Hz. İsa’nın Tanrı’nın oğlu olmadığına dair *Kur’an*’dan bir delil istemeleri olarak nakledilmiştir (el-Hilâlî, ve Musa Âli Nasr, 2017: 275-277). Taberi (ö. 923), Mâtürîdî (ö. 944), Zemahşerî (ö.1143), Nesefî (ö.1232), İbn Kesir (ö. 1373), Bursevî (ö.1725), İbn Acîbe (ö. 1809), Kutup (ö.1966), Havva(ö.1989), Sâbûnî (ö. 2021) S. Ateş (1995) gibi İslâm alimleri bu ayeti Hz. İsa’nın babasız doğması mucizesinin, Hz. Adem’in hem babasız hem de anasız doğması olayına benzediği için Allah’ın bu duruma işaret ettiğini ve Adem’in anasız babasız yaratılması daha büyük bir mucize olduğunu savunmuşlardır (S. Ateş 1995, 450-451; Bursevî 1995b: 12-13; Firuzâbâdî, 2016a: 395; İbn Acîbe, 2012b: 102-103; İbn Kesir, 2018b: 233-234; Kutup, 2016b: 95; Mâtürîdî, 2019b: 355; Nesefî, 2003b: 289; Sâbûnî, 2019a: 380; Zemahşerî, 2016a: 88-89). Havva (ö1989) ise bu ayeti Adem’in doğrudan doğruya topraktan yaratıldığının bir delili olarak görmüş ve insan evriminin dinen mümkün olamayacağı sonucunu çıkarmıştır (Havva, 2018b: 341-342). Ancak “ona “ol” der, o da hemen oluverir” ifadesi Hz. İsa’nın doğumu için de geçerlidir (Âli-İmrân 3/47). Bayraklı (2013: 146) “ol der oluverir” ifadesinden kastın ruh üflemek olduğunu belirtir. Ona göre Hz. İsa embriyo aşamasından yetişkin olana kadar nasıl biyolojik bir değişim geçirdi ise Hz. Adem’in de cansız toprağın belirli safhalardan geçip canlı haline gelmesiyle oluştuğunu ve bu yönüyle Hz. İsa ile Adem’in benzediğini belirtir. Ancak Hz. İsa ile Hz. Adem’in durumunun birebir benzemesi için ya Hz. İsa’nın Adem gibi toprağın değişmesiyle doğmuş olması gerekir ya da Hz. Adem’in Hz. İsa gibi embriyolojik aşamalardan geçmesi gerekir.

İsa'nın durumunun Adem'in durumu gibi olması için Hz. Adem'in de annesinin olması gerektiği de düşünülmüştür (Özdemir, 2013: 626). Bayındır ise *Kur'an*'da Hz. Meryem'e yönelik hem dişi hem de erkek zamirinin kullanılmasını sebep göstererek Hz. Meryem'in rahminde dişi ve erkek üreme hücrelerinin üreyebileceğini iddia etmiştir. Hz. Adem ile Hz. İsa'nın durumunun benzeyebilmesi için Hz. Adem'in de topraktan oluşan erkek ve dişi üreme hücrelerinin birleşmesi ile oluşması gereklidir (Bayındır, 2012: 61). Bu sebepten dolayı bu ayette kastedilenin Hz. İsa'nın babasız, Hz. Adem'in anasız babasız doğması değil; ikisinin de özünün toprak olması yorumu kabul edildiği takdirde durumları birebir eşitlenmektedir. Tabi ki bu yorumun da izahı gereklidir. Ayetin Necran Hristiyanlarının Hz. İsa ile ilgili soruları üzerine gelmesi, Necran bölgesinde Nastûrî Hristiyanlarla beraber Hz. İsa'nın özünün tanrısal olduğunu savunan monofizit Hristiyanlarda bulunduğu görülmektedir (Sönmez, 2017). Dünyadaki Hristiyanların büyük çoğunluğu Hz. İsa'nın özüne tanrısallık atfeden Meryem'i tanrı doğuran/taşıyan (theotokos) olarak imtiyazlı bir yere koyan miafizit görüşe sahiptir (Sinanoğlu, 2001; 549-552). Nastûrî Hristiyanlar ise İsa'nın doğumu hakkında farklı düşünmektedirler. Onlara göre Hz. Meryem tanrı doğuran değildir (Albayrak, 2007: 15-16; Harman, 2004: 239). Bu bilgilerden yola çıkarak Ali İmran(4) 59. ayetin İsa'nın tanrısal özü olmadığı, Hz. Meryem'in tanrı doğurmadığı ve Hz. İsa'nın özünün de Hz. Adem'in özü ile aynı olan toprağa işaret ettiği yorumu savunulabilir durmaktadır. İbn Arabi(ö. 1240) Âli-İmrân(3) 59. ayetin tefsirinde bazı canlıların babasız doğal olarak doğabileceğini söylemiştir. İbn Arabi bazı kadınlarda erkeklik mizacına uygun güçlü bir dişilik mizacı olabileceğini söylemiştir. Bu özellikte bir kadının hem erkek hem de dişi menisi üretebileceği ve bunların rahimde bir araya gelip cenin oluşturabileceği yorumunda bulunmuştur. Hz. Adem ile Hz. İsa'nın bedenlerinin öncesinde madde olarak toprak unsuru olduğunu ve birbirlerine topraktan yaratılmayla benzer olduklarını düşünmüştür (İbn Arabi, 2008: 196-197). İbn Arabi'nin işaret ettiği gibi Hz. İsa'nın tıbben babasız doğmasının da mümkün olduğu söylenmiştir (Z. Bayraktar, 2019). Bu bilgiler doğrultusunda meseleye yaklaşıldığında ilgili ayet Hz. İsa'nın tüm insanlar gibi topraktan yaratıldığına işaret edebilir. Bu durumda bu ayetin Hz. Adem'in anasız babasız yaratılmasına işaret ettiği yorumuna, alternatif olarak İbn Arabi'de (2008: 196-197) de yer alan Hz. İsa'nın özünün toprak olduğuna işaret eden bir yorum yapılabileceği söylenebilir. Bu tarz bir yorum kabul edildiğinde ayetin Hz. Adem'in topraktan direk

yaratılmasına değil özünün toprak olduğuna işaret ettiği söylenebilir. Nitekim Bayraklı (2013: 136-137) Âli İmrân(3) 59. ayetin Hz. Adem'in anasız babasız doğması ile ilgili olduğunu belirtse de ayetin Hz. Adem'in yaratılış maddesi olan toprağa dikkat çektiğini de anlatır.

5.1.1.4. Kur'an'da kadın'ın yaratılışı

Kur'an'da bahsedilen ilk kadın Hz. Adem'in eşidir. Hz. Adem'in eşi Bakara(2) suresi 35. ayette "…Ey Adem! Sen ve eşin cennette yerleşin… " şeklinde geçmektedir. Benzer bir ifade A'râf(7) suresi 19. ayette yer almaktadır. *Kitâb-ı Mukaddes*'te ve *Tevrat*'ta "Havva" adıyla zikredilen ve Hz. Adem'in eşi olan kadın *Kur'an*'da ismiyle zikredilmez. Hz. Havva ile ilgili bilgilerin İslâm kaynaklarına Yahudi ve Hristiyan kaynaklarından girdiği düşünülmüştür. Yahudi ve Hristiyan kutsal kitaplarında ve kaynaklarında anlatılan Hz. Havva'nın çamurdan yaratılan Hz. Adem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı anlatısı *Kur'an'ı Kerim*'de yer almaz (Erdem, 2005: 145, 148).

Nefs-i vahide kavramı ile ilgili ayetlerde birçok alimin tek nefisten kastın Hz. Adem olduğu, ondan da eşini yaratmasını Hz. Adem'den Hz. Havva'nın yaratılması ya da Hz. Adem'in kaburga kemiğinden Hz. Havva'nın yaratılması olarak açıkladığı ilgili bölümde bahsedilmişti. Ancak Havva'nın yaratılışına dair *Kur'an*'da açık bir ifade yer almamaktadır. İbn İshak, Havva'nın yaratılışını nakleden bu bilgilerin Yahudi ve Hristiyan kaynaklarından ve diğer başka kaynaklardan geldiğini belirtmiştir. Bununla birlikte Hz. Havva'nın, Hz. Adem'in toprağından yaratıldığına dair de görüşler mevcuttur (Erdem, 2005: 145-146). Şefkatli Tuksal (2018: 77), Ayni'nin naklettiği bir rivayette Rebî' ibn Enes'in Havva'nın da Adem'in toprağından yaratılması fikrini savunduğunu aktarmıştır.

Yahudi ve Hristiyan kaynaklarında yer alan kadının kaburga kemiğinden yaratılmasından kaynaklı kadına atfedilen noksanlıkların ve eksikliklerin *Kur'an*'ı *Kerim*'de yer almadığı görülmektedir (Schipper, 2012/2015: 148). *Kur'an*'dan insan yaratılışında kadını ikincil bir konuma iten kesin bir yorum çıkarılamayacağı açıktır. *Tekvin*'de yer alan erkeğin kadına isim vermesinde olduğu gibi kadının edilgen, erkeğin etken bir durumda gösteren yaratılış anlatısı *Kur'an'ı Kerim*'de mevcut değildir (Ber. 2:21-24). Kadını özünün erkek olduğu yorumları da bulunmakla beraber ayetlerde açık bir şekilde bunun ifade edilmemesi ve kadının erkekle aynı özden yaratıldığına dair yorumlarında bulunması ve bu yorumların desteklenebilir olması

sebebiyle *Kur'an*'da, Yahudi ve Hristiyan kutsal kitaplarının aksine kadının ilk yaratılışta erkekle aynı ve eşit statüde olduğu savunulabilir bir iddiadır (Okuyan, 2018:83-84). Mamafih İbn Kesîr(ö. 1373) eğe kemiğinden yaratılması meselesinin savunanların bunu *Tevrat*'la uyuşturmak için yaptıklarını belirtir. "…ondan da eşini yarattı" (en-Nisa 4/1) ayetini Adem'in kaburgasından eşini yarattı şeklinde anlamak zorunda değiliz der. *Kur'an*'ın *Tevrat* gibi olmadığını *Tevrat*'ta bulunan anlatılardaki zaman hataları yüzünden fizik araştırmacılarının Hristiyanlığı reddettiği; ehli kitaptan bazı alimlerin de *Tekvin* kitabını tevil etmeye çalıştıklarını veya kutsal kitap saymadıklarını söylenmiştir. *Kur'an* ise anlatım farklarından dolayı bunlardan uzaktır (İbn Kesîr, 2018a: 297).

5.1.2. Kur'an'da Hz. Adem ve Eşinin Hayatı

5.1.2.1. Kur'an'da insanın yeryüzündeki halifeliği

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Adem'in kıssası Allah'ın yeryüzünde bir halife var etmeyi dilemesiyle başlamaktadır. Bakara (2) suresi 30. ayette, " Hani Rabbin meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Onlar, "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz Seni hamdederek daima seni teşbih ve takdis ediyoruz" demişler. Allah da "Ben sizin bilmediğinizi bilirim" demişti" ifadeleri yer almaktadır. Bu ayette yer alan halifenin kim olduğu konusunda müfessirler arasında ihtilaf olduğu görülüyor. Bu konuda 3 temel görüş olduğu söylenebilir.

Birinci görüşe göre halifeden kasıt Hz. Adem'dir. Taberi (ö. 923), Beğavî, (ö.1122) Zemahşerî (ö.1143), Bursevî (ö. 1725) gibi müfessiriler bu görüş üzeredir (Beğavî, 2018a: 95; Bursevî, 1995a: 114; Taberi, tarihsiza: 35; Zemahşerî, 2016a: 220-221). Kâdî Beyzâvî'den (ö. 1286) aktarıldığına göre ise halifeden kasıt Hz. Adem ve ondan sonra gelen peygamberlerdir (İbn Acîbe, 2012a: 297).

İkinci görüşe göre halifeden kasıt tüm insanlıktır (İbn Kesir, 2018a: 165; Kutup, 2016a: 78-79).

Üçüncü görüşe göre ise halifeden kasıt hem Hz. Adem hem de onun zürriyetidir. Kurtubî (ö1273) Nesefî (ö. 1310) gibi alimler bu görüştedir (Ebussuûd 2006a: 185-186; Havva, 2018a: 126-127; İbn Kesir, 2018a: 165; Nesefî, 2003a: 260-261, İbn Teymiyye, 2017: 234).

Bu görüşler karşılaştırıldığında Hz. Adem'in bir peygamber olması sebebiyle kan dökecek biri olarak görülmesi onun peygamberlik vasıfları ile çelişmektedir. Halife'den kastedilenin tüm insanlık olduğu düşünüldüğünde insan ırkının içinden bozgunculuk yapabilecek ve kan dökecek birilerinin çıkabileceği açıktır. Nitekim bunun ilk örneği Hz. Adem'de değil onun oğlunun işlediği cinayette görülmektedir. (el-Mâide 4/27) Buda ilk görüşte yer alan halifenin tek başına Hz. Adem'i kastettiği görüşünün savunulması zor olduğunu söylenebilir. Halife'den kasıt Hz. Adem'in de ait olduğu bütün insanlıktır görüşü daha olasıdır (Mâturîdî, 2019a: 109).

Halife yaratacağım ifadesiyle kastedilenin sadece yaratmak değil, tayin etmek manasının da olduğu söylenmiştir. S. Ateş(1995) ise burada anlatılanın insanın ilk yaratılışı değil halife tayin edilmesi olduğunu söylemiştir. Ona göre "halife olmadan çok önce yaratılmış olan insan henüz yeterli olgunluğa erişmediği için bozguncu, kan dökücü ve barbardı, ancak öğrenme ve yüksek ahlaka sahip olma potansiyeli vardı". Melekler de yeryüzünde halife olmadan ve ruh üflenmeden önceki insanı görmüşler ve o yüzden Allah'a soru sormuşlardır. Allah ise meleklerin insandaki öğrenme ve ahlak potansiyelini bilmediklerini belirtmiştir. Bu öğrenme potansiyellerini kelimeler öğreterek dil gibi somut bir araçla meleklere göstermiştir (S. Ateş, 1995: 171; el-Bakara 2/30-33; Bayraklı, 2003: 285).

Bakara(2) 31. ve 32. ayette Allah'ın Hz. Adem'e isimleri öğrettiği ve meleklere bu isimleri sorduğunda meleklerin acizliklerini kabul ettikleri görülüyor. Bakara(2) 33. ayette ise Hz. Adem meleklere isimleri bildiriyor. Bakara(2) 34. ayette ise meleklere Adem'e secde etmeleri emri veriliyor İblis hariç hepsi secde ediyor; Hicr (15) suresi 28. ayette ise "Hani Rabbin meleklere, "Ben kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş balçıktan bir insan yaratacağım. Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğim zaman, onun için hemen saygıyla eğilin" demişti" şeklinde iki ayet yer almaktadır. Burada insan diye tercüme edilen kelime ise "beşeran" kelimesidir. Bakara suresindeki anlatımda Adem'in isimleri öğrenmesinden ve meleklerle olan imtihanından sonra meleklere secde emri verildiği, Hicr(15) suresinde ise ruhundan üflendiği anda secde emri verildiği görülüyor. Bayraklı (2003: 312-313) bu iki ayet arasında ki bağlantıyı "…üflenen ruhun can verme değil insanı öğrenime tabi tutmak…" olabileceğini söylemiştir. Râzî de (ö. 1210) meleklerin secde ettiklerinde Adem'in diri olduğunu belirtmiştir (Er-Râzî, 1988: 334-335). Bu konuyla alakalı

diğer bir ayette “And olsun ki, sizi yarattık, sonra şekil verdik, sonra meleklere, "Adem için saygı ile eğilin" dedik; İblis'ten başka hepsi saygı ile eğildiler. O saygı ile eğilenlerden olmadı” ifadeleri yer almaktadır (el-A’râf 7/11). Bu ayette de görüldüğü üzere Allah önce yaratıyor, sonra şekil veriyor sonrasında meleklere Adem’e secde emri veriyor. Bu ayette Bayraklı’nın (2003: 312-313) Hz. Adem’e üflenen ruhun can olmadığı düşüncesi kabul edildiğinde: İnsanlığın Hz. Adem’den önce de var olduğu ya da Hz. Adem’le birlikte başka insanların da olduğu şeklinde ki yorumların önü açılabiliyor (S. Ateş, tarihsiz: 28; Okuyan, 2018: 87).

Okuyan (2018: 85-86), Hz. Adem ile birlikte pek çok dişi ve erkeğin yaratıldığı şeklinde yorumda bulunmuştur. Ayet bu şekilde yorumlandığında kadının yaratılışına kadar uzanan kadının duruma yönelik olumsuz algıların düzeltilebileceğini düşünmüş; kadını erkeğin yamağı, erkeğin hizmetçisi ve ona muhtaç bir hayatı yaşamaya mahkûm gören algılardan kadınların kurtulabileceğini belirtmiştir (Okuyan, 2018: 85-86).

Tekvin kitabına göre ise üflenen ruh Adam’a can vermiştir. Bu konuda *Tevrat* ile *Kur’an* arasında fark olduğu görülmektedir (Ber. 2:7).

Bakara(2) 30. ayet ile ilgili bir başka ihtilaflı konu da meleklerin insanoğlunun kan dökeceğini nereden bildiğidir. Bazı alimler genel olarak, meleklere Allah’ın vahiyle bildirmiş olabileceğini veya meleklerin Levh-i Mahfûz’dan görmüş olabileceği veya insandan önce cinlerin yeryüzünde var olduğu onların kan dökücü oldukları için insanla kıyasladıklarını söylemişlerdir (Ebussuûd,2006a: 186-187; Havva, 2018a: 127-128; İbn Kesir, 2018a: 167-171; Nesefi, 2003a: 261; Zemahşerî, 2016a: 222). Meleklerin, insanın kan dökeceğini Allah’ın onlara bildirmesi “…ben sizin bilmediğinizi bilirim.” ifadesi ile çeliştiği söylenebilir. Meleklerin bilmediği şeyler olduğu açıktır ancak insanın kan dökeceğini biliyorlardı. Levh-i Mahfûz’dan bu bilgileri görme imkânları var ise insanın iyi özelliklerini de görme imkanları olması gerekir idi ancak Allah onlara bilmediklerini belirtiyor. Cinlerin insandan önce yaratıldıkları biliniyor ancak ateşten olan cin ile topraktan daha yaratılmayan bir insanın kıyaslanmasının da olası olmadığı söylenebilir (el-Hicr 15/27). Bu durumda meleklerin yeryüzünde önceden var olan ancak ruh üflenmemiş insanların, bozgunculuk çıkardıklarını görerek böyle bir itirazda bulundukları yorumu ise savunulabilir durmaktadır (Bayraklı, 2003: 295).

Şu da belirtilmeli ki Mâturîdî (ö. 944), Adem ile ilgili olarak alimlerin yorumlarının bir kesinlik ifade etmediğini belirtmiştir (Mâturîdî, 2019a: 104). Bu bilgiler ışığında halifeden kastın tüm insanlık da olabileceği yorumu (İbn Kesir, 2018a: 165; Kutup, 2016a: 78-79), Bayraklı'nın (2003: 312-313) Hz. Adem'in ruh üflenmeden önce canlı olduğu yorumu, bununla birlikte S. Ateş'in (2005: 121, tarihsiz: 28) Bakara suresinde geçen bu kıssanın insanın ilk yaratılışı ile ilgili olmayıp halife seçilmesi ile ilgili olduğu ve yeryüzünde Adem ile birlikte başka insanların da bulunduğu yorumları birlikte değerlendirildiğinde: Hz. Adem'in tek yoktan yaratılan insan olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır (Okuyan, 2018: 87). Adem'den önce de insanların var olduğu, Adem'in ise isimlerin öğretildiği ve ruhun üflendiği ilk insan olduğu yorumu da göz önüne alındığında iki olasılığın ortaya çıktığı söylenebilir (Bayraklı 2003: 295,303-305). Birincisi Hz. Adem'le birlikte başka insanlar da yaratıldı ve Hz. Adem'e ruh üflendi ve peygamber seçildi (Okuyan, 2018: 82, 86-87, 110). İkinci olasılık ise evrimsel bir süreçte insanoğlu meydana geldi ve Hz. Adem içlerinden seçilerek ona ruh üflendi yani isimler öğretildi (S. Ateş, tarihsiz: 28). Her iki olasılıkta da kadının erkekten yaratılmasına dair bir işaret olmadığı söylenebilir.

5.1.2.2. Kur'an'da Hz. Adem'in eşinin yaratılış vakti

Hz. Adem'in eşinin ne zaman yaratıldığı konusunda İslâm alimleri arasında ihtilaf olduğu görülmektedir. *Kur'an* da Hz. Adem'in eşinin ne zaman yaratıldığına dair açık bir ifade yer almaz. Ancak Hz. Adem'in eşinin geçtiği ilk ayet Bakara(2) suresi 35. ayettir. Benzer bir ifade de A'râf(7) suresi 19. ayette yer almaktadır. Alimlerin görüşü bu konuda genel olarak ikiye ayrılmaktadır. Birinci görüşe göre Hz. Adem'in eşi olarak bildiğimiz Hz. Havva, Hz. Adem cennete yerleştikten sonra yaratılmıştır. Ancak bu görüşü savunanlar ekseriyetle cennette Hz. Adem'in uykuya daldığını ve onun kaburga kemiğinden Hz. Havva'nın yaratıldığını belirtmişlerdir (Beğavî, 2018a: 100; Bursevî 1995a: 122). Bu rivayetin *Bereşit* (2) anlatıları ile paralelliği açıktır ve *Kur'an*'da böyle bir anlatı yoktur (Okuyan, 2018: 79-82).

İkinci görüşe göre de Havva, Adem cennete yerleşmeden önce yaratılmıştır. Çünkü Allah "Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin…" demektedir. Adem eşi ile birlikte yerleşmiştir bu sebeple Hz. Havva'nın önceden var olması gereklidir (el-A'râf, 7/19; el-Bakara, 2/35; Ebussuûd 2006a: 205-206; El-Razi 1988: 387-388).

5.1.2.3. Kur'an'da Hz. Adem ve eşinin yaşadığı cennet

Kur'an'da insanın ilk nerede yaratıldığına dair ayetlerle ilgili yorumlara bakıldığın da ihtilaflar olduğu görülmektedir. *Kur'an*'da Hz. Havva'nın, ismi ile olmasa da Adem'in eşi olarak geçtiği ilk ayet olan Bakara(2) suresi 35. ayette "Dedik ki: "Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz" ifadeleri yer almaktadır. Bu ayette geçen 'cennetin' Dünya'da mı yer aldığı yoksa ahirette müminlere vaat edilen cennet mi olduğu ihtilaf konusu olmuştur. Bu konunun kadının yaratılıştaki rolünü açıklamadaki önemi ise cennetten indirilmedeki suçlunun kadın olduğuna dair yorumlara karşı verilebilecek cevaplar içermesidir. Nitekim Havva olmasaydı Hz. Adem'in dünyaya indirilmeyeceğini düşünenler olmuştur (İbn Arabi, 2008: 245).

Hz. Adem'in ve eşinin ahirette müminlere vaat edilen cennete yerleştiği görüşünü savunanlar Nesefî (ö. 1310), İbn Teymiyye (ö. 1328), Ebussuûd(ö. 1574), Bursevî(ö. 1725), Havva(ö. 1989) gibi alimler olmuştur. Ancak Ebussuûd cennettin nerede olduğu konusunda kesin hüküm vermekten kaçınmak gerektiğini de belirtmiştir (Bursevî, 1995a: 122-123; Ebussuûd 2006a: 206; Havva, 2018a: 130; İbn Teymiyye, 2017: 247; Nesefî, 2003a; 270). Müminlere vaat edilen cennete şeytanın nasıl girdiğine dair yılanın ağzında girdiği şeklinde yorum da yapılmıştır (İbn Acîbe, 2012a: 302). Buradaki yılanla ilgili yorumların Yahudi kaynakları ile bağlantısı açıktır. Şeytanın cennete nasıl girdiği konusunda *Kur'an* ve sahih hadislerde net bilgiler yoktur. Diğer İslâmi kaynaklardaki rivayetlerin apokrif Yahudi kaynaklarından alındığı düşünülmektedir (Bolay, 1988: 362).

Hz. Adem ve eşinin yeryüzündeki bir cennet bahçesine yerleştiği görüşünü savunanlardan Ebu'l-Kasım el Belhi (ö.931) ve Isfehanî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) cennetten inmek bir bölgeden başka bir bölgeye geçmektir demiştir. Tıpkı Bakara(2) 61. ayetteki "öyle ise bir şehre inin" gibi. Bu iki alimin getirdikleri deliller ise ahiretteki mükafat yurdunun ebedi olmasıdır. Ancak İblis'in Adem'e ebedilik vadetmesi Hz. Adem'in yaratıldığı yerde ebedilik olmadığını göstermektedir. İkinci olarak da kim cennete girerse oradan çıkarılamaz. Üçüncü olarak da lanetlenen İblis cennete giremez. Dördüncü olarak da Allah'ın insanı mükafat olarak vadettiği ebedi cenneti hak etmeden oraya koyması olasılığı uygun düşmez. Beşinci olarak da Adem'in yeryüzünde yaratılıp gökyüzüne çıktığına dair kanıt yoktur, diyerek açıklamaya çalışmışlardır (akt. Bayraklı, 2003: 329). Cennetin ahirette değil

dünyadaki bir bahçe olduğu görüşünü savunan başka alimler de olmuştur. Ayrıca *Kur'an*'da cennet kelimesi dünyadaki bahçeler içinde kullanıldığı (el-Bakara 2/265-266; el-Kehf 18/32-33,35; el-Kalem 68/17), insanın yeryüzüne halife tayin edildiği belirtilmiştir (S. Ateş, 1995: 131-132). Ayrıca topraktan gelip yeniden toprağa gideceği ifadeleri delil olarak kullanılmıştır (Er-Râzî, 1988: 389-390). *Tanah*'da da Hz. Adem'in yeryüzünde bir bahçede yaratıldığı bilgisiyle, bu görüşün paralellik içerdiği söylenebilir (Ber. 2:8).

Nesefî (ö. 1310), cennetin yemende bulunan bir bahçeye ait olduğu görüşünün Mutezile alimlerine ait olduğunu söylemiştir. Çünkü Mutezileye göre cennet giren bir daha çıkamaz. Nesefî buna karşı Hz. Peygamber'in miraçta cennete girip çıktığı rivayetlerini delil olarak göstermiştir (Havva, 2018a: 130; Nesefî, 2003a: 270).

Mâturîdî (ö. 944) tefsirine göre Hz. Adem ve eşinin yerleştiği cennetin nerede olduğu kesin değildir (Mâturîdî, 2019a: 121). İslâm alimleri arasında bu konudaki ihtilaf açıktır. Ehli sünnet alimleri ekseriyetle Hz. Adem'in Allah katındaki cennette yaratıldığını, el-Isfehanî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) gibi Mutezile alimleri ve bazı ehli sünnet alimleri ise Adem'in cennetinin bu dünyada olduğunu savunmuşlardır (Bolay, 1988: 360-361). İleride bahsedileceği üzere cennetten indirilmenin kadın yüzünden olduğu veya kadının buna sebep olacak günahı başlattığı yorumlarından yola çıkarak; kadın yüzünden insan neslinin sonsuz cennet nimetlerinden mahrum olduğu ve insanlığın cenneti yeniden hak etmek zorunda kaldığı algısı ortaya çıkmaktadır. Ancak cennetin yeryüzünde bir bahçe olarak görülmesi hem Hz. Havva'yı hem de Hz. Adem'i işledikleri günahın cezası sebebiyle tüm insanlığın mağdur olduğu algısından kurtaracaktır.

5.1.2.4. Kur'an'da Hz. Adem ve eşinin imtihanı

Kur'an'da insanoğlunun ilk imtihanını Hz. Adem ve eşinin yaşadığı görülmektedir. Bakara(2) suresi 35. ayette "Dedik ki: "Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz." hitabıyla Hz. Adem ve eşinin Allah tarafından bir imtihana tabi tutuldukları görülmektedir. "Şu ağaca yaklaşmayın" diyerek de ilk imtihanın yasağı ve konusu açıklanmıştır. Benzer bir anlatım A'râf (7) suresi 19. ayette de yer almaktadır. Ayette geçen yasak ağacın ne ağacı olduğu konusunda *Kur'an*'da ve sahih hadis kitaplarında net bir ifade yoktur, alimlerin de ekseriyetle bu konuda net ifadeler

kullanmaktan kaçındığı görülmektedir. Kıssanın devamında ise A'râf(7) suresi 20. ayette "Derken şeytan, kendilerinden gizlenmiş olan avret yerlerini onlara açmak için kendilerine vesvese verdi ve dedi ki: Rabbiniz size bu ağacı ancak, melek olmayasınız, ya da (cennette) ebedî kalacaklardan olmayasınız diye yasakladı." Taha suresi 120. ayette ise "Nihayet şeytan ona vesvese verip şöyle dedi: Ey Âdem! Sana ebedîlik ağacını ve yok olmayan bir saltanatı göstereyim mi?" şeklinde bilgiler verilmiştir. Buradaki ağacın, melek olmayı ve ebedi yaşamayı sembolize ettiği söylenebilir. (Erdem, 2005:157-158; Okuyan. 2018: 131)

S. Ateş(1995) ise ağacın mahiyeti hakkında farklı bir yorumda bulunmuştur. Ona göre yasaklanan ağacın mahiyeti kadın erkek arasındaki cinsel münasebete kinaye olabilir. Çünkü meyveyi yemekle ayıp yerleri açığa çıkmış ve onları örtmek istemişlerdir (Tâ-Hâ 20/121). İnsanın da ağaç gibi dallanarak çoğaldığını belirten S. Ateş(1995) bu ağacın sembolik bir ifade olarak düşünüldüğünü de söylemiştir (S. Ateş, 1995: 131-132). Ancak Hz. Havva'nın cennete yerleşirken Hz. Adem'in eşi diye bahsedilmesi, onların evli olduğu sonucunu çıkartır ki evlilikte cinsellik eşlere yasak değildir (Bayraklı, 2003: 326). Bu sebeple bu görüşün çok olası olmadığı söylenebilir. Ancak bu görüş kabul edildiğinde cinsellik ile ilgili bir günahın erkek ve kadın tarafından aynı anda gerçekleştirilmesi gerektiği düşünüldüğünde, bu günahta erkek ve kadının aynı ölçüde hatalı olduğu sonucu çıkmaktadır. Bazı Hristiyan kaynaklarınında bu yorum yer almaktadır. Nitekim Yazır(ö. 1942) ve S. Ateş bunu bildirmişlerdir. Yazır(ö. 1942) çünkü Hristiyan ruhbanlığında evlenmemeyi sevap olarak görmek bu husustan kaynaklanır demiştir. Bununsa İslâmi görüşe uygun olmadığı kanaatindedir (S. Ateş, 1995: 131-132; Yazır, 2015: 323).

İmtihanla ilgili en önemli ve en çok tartışılan meselelerden biri yasak ağaçtan önce kimin yediğidir. Bu meselenin kadının yaratılıştaki konumu ile de doğrudan alakalı olduğu söylenebilir. Bu ayete yapılan yorumlar sebebiyle kadınlara hak edilmeyen ithamlarda da bulunulduğu görülmektedir. Konu ile ilgili ayetlerden A'râf(7) suresi 22. ayette "Böylece onları hile ile aldattı. Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü ve cennet yapraklarından üzerlerine örtmeye başladılar. Rableri onlara, "Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi?" diye seslendi." ifadeleri yer almaktadır. Tâ-Hâ(20) suresi 121. ayette ise "Bunun üzerine onlar (Adem ve eşi Havva) o ağacın

meyvesinden yediler. Bu sebeple ayıp yerleri kendilerine göründü ve Cennet yaprağından üzerlerine örtünmeye başladılar. Adem, Rabbine isyan etti ve yolunu şaşırdı." şeklinde anlatılmaktadır. Bakara(2) suresinin 36. ayetinde ise "Derken, şeytan ayaklarını oradan kaydırdı. Onları içinde bulundukları konumdan çıkardı. Bunun üzerine biz de, "Birbirinize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde belli bir süre barınak ve yararlanma vardır" dedik." şeklinde bilgi verilmektedir.

Bu ayetleri tefsir eden alimler arasında da ihtilafların mevcut olduğu görülüyor. İbn Acîbe(ö. 1809) ayetlerin tefsirinde "Yasak ağaçtan önce Havva yedi, sonra Adem'e "Bak ben yedim bir zarar görmedim" dedi. Hz. Adem yasak ağaçtan yemedi ama aynı türden başka bir ağacın meyvesinden yedi." demektedir. Bunun sebebi de Hz. Adem'in yasağın gösterilen ağaç için olduğunu, diğerleri için olmayacağını sanmasından dolayıdır diye yorumlamıştır (İbn Acîbe, 2012a: 302). Burada açık bir şekilde Havva'nın bile bile yasak ağaçtan yediği ve Adem'i de bu yasağı çiğnemesi için davet ettiğini görüyoruz ancak Hz. Adem'in yasak ağaçtan yemesinin ise kasten bir yeme değil de yanlış fikir yürütmeden dolayı olduğunu anlıyoruz. Bu yorumda günaha daha meyilli davetkar bir kadının yanında aklını kullanan ama aldanmış, yanlış bir çıkarımdan dolayı hata işlemiş bir erkek imajının çizildiği söylenebilir.

Râzî (ö.1210) de Hz. Adem'in bu günahı yanlışlıkla işlediğini düşünmüştür. Çünkü şeytanın "Rabbiniz size bu ağacı ancak, melek olmayasınız, ya da (cennette) ebedî kalacaklardan olmayasınız diye yasakladı. Şüphesiz ben size öğüt verenlerdenim" diye de onlara yemin etmesine inanıp tasdik etmeleri Allah'ın onları kandırdığına inanmaları manasına gelirdi bu ise yasak meyve yemekten çok daha büyük bir günah ve küfür olurdu. Ancak bir peygamberin küfre sapması söz konusu olamazdı. Bununla beraber iblisin Allah adına yemin etmesinin de etkisi olduğu görüşünü nakletmiştir (Râzî, 1988 408-411). Hasan el Basri(ö.728) de yeminin etkisiyle şeytana inanmasalar da Adem ve Havva'nın yasak ağaçtan yediklerini söylediği aktarılmıştır (Er- Râzî, 1991: 325-326; Mâturîdî, 2019a: 132). Mutezile'nin de ekseriyette Hz. Adem'in yasak ağaçtan yanlış bir fikir yürütme yaparak yasak ağacın başka bir türünden yediği görüşünü kabul ettiği nakledilmiştir (Râzî, 1988: 410-411).

Mâturîdî'den nakille Hasan el-Basri Hz. Adem'in unutmasının iradi bir unutma olduğunu, kendi arzusuna uyma durumu olduğunu, hatırlamamanın söz konusu olmadığı çünkü kendisinin daha önce uyarıldığını söylemiştir. (Mâturîdî, 2019a: 124)

Beğavî'ye göre de ağaçtan ilk olarak yiyen Havva olmuştur ve Adem'e de yediren odur. Beğavî'nin naklettiğine göre "Said İbni Müseyyep, Adem'in kendi isteği ile yasak ağaçtan yemediğine, Havva'nın onu içki içirip sarhoş ettirdikten sonra Adem'in ağaçtan yediğine yemin ederdi". Bu sebepten dolayı İbrahim bin Edhem "Bu yeme bize uzun bir mutsuzluğu miras bıraktı" demiştir. İbn Abbas'tan aktarılan bir rivayette de " Adem yasak ağaçtan yediğinde Allah şöyle dedi: "Bu Yaptığın şeye seni sevk eden nedir? Adem: Ey Rabbim Havva bana onu güzel gösterdi." dedi ve Allah "Ben onu cezalandırdım, zorlukla taşıyacak, zorlukla doğuracak, bir ayda iki kez hayız olacak." dedi."(Beğavî. 2018a; 102-103). Bu rivayetlere bakıldığında İsrâiliyat'ın etkisi açıktır. Kadının Adem'e meyveyi yedirmesini *Bereşit* 3:6'da, Adem'in Havva'yı suçlamasını *Bereşit* 3:13'de kadının uzun hamilelik geçirmesi ve zor doğum yapması *Bereşit* 3:16'da kadının adet görmeyle cezalandırılmasını da *Tevrat* tefsirlerinde görülmektedir. Bu ayetlere yapılan bu yorumlar, İslâm dinini de *Tanah* ve *Yeni Ahid*'e kadının yaratılışta olumsuz konumlandırmasına yönelik yapılan eleştirilere maruz bırakma potansiyeline sahiptir. Bu tarz bir yorumu destekleyecek ne bir ayet ne de bir sahih hadis bulunmaktadır (Beğavî. 2018a; 102-103).

Ustaosmanoğlu'nun (2013: 280-281), tefsirinde ise anlatım şu şekildedir: "Sonra şeytan Adem'le konuştu. Adem onun sözlerine kıymet vermedi." Daha sonra şeytanın ebedilik ve sonsuz bir mülk vadettiği ve bunun için yemin ettiği belirtilmektedir. Devamında ise "Adem yine o ağaçtan yememekte ısrar edince, Havva validemiz oturdu ve yedi sonra: "Ey Adem! Sen de ye. Çünkü ben yedim bana hiçbir zarar vermedi" dedi. O da yiyince bütün avret yerleri meydana çıktı ve üzerlerine cennetteki incir ağacının yapraklarından örtmeye başladılar." Görüldüğü üzere anlatıda yine yasak bir işten kaçınmaya çalışan erkek ve yanlış bir işe daha meyilli bir kadın yorumlaması mevcut. Bu yorumun devamında ise Ebu Hureyre'den nakledilen bir rivayetle Hz. Havva'nın kocasına ihanet ettiği bu sebeple diğer kadınların da ihanet etmelerinin sebebinin Hz. Havva'nın bu davranışı olduğu vurgulanmak istenmiştir. Buradaki ihanetten kasıt kocasını yanlış yola sürükleme olarak anlaşılmalıdır. İsrâiliyat'tan geçtiği açık olan bu yorumun neticesinde Hz. Havva'nın yanında tüm

kadınların zan altında bırakıldığı söylenebilir. Kadınların, hataya meyilli, erkekleri yoldan çıkaran varlıklar olarak algılanması sonucunu doğurduğu düşünülebilir (Ustaosmanoğlu, 2013: 280-281).

Havva(ö. 1989) Hz. Adem kıssası ile ilgili İsrâiliyat bilgilerini belirlemeye çalışmış ve bu hususta 3 grup İsrâiliyat kökenli bilgi olduğunu belirtmiştir. Bunlar:

1. "Hz. Adem'in çıkarıldığı cennetin yeryüzünde olması"
2. "İblis'i Adem'i kandırması için cennete sokanın yılan olması"
3. "İnsanlık hayatının tarihi ve Adem ile aramızda süregelen zamanın uzunluğu."

Nedendir bilinmez Hz. Adem'in var olduğu cennetin yeryüzünde olduğuna dair *Kur'an*'dan ayetlerle delil getirilmesine rağmen bunu İsrâiliyat'a bağlayan Havva(ö. 1989), *Kur'an*'da, Hz. Havva'nın ilk önce yasak ağaçtan yemesine dair tek bir işaret olmamasına rağmen bunu İsrâiliyat kökenli bilgiler listesine almamıştır (Havva, 2018a: 135-136).

Her ne kadar *Tanah*'ta Adem'in yeryüzünde bir cennete yaratıldığına dair bilgiler yer alsa da, apokrif kitaplardan *4. Ezra* kitabında "Toprağa buyruk verdin, Adem oluştu. Onun bedeni cansızdı, ama kendi ellerinle şekil verip hayat soluğunu ona üfledin. Böylece onu yaşayan bir insan yaptın. Onu, varlık olarak yeryüzüne gelmeden önce, bizzat senin kurduğun cennete gönderdin" ifadeleri ile Adem'in yeryüzünden ayrı bir cennete konulduğuna dair bir anlatım mevcuttur (*4. Ezra*, 10 Şubat 2021, 4Ez. 3:5-6). Bu durumda Hz. Adem'in yeryüzünde olmayan bir cennete yaratılması yorumlarının da İsrâiliyat ve Hristiyanlık kaynaklarında benzerleri olduğu iddia edilebilir.

Bu konuda net bir fikir açıklamayıp şeytanın Adem ve Havva'nın her ikisinin de ayağını kaydırdığını söyleyen alimler de mevcuttur (Bursevî, 1995a: 123).

Bayraklı (2003: 333-334) ise tefsirinde şeytanın Adem ile eşine aynı anda vesvese verdiğini bildiriyor. Ona göre Hz. Havva'nın yasak ağaçtan önce kendisinin yemesi ve Hz. Adem'e yedirmesi İsrâiliyat'tır. Bu tarz yorumların İslâm aleminde kadını, Adem'i kandıran yarı şeytan bir varlık olarak görüldüğünü belirtiyor. *Kur'an* ise *Tevrat* anlatımlarının tam tersine şeytanın önce Adem'e vesvese verdiği sonra hanımını kandırdığını söylemiştir. Bayraklı, *Kur'an*'da *Tevrat*'ın insan eliyle tahrif

edildiğinin yazmakta olduğunu, *Kur'an*'ın kadına iftira olan bu haberin yanlışlarını düzelttiğini söylemiştir.

Okuyan (2018: 131-132), ise İblis'in Hz. Adem ile Havva'yı aynı anda kandırdığını belirtmektedir. Havva'nın Adem'i kandırdığı şeklinde var olan yorumların Kur'ani olmadığını belirtir. Çünkü *Kur'an*'ın hiçbir yerinde Havva'nın, Adem'i saptırdığına dair bir işaret yoktur. Aksine Tâ-hâ(20) suresin 120. ayette "şeytan ona (Adem'e) vesvese verdi" ifadesi ile Havva'ya değil Hz. Adem'e vesvese verdiği yer almaktadır. Ona göre bu işlenen ilk hatanın yüzünden cennetten indirilmenin sorumlusunun Havva şeklinde anlatılması, kadın algısının yanlış oluşumuna neden olmuştur. Kadın, toplum gözünde yarı şeytan ve adamı yoldan saptırıcı bir konumlandırmaya maruz bırakılmıştır. Ancak ayetlerdeki bu ikili hitap kadına karşı oluşan olumsuz kanaatin yanlışlığını ortaya koymaktadır (Okuyan, 2018: 131-132).

Görüldüğü üzere Hz. Adem ve eşinin anlatıldığı kıssa ilgili ayetlerde açık bir şekilde veya dolaylı olarak da olsa gerek Hz. Havva'nın, yasak ağaçtan ilk yiyen kişi olduğuna dair, gerekse Hz. Havva'nın Hz. Adem'i kandırdığına dair *Kur'an*'da hiçbir ifade yer almamaktadır. Havva'nın ilk ve asıl suçlu olduğuna dair yorumların ise İsrâiliyat kaynakları oldukları açıktır. Bu yorumları desteklemek için kullanılan hadis rivayetleri ise hadis rivayetlerini konu alan bölümde irdelenecektir. Bu konu ile ilgili çıkarabilecek sonuç ise *Kur'an*'da geçen insanoğlunun ilk imtihanında yapılan hatada kadının ve erkeğin hata derecesinin aynı olduğudur. Hata yapanın ilk kim olduğuna dair bir suçlu aranacaksa bunun kadın değil Tâ-hâ(20) suresi 120. ayette dayandırılarak erkek olduğu bile düşünülebilir.

5.1.2.5. Kur'an'da Hz. Adem ve eşinin cennetten indirilmesi

Adem ile Havva'nın yasak ağaçtan yemesiyle birlikte Allah'ın onları cennet çıkarttığı görülmektedir. A'râf(7) suresi 22. ayette "… Ağaçtan tattıklarında kendilerine avret yerleri göründü. Derhal üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar. Rab'leri onlara, "Ben size bu ağacı yasaklamadım mı? Şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi? diye seslendi." ifadeleri yer almaktadır. Bakara(2) suresi 36. ayette ise "Derken, şeytan ayaklarını oradan kaydırdı. Onları içinde bulundukları konumdan çıkardı. Bunun üzerine biz de, "Birbirinize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde belli bir süre barınak ve yararlanma vardır" dedik". ifadeleri yer

almaktadır. Cennetin yeryüzünde bulunan bir bahçe olabileceğine önceki bölümlerde değinilmişti.

Birbirinize düşman olarak ininden kastın ne olduğu konusundan genel olarak Hz. Adem, Hz. Havva, İblis ve yılanın kastedildiği düşünülmüştür. Taberî'ye (tarihsiza: 42) göre kastedilen Hz. Adem, Hz. Havva ve İblis'tir. Bayraklı'da bu görüştedir (2003: 336). Bayraklı, bunun delili de Tâ-hâ(20) suresi 120. ayette, İblis'in Hz. Adem ve Hz. Havva'ya düşman olduğunun önceden bildirilmesidir diye düşünmüştür. Ancak o Adem ile Havva'nın neslinden gelen insanlığın da birbirine düşmanlık edeceğini söylemiştir (Bayraklı, 2003: 336). Bu yorumu savunlar içinde cennetin müminlere vaat edilen cennet olduğunu savunanlar kovulan İblis'in cennete bir daha nasıl girebileceğini tevil etmeye çalışmışlardır (Râzî, 1988: 416-417).

Zemahşerî (ö.1144) ve Nesefî'ye göre ise birbirinizden kasıt Hz. Adem ve Hz. Havva'dır. Çünkü onların neslinden gelecek insanlar birbirlerine düşmanlık edeceklerdir. Hitap ikisinin üzerinden tüm insanlığadır (Nesefî, 2003a: 273; Zemahşerî, 2016a: 229).

Hâzin'nin (ö.1279) birbirinizden kastın Adem, Havva ve yılan olduğunu düşündüğü Kadı Beydavi'nin(ö.1286) ise birbirinizden kastı tüm insanlık ve İblistir diye yorumladığı aktarılmıştır (Bayraklı, 2003: 336). Yazır'a göre ise birbirinizden kasıt Hz. Adem ve Hz. Havva üzerinden tüm insanlık ile İblis'tir (Yazır, 2015: 327).

Said İbn Cübeyr'in aktardığına göre İbni Abbas'ın görüşü de birbirlerine düşman olarak inenlerin Hz. Adem, Hz. Havva, İblis ve yılan olduğu şeklindedir (Beğavî 2018a: 103).

Görüldüğü üzere İslâm uleması arasında bu konuda ihtilaflar mevcuttur. Ancak *Kur'an*'da bu kıssada hiç yer almayan yılanın da yorumlarda adının geçmesi İsrâiliyat kökenli bilgilerin de yorumlara karıştığını düşündürmektedir.

5.1.2.6. Kur'an'da Hz. Adem ve eşinin dünya hayatı ve çocukları

Kur'an'da Bakara(2) suresi 37. ayette "Derken, Adem Rabbinden birtakım kelimeler aldı, bunun üzerine tövbesini kabul etti. Şüphesiz o, tövbeleri çok kabul edendir, çok bağışlayandır" ifadeleri ile Hz. Adem'in hatasından dolayı tövbe ettiğini ve Allah'ın bu tövbeyi kabul ettiğini görüyoruz. Bu tövbenin de cennetten indirilmeden önce gerçekleştirildiği görüşü mevcuttur. Tövbe etmede Adem'in eşinin

zikredilmemesini ulema ekseriyetle Hz. Adem'e hitabın Havva'yı kapsadığı şeklinde açıklamıştır (Bursevî, 1995a: 126: Ebussuûd, 2006a: 211; Nesefî, 2003a: 275).

Cennetten indirilen Hz. Adem ile Hz. Havva'nın dünyada hangi bölgeye indikleri ve hangi bölgede yaşadıklarına dair net bir ifade yoktur. Ulema rivayetlerle bazı yer isimleri zikretmiştir.

Bakara(2) suresi 36. ayette "Sizin için yeryüzünde belli bir süre barınak ve yararlanma vardır" dedik." ifadeleri geçmektedir. Tâ-hâ(20) suresi 117 ve 118. ayetlerde bahsedildiği üzere cennetten kovulduklarında açlık ve susuzluk tehlikesi ile karşı karşıya kalacaklar ve bunlar için çalışmak zorunda kalacaklar. *Kur'an* tövbesi kabul edilen ama yine de yeryüzüne indirilen Hz. Havva'ya Yahudilik kaynaklarında geçen hamile kalma, doğum sancısı çekme, adet görme gibi cezaların verilmesinden bahsetmez (Farsi, 2010: 22-23). Aksine *Kur'an* hamileliğe ve anneliğe değer veren anneliği çok saygın bir konuma getiren ifadelere ve emirlere yer vermektedir. *Tanah*'ın aksine hamileliği ve doğumu bir ceza olarak görmez (Ber. 3:16-19). Lokman(31) suresinde 14. ayette "İnsana da anne babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi, onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşır. Onun sütten kesilmesi de iki yıl içinde olur. (İşte onun için) insana şöyle emrettik: "Bana ve anne babana şükret! Dönüş yalnız banadır" ifadeleri kadına ve anneliğe verilen değeri göstermektedir. Ancak bu karşılaştırma *Tanah*'da yer alan doğumun ceza olarak verilmesi ile alakalıdır, anneye ve babaya saygı emri ise *Tanah*'ta verilen on emirde de bahsedilmektedir (Şem. 20:12).

Kur'an'da insan soyunun ve Hz. Adem'in çocuklarının nasıl çoğaldığını anlatan açık bir ayet bulunmamaktadır. Hz. Havva'nın sürekli ikiz doğurduğu ve ikizlerin diğer doğan ikizlerle çapraz olarak evlendiği anlatılarının İsrâiliyat kökenli oldukları düşünülmektedir (Harman, 1996: 377).

Kur'an, *Tevrat*'ta anlatılan Adem'in iki oğlu arasında yaşanılan olaylardan ve işlenen ilk cinayetten bahsetmektedir. Maide(5) suresi 27. ayette "Onlara, Adem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani ikisi de birer kurban sunmuşlardı da, birinden kabul edilmiş, ötekinden edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, "Andolsun seni mutlaka öldüreceğim" demişti. Öteki, "Allah ancak kendisine karşı gelmekten sakınanlardan kabul eder" demişti." ifadeleri ile anlatılan bu kıssanın tefsirlerine bakıldığında, ilk cinayetin güzel bir kıza olan arzunun neticesinde, başka bir ifade ile

bir kız yüzünden işlendiği algısı ortaya çıkmaktadır. Nesefî (2006: 319), bu ayeti tefsirinde Kabil'in güzel olan kendi ikiziyle evlenmek istediğini ancak Habil'in o kızla evlendiğini bu yüzden de Kabil'in kıskançlık yaptığını anlatır. Bu yorumda da Hristiyanlık etkisi, gökten inen bir ateşin Habil'in kurbanına isabet edişi ile Habil'in kurbanının kabul edildiği şeklindeki anlatımda görülmektedir (Harman, 1996: 376). Çünkü bu anlatım Hristiyan kaynaklarında yer almaktadır (Weissman, 2013: 72). Kabil'in güzel bir kız yüzünden kardeşine duyduğu kıskançlık anlatısı başka tefsirlerde de yer almaktadır. Ancak *Kur'an*'da böyle bir anlatım olmadığı görülmektedir (Ebussuûd, 2006c: 1610-1611).

5.1.3. Kur'an'da Kadının Şahitliğine Yaratılışın Etkisi

Kur'an'da Bakara(2) suresi 282. ayette "…şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir…" ifadeleri yer almaktadır. İslâm alimleri bu ayetteki bir erkek ve iki kadının neden şahit olarak zikredildiğini çeşitli yorumlarla açıklamışlardır (İbn Kesir, 2018b: 156-157). Ancak bu yorumların içinde kadının yaratılışı ve doğasıyla ilgili bazı yorumların da yapıldığı görülmektedir. Ustaosmanoğlu (2012a: 249-250) tefsirinde kadınların yaratılış itibariyle alışverişten uzak oldukları ve ekseriyetle unutkan oldukları geçmektedir. Ancak kadınların yaratılış itibari ile erkeklerden daha unutkan olduklarına dair *Kur'an*'da açık bir ifade yoktur. Yalnız Hac(22) suresi 2. ayette son saatin dehşetinden emzikli kadınların çocuklarını unutmasından bahsedilmektedir. Bunun da son saatin dehşetini anlatmak için olduğu açıktır. Unutmak ile ilgili ayetlerde ise kadınlardan çok erkeklerin görüldüğü söylenebilir. Tâ-Hâ(20) 115. ayette "Andolsun, bundan önce biz Âdem'e emrettik, o ise bunu unutuverdi. Biz onu kararlı bulmadık." denmektedir. Bu ayette Hz. Ademin ahdini unuttuğu görülüyor. Kehf(18) suresi 60-61. ayetlerde ise "Hani Musa, beraberindeki gence şöyle demişti: "İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayacağım, yada uzun zaman gideceğim. Onlar iki denizin birleştiği yere varınca, balıklarını unuttular. Balık denizde yolunu bulup gitti." Kehf(18) suresi 63. ayette de "Genç,"Gördün mü! Kayaya sığındığımız sırada balığı unutmuşum. Doğrusu onu sana söylememi bana ancak şeytan unutturdu. Balık şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti" dedi." ifadeleri yer almaktadır. Kehf(18) 73. ayette ise "Musa: "Unuttuğum için bana çıkışma, bu işimde bana güçlük çıkarma" dedi." şeklindeki

anlatımlarda da Hz. Musa'nın ve arkadaşının unutkanlığından söz edilmektedir. Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir rivayette "… Adem unuttu, nesli de unutuyor" denmektedir. Ve bu yüzden hukuki işlerde yazılı belgelerin ve şahitlerin gerekliliği olduğu ve bunun Hz. Adem'e kadar dayandığı düşünülmüştür (El-Cezerî, 2008: 43-45). Ustaosmanoğlu (2012a: 249-250) ayetin tefsirinde kadınların akıllarının noksan olduğunu iddia etmiş ve bunu birkaç rivayetle desteklemeye çalışmıştır. Bakara (2) 282. ayetin hükmü unutkanlık üzerine kurulduğunda ise erkeklerin kadınlar kadar unutkan olması sebebiyle, kadınlara uygulanan ikiye bir hükmünün erkeklere de uygulanması gerekirdi (Atay, 2015: 32).

Mâturîdî tefsirinde de nakledilen bir görüşe göre kadının şahitliğinin erkeğe denk olmamasının sebebi kadınların yaratılıştan yanılma, gaflet etme ve akıl eksikliklerinden dolayı olduğu düşünülmüştür ve bu bir rivayetle desteklenmeye çalışılmıştır (Mâturîdî, 2019b: 241). Kadının yanılan, gaflete düşen varlıklar şeklinde görülmesi Hz. Havva'nın yasak meyveyi Adem'den önce yediğini ve Adem'e yedirdiğini söyleyen yorumlarla örtüşmektedir. Kaburga kemiğinden yarılması hikâyesinde ortaya çıkan kadının eğriliği ve eksikliği anlatılarının kadının şahitliğinin güvenilirliğine kadar yansıdığı söylenebilir.

Yazır(ö. 1942), kadınlardan iki şahidin istenmesinin sebeplerinin kadınların eksiliğinden çok sosyolojik sebeplerden kaynaklandığını belirtir (Yazır, 2015: 982-983). Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tefsirinde de kadınlardan iki şahit çağırılmasının kadının aklının eksikliği ve dürüstlüğünün yeterliliği konusunda şüpheden veya hükümden değil, sosyolojik sebeplerden dolayı olduğu belirtilmiştir (Diyanet İşleri Başkanlığı [DİB], 2007: 446-448).

Görgülü, kadının yaratılıştan aklının eksik görülmesini eleştirmiş, kadınların aklının eksik olması durumuna Kur'an'da kadının şahitliğinden hiç bahsedilmeyip yalnızca erkeklerin şahitliğinden bahsedilmesi gerekirdi diye düşünmüştür. Tam tersine Kur'an kadının şahitlik yapabileceğinden bahsetmektedir. Üstelik alimler ekseriyetle kadınların doğum, emzirme gibi konularda tek başına şahitliklerini yeterli bulmuşlardır. Görgülü, Hz. Âişe ve diğer ravi hanımlardan hadis rivayet edilmesinde sakınca görülmediğini, kadının şahitliğinin de bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Bu açıdan bakıldığında kadınların akılının noksan olduğu iddiası geçersiz olmaktadır (Görgülü, 2014: 140-141)

İnsanın yaratılışı ile ilgili ayetlerin tefsirlerinde kadının eksikliği ve eğriliğine atıf yapılan yorumların etkilerini, kadının şahitliği ile ilgili yapılan tefsirlerde kadının aklını eksik ve kusurlu görmeye varan yorumlar olarak karşımıza çıktığı söylenebilir.

Kur'an'da kadının yaratılışı ve yaratılış özellikleri ile ilgili ayetlerde erkeklere nazaran olumsuz ifadeler bulunmadığı söylenebilir. Tefsirlerde yer alan kadını ikincil ve edilgen konuma yerleştiren ve kadına eksiklik atfeden yorumların *Kur'an*'dan destek bulamayacağı açıktır. Üstelik kadının yaratılışına yönelik yapılan olumsuz yorumlara karşı tefsirlerde kadınların, erkeklerle eşitliğine yönelik ulemanın tefsir ve yorumları da bulunmaktadır. Kadının yaratılışı hakkında olumsuz durum oluşturabilecek ifadelerin, ekseriyetle İsrâiliyat kaynaklı olduğu ayrıca ulemanın da kendi akıl yürütmeleri sonucu bu ifadelerin ortaya çıktığı savunulabilir. Ataerkil toplum düzeninde yaşayan ulemanın kadına yönelik olumsuz yorumları, savunabilir görmesi zamanın ruhu çerçevesinde anlaşılır görülebilir. Ancak bu yorumların *Kur'an*'a atfedilip *Kur'an*'ın sorumluluğuna da verilemeyeceği açıktır.

5.2. Hadis Rivayetlerinde İnsanın ve Kadının Yaratılışı

Hadis, kelime olarak "haber" manasına gelmektedir. Geniş bir kullanım alanı olan "Hadis" kelimesi İslâmiyet'le birlikte farklı bir anlam kazanmıştır, Hz. Muhammed'in sözlerine "el-ehâdîsü'l-kavliyye", fiillerine "el-ehâdîsü'l-fi'liyye" ve tasvip ettiği şeylere de (takrir) "el-ehâdîsü't-takrîriyye" denilmiştir. Hadis kelimesinin sahabe devrinde ve sonraki dönemlerde Hz. Peygamber'in sözleriyle onun fiillerini ve onaylarını bildiren haberler anlamında kullanıldığı görülmektedir (Kandemir, 1997: 27).

Hadisler, ihtilafa düşülen konularda insanları aydınlatarak, Kur'ân-ı Kerîm'in kendisine indirildiği bir peygamberin sözü olarak büyük bir değer ifade ederler. Hz. Peygamber'in *Kur'an*'ı herkesten iyi anladığına ve ayetlerdeki ilâhî maksadın neler olduğunu en iyi bilen kişinin o olduğuna inanılması sebebiyle hadisler, İslâm dini açısından büyük önem taşımaktadırlar. Hadisler *Kur'an*'da yer almayan birçok meseleyi açıklama fonksiyonuna da sahip olmuşlardır ve *Kur'an*'da yer almayan konuların uygulama şekillerini hadisler Müslümanlara anlatmıştır (Kandemir, 1997: 28).

Hadis yazımının Hz. Peygamber tarafından yasaklandığı ve sonradan serbest bırakıldığına dair rivayetler mevcuttur. Hz. Ebubekir'in derlenen 500 hadisi hatalı

olabileceği endişesiyle yaktığı, Halife Hz. Ömer bin Hattab'ın da benzer bir endişe ile yazımına izin vermediği kaynaklarda yer almıştır. Ancak Halife Hz. Osman zamanında hadis yazımının serbest bırakılmasıyla ilk hadis derlemeleri ortaya çıkmıştır. Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle İslâm dünyasında ortaya çıkan ayrışmalar sebebiyle grupların hadis uydurma eylemlerine giriştikleri görülmüştür. Bu sebepten ötürü sonraki hadis alimlerinin rivayet zincirlerine çok önem verdikleri hadisin sahihliğini araştırmak için dini ve ilmi yönden tenkidi konu edinen "cerh ve ta'dîl" ilmini oluşturmuşlardır (Kandemir, 1997: 30-32). Bu çalışmada hadisler ile ilgili cerh ve ta'dîl çalışması yapılmayacaktır. Ulemanın hadisler ile ilgili görüşlerine yer verilecek ve bunun üzerinden kadının yaratılış meselesi irdelenecektir.

Hadis külliyatı ehl-i sünnet ve Şii mezheplerinde farklılıklar içermektedir. Ehl-i sünnet içinde en muteber hadis kitapları, zaman içinde değişik sınıflandırılmalara tabi olsalar da, tenkitlere uğrasalar da genel olarak Buhârî ve Müslim'in en önde geldiği, Nesai, Tirmizî, Ebu Davud, İbn Mace'ye ait olan "Kütüb-i Sitte" denilen 6 hadis kitabıdır. Bunlar yıllar içinde ehl-i sünnet itikadını izleyenlerin en muteber hadis kaynakları olmuşlardır. Başka hadis kaynakları da mevcuttur (Kandemir, 2003: 6-8). Şia itikadının inananları ise "Kütüb-i erbaa" diye isimlendirilen 4 hadis kitabını muteber bulmuşlardır (Üzüm, 2003: 4-6). Hz. Adem ve Hz. Havva ile ve kadının yaratılışı ile ilgili bilgilerin Ehli sünnet kaynaklarında daha fazla olduğu söylenebilir.

5.2.1. Hadis Rivayetlerinde İlk İnsanın Yaratılışı.

Hadis kaynaklarında ekseriyetle ilk insan olarak kabul edilen Hz. Adem, ile ilgili *Kur'an*'da bahsedilen nasıl, nerede ve neden yaratıldığı bilgilerinin dışında fiziksel özelliklerinin neler olduğu şeklinde bilgiler de yer almaktadır. Bu anlatımlara kısaca değinilmesi bu çalışmanın sürekliliği açısından sağlıklı olacaktır.

S. Ateş, İmâmiyye ve sûfiyye kaynaklarında da yer alan Adem'den önce Adem'ler vardı şeklinde bir meseleyi aktarmaktadır. İmâmiyye kaynaklarından aktarılan bir rivayete göre Hz. Adem'den önce otuz Adem daha yaşamıştı. Her Adem'in arasında bin yıl gibi bir süre vardı. Bu Ademlerden sonra dünya harap olmuş, yaklaşık yüz bin yıl sonra Hz. Adem peygamber yaratılmıştır (S. Ateş, tarihsiz: 33-34). Ca'feri Sâdık'ın da Allah'ın bizden önce başka beşerler ve Ademler yarattığına dair ifadeleri olduğu aktarılmıştır (S. Ateş, tarihsiz: 34; Erdem, 2005: 130). S. Ateş

(tarihsiz: 34) Muhammed Bakır'ın ve İbn Arabi'nin de benzer rivayetlerden bahsettiğini aktarır.

İslâm toplumlarında da ilk insan olduğuna inanılan Hz. Adem'in hadis rivayetlerinde de *Kur'an*'la paralel olarak hammaddesinin toprak olduğu belirtilmiştir. Ancak rivayet kaynaklarında *Kur'an*'da yer almayan Hz. Adem'in yaratılışı ile ilgili bazı ayrıntıların yer aldığı görülmektedir (Bolay, 1988: 358).

Hz. Adem'in topraktan yaratıldığına dair bir rivayet şöyledir:

> Allah (c.c.) Hazreti Âdem'i, yeryüzünün her tarafından avuçladığı bir avuç topraktan yarattı. Bu sebeple Âdem oğulları yeryüzünün renkleri ve özellikleri kadar (değişik şekillerde) vücuda geldiler. Onlardan kimisi kızıl, kimisi beyaz, kimisi siyah, kimisi de bunların karışımıdır. Kimisi yumuşak, kimisi sert, kimisi kötü, kimisi de iyi huyludur (Ebû Dâvûd, "Sünnet" 16, h.no: 4693).

Benzeri başka bir rivayet ise şöyledir:

> Yüce Allah Adem'i bütün yeryüzünden aldığı bir avuç topraktan yaratmıştır. Ademoğulları da bu toprağın durumuna göre dünyaya gelirler; bazısı kırmızı, bazısı beyaz, bazısı esmer olur, bazısı da bunların karışımı bir renkte olur. Keza bazısı yumuşak, bazısı katı, bazısı temiz, bazısı da pis olur (Tirmizî, "Tefsir", 3, h.no: 2955).

Ebu Dâvud ve Tirmizî'de yer alan bu hadis rivayetlerinde Hz. Adem'in topraktan yaratıldığından bahsedilmektedir. Tirmizî bu rivayeti "hasen sahih" olarak sınıfına almıştır. Ancak rivayetin genelinde anlatılanlar *Kur'an-ı Kerim*'de yer almamaktadır. El-Cezerî'nin Câmiu'l-Usul eserinde bu rivayetlerin izahında anlatılana göre Allah Cebrail ve Mikail meleklerine insanı yaratmak için yeryüzünden toprak getirmesini emreder ancak yeryüzü onlara toprak vermeği reddeder ve bunun üzerine giden ölüm meleği toprağı zorla alır (El-Cezerî, 2008: 42). Ancak bu izahta yeryüzünün Allah'ın emrine itaat etmemesi söz konusu olmaktadır. Bu da Fussilet (41) suresinde yer alan "Sonra, duman halinde bulunan göğe yöneldi, ona ve yeryüzüne: "İsteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin" dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik" dediler." şeklindeki 11. ayete ters düşmektedir. Yeryüzünün Allah'ın buyruğuna istese de istemese de karşı çıkamayacağı görülmektedir. Rivayet bu anlatımıyla *Tevrat* tefsirlerinde ve apokrif/deuterokanonik kitaplarda anlatılan dünyanın dört bir yanındaki kırmızı, siyah ve beyaz topraktan alınarak yaratılan Âdem'in hikayesi ile benzerlik göstermektedir (Bolay, 1988: 358).

Hadis rivayeti kaynaklarında geçen bir diğer husus Hz. Adem'in Allah'ın suretinde yaratılması ifadeleridir. İmam Müslim Hz. Peygamberin insanların birbirlerinin yüzlerine vurmasını yasakladığını anlattığı bir rivayette "Ebu Hureyre dedi ki; Resûlullah şöyle buyurdu: Herhangi biriniz kardeşiyle dövüştüğü zaman yüzüne vurmaktan çekinsin çünkü Allah Adem'i kendi sureti üzerine yaratmıştır." ifadeleri yer almaktadır (Müslim, "Birr", 115). Ancak Allah'ın Adem'i kendi suretinde yarattı ifadesi rivayetin orijinalinde bulunup bulunmadığı konusu tartışmalıdır. Başta Hz. Ali'nin Allah'ın kendi suretinde yarattığına dair ifadeler için şirk içerdiğini ve kitap ehline ait ifadeler olduğunu söylediği ve sahabenin de bu rivayeti doğru bulmadıkları rivayet edilmiştir (Kahraman, 2003). Rivayette geçen "Adem'i kendi sureti üzerine yarattı" ifadesi açık bir şekilde *Tevrat*'ın *Tekvin* kitabında bahsedilen Tanrının insanı kendi suretinde yaratmasıyla örtüşmektedir. Ancak bu rivayetlerde Adem ismi geçmekte ancak eşinin nasıl yaratıldığından bahsedilmemektedir. Bu yönüyle *Tekvin*'deki anlatıyla farklılık içerir (Ber. 1:27).

Hadis kaynaklarında Adem'in ve Havva'nın nerede ve ne zaman yaratıldıklarına dairde işaretler olduğu söylenebilir. Müslim'in rivayetlerinde yer alan Adem'in yaratılması ile ilgili bir rivayette;

> … Enes'ten rivayetle, Resûlullah şöyle buyurdu: Allah Âdem'i cennette sûretlendirip de dilediği kadar onu terk ettiği zaman İblis onun etrafında dolaşmaya ve onun ne olduğuna bakmaya başladı. Nihayet içinin boş olduğunu görünce onun nefis temayüllerine hakim olamaz bir hilkatte yaratılmış olduğunu tanıdı (Müslim, "Birr", 111),

ifadeleri yer almaktadır. El-Cezerî dilediği kadar onu terk etti ifadesini Hz. Adem'in yaratılışta geçirdiği merhaleler olduğunu düşünmüştür. El- Cezerî'ye göre nefis temayüllerine hakim olamayacağından kasıt "… ya doğruyu gösterecek birine muhtaç olduğu ve tek başına doğruyu bulamayacağı, ya şehvetlerinin ve arzularının önüne geçemeyeceği, yahut kızınca kendini tutamayacağı, veyahut şeytanın vesveselerini defedemeyeceğidir. Veyahut hepsidir." Rivayet, Hz. Adem'den bahsetmesine rağmen yapılan izahta ki bu özellikler sadece erkeklere izafe edilmemiştir (El-Cezerî, 2008: 41). Hz. Havva ile ilgili başka anlatılarda ise durumun farklı olduğu görülmektedir. Bu hadisede anlatılana göre Hz. Adem cennette yaratılmıştır. İblisinde kovulmadığını yani Adem'e ruhun daha üflenmediği görülmektedir. Havva'nın rivayette anlatılan olaylardan sonra cennette yaratılacağı sonucu çıkmaktadır. Bu da Havva ile Adem'in cennette girmeden önce yaratıldığı yorumları ve Bakara(2) 35. ayet ile bu rivayetin

uyuşmaması durumunu ortaya çıkarmaktadır (Ebussuûd 2006a: 205-206; El-Razi 1988: 387-388).

5.2.2. Hadis Rivayetlerinde Kadının Kaburga Kemiğinden Yaratılması

İslâmiyet'te kadının yaratılışı ve onun toplumdaki konumu ile ilgili belki de en temel meselenin ilk kadının yaratılmasındaki anlatılar olduğu söylenebilir. *Kur'an*'da ilk kadının nasıl yaratıldığı, nereden yaratıldığına dair açık ifadelerin yer almadığı söylenebilir. Hadis kaynaklarında ise kadının yaratılış kökenine dair anlatılar mevcuttur.

Kur'an'da insanın yaratılmasını anlatan bazı bilgiler Nisa(4) 1., Araf(7) 189. ve Zümer(39) 6. ayette geçmektedir. "Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının…" mealindeki Nisa(4) suresi 1. ayette yer alan "ondan da eşini yarattı" şeklindeki ifadenin Hz. Havva olduğunu düşünen ulemanın, ekseriyet dayanak gösterdikleri rivayetler kadının kaburga kemiğinden olduğunu belirten rivayetlerdir. Bu rivayetlerden ilki Buhârî'nin sahihinde yer alan şu rivayettir: Ebu Hureyre'den rivayetle, "Allah Rasûlü sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: Kadın, kaburga kemiği gibidir. Eğer sen onu doğrultup düzeltmeye kalkarsan kırarsın. Eğer ondaki eğrilikle beraber ondan faydalanmak istersen, ondan faydalanabilirsin." (Buhârî, "Nikah", 79). Bu rivayette kadının kaburga kemiğinden yaratılması değil ona benzetilmesi durumunun söz konusu olduğu görülmektedir. Benzeri bir rivayet Tirmizî'de de yer almaktadır (Tirmizî, "Talak ve Lian" 12, h.no: 1188).

Kaburga kemiği rivayetinin Buhârî'de yer alan diğer bir versiyonunda ise kadının kaburgadan yaratılması söz konusudur:

> Kadınlara hayır tavsiyede bulunun. Çünkü onlar kaburga kemiğinden yaratılmışlardır. Bu kemiğin en eğri kısmı en üst tarafıdır. Eğer sen eğri kemiği doğrultmaya gidersen, onu kırarsın. Onu kendi haline bırakırsan, daima eğri kalır. Onun için kadınlara hayır tavsiyede bulunun.(Buhârî, "Nikah", 80, h.no: 5186).

Bu hadis rivayetinin bir benzerini Müslim de rivayet etmiştir. Ancak Müslim kadının kırılmasını boşanması olarak aktarmıştır (Müslim, "Rıda'", 59) Bu hadis rivayetinin bir benzeri de yine Müslim tarafından "eğe kemiğinin en eğri tarafı üstüdür" ilavesi ile rivayet edilmektedir (Müslim, "Rıda'", 60). Rûdânî de "Kadın eğe kemiğinden yaratılmıştır düzeltmeye kalkarsan kırarsın; onun için idare et; zira yükü ağır ve geçim

derdi çoktur" şeklinde bir rivayet aktarmıştır (er-Rûdânî, 2010: 80, h.no: 4318). Rivayette kadınların hayat şartlarının zorluğuna da bir atıf görülmektedir.

Kaburga kemiği ile ilgili benzer rivayetlerin Şii hadis kaynaklarında da yer aldığı söylenmiştir. Şii mezhebine bağlı Müslümanlar tarafından en muteber hadis kaynağı olduğu belirtilen Küleynî'nin "*el-Kâfî*" eserinde de kadının kaburga kemiğinden yaratıldığına dair rivayetler aktarılmıştır (Akgün, 2019).

Ulemanın, bu rivayetleri kadının yaratılışı ile ilgili olarak iki açıdan ele aldıkları görülüyor.

İlk grupta Hz. Havva'nın, Hz. Adem'den yaratılması olarak bu rivayetleri yorumlayanlar sayılabilir. Açık bir şekilde Hz. Havva'nın, Hz. Adem'in kaburga kemiğinden yaratıldığına dair ulema kabul ettiği muteber bir hadis bulunmamaktadır (Şefkatli Tuksal, 2018: 81). Bununla beraber kaburga kemiği rivayetlerini Hz. Havva'nın yaratılışına bağlayan anlatımlar daha çok tefsir kitaplarında ve hadis şerhlerinde görülmektedir. Er-Râzî, Nisa(4) suresi 1. Ayetin tefsirini yaparken Havva'nın Adem'in kaburgasından yaratıldığını savunan alimlerin görüşünü kaburga kemiği rivayetlerine dayandırdığını söylemiştir (Er-Râzî, 1990: 310). Ustaosmanoğlu (2012b: 534-535) Nisa(4) suresi 1. ayetin tefsirinde kadının kaburga kemiği gibi olduğu rivayetini referans göstererek, Hz. Havva'nın Hz. Adem'in kaburgasından yaratıldığını savunmuştur. İbn İshak'ın da buna benzer bir yorumu rivayet ettiği söylenmiştir (Ustaosmanoğlu, 2012b: 534-535). Ancak bu rivayeti referans göstermeseler de Havva'nın Adem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı düşüncesine sahip olan müfessirlerin kaynağının da kaburga kemiği ile ilgili rivayetler veya İsrâiliyat kaynaklı bilgiler olduğu çok açıktır.

Nesefî kadının erkekten yaratılması inancının başka bir sonucunu bize aktarmaktadır. Nesefî'nin aktardığı bir rivayette "Resulullah şöyle buyurmuştur: Kadın erkekten yaratılmıştır. Hep onun ilgilendiği erkeklerle ilgili hususlardır. Erkek ise topraktan yaratılmıştır onun da hep amacı toprak ile ilgili şeylerdir." (Nesefî, 2003b: 497). Bu rivayetten yola çıkarak yaratılıştan erkek düşkünü, zihnen erkeğe tam olarak bağlı bir hayat yaşayan kadın tasvir edilmiştir. Bu bağlılığın erkek tarafında denk bir karşılığı yoktur. Erkeğin ilgisi ise ziraat ve üretim gibi meselelerdir. Rivayetteki kadının erkeğe olan düşkünlüğü ve ilgisi *Eski Ahid*'de yer alan ve Hava'nın cezalarından biri olarak anlatılan "Tutkun kocana olacak ve o sana egemen

olacak" ifadeleri ile benzerlik gösterdiği söylenebilir (Ber. 3:16). *Kur'an*'da ise erkeklerin ilgi alanları anlatılmaktadır. Âli-İmrân(3) 14. ayete "Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah'ın katındadır" ifadelerinde ekinlere olan ilginin yanında kadınlara olan ilgiden de bahsedilmektedir. Rivayetin aktardığının tersine *Kur'an* erkeklerin kadınlara olan ilgisinden bahsetmektedir. Elbette kadınların da erkeklere ilgisi olduğu açıktır. Mamafih "kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve muhabbet var etmesi de O'nun delillerindendir" ayeti de sevgi ve ilginin karşılıklı olduğuna bir işarettir (er-Rûm 30/21). Ama kadınların ilgilendikleri tek meselenin erkekler olduğuna dair *Kur'an*'da bir ifade yoktur. Rivayetin sahihliği veya mevzûluğu hadis uzmanlarının alanıdır. Ancak rivayetin kadını erkek karşısında edilgen bir konuma yerleştirdiği de açıktır.

İkinci grupta ise kaburga kemiği rivayetlerinin Havva'nın yaratılmasından daha çok tüm kadınların kırılganlığını, eğrilini anlattığı ve onlara hayırla davranılması gerektiğinin öğütlediğini düşünenler yer almaktadır. Buhârî ve Müslim'in ilgili rivayetleri kadınlara karşı kibar davranmak, onlara hayrı tavsiye etmek, kadınlar hakkında vasiyet gibi başlıklarla ele almaları ve bazı rivayetlerin de kadına hayır tavsiyede bulunma ifadeleri ile başlamaları sebebiyle, bu rivayetleri yaratılıştan daha çok erkeklerin kadınlara davranışta nelere dikkat etmeleri hakkında tavsiyeler olarak gördükleri söylenebilir. Kadının kaburga kemiğine benzetilmesinin mecazi bir anlatım olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim *Tevrat*'ta yer alan kadının kaburga kemiğinden yaratılmasının da mecazi olabileceği; İbrani dilinde kaburganın "karakter ve mizaç" anlamlarının da olduğu aktarılmıştır (Düzgün, 2011:50).

Kadınların yaratılışı üzerine araştırma yapan Ağırman, kadının kaburga kemiğine benzetilmesi rivayetini hakiki manada yaratılma olarak yorumlayan alimler olsa da, kastedilenin kadının gerçek anlamda yaratılması olmayacağı sonucuna varmıştır. İlgili rivayet kadınlara iyi davranmaya yönelik bir nasihat şeklindedir. Rivayeti gerçek manada kaburgadan yaratılma olarak gören bazı ulemanın kadının düzeltilemez bir eğriliğe sahip olduğunu, bu eğriliği bir üst seviyeye taşıyarak kadınların aklının noksanlığına bağlandığını belirtmiştir. Rivayetin sahih olduğu kanısına varan Ağırman, feminist etkilerle hadisin reddinin yanlış olacağını

savunmuştur. Kadının kaburga kemiğinden yaratılmasını ise İsrâiliyata bağlamıştır (Ağırman, 2001: 272-276).

Bu rivayetler erkeklere hitaben kadınlara karşı saygılı, insan hakları çerçevesinde davranmak ve onlara sevgi göstermeyi teşvik ve tavsiye niteliğinde görünse de Şefkatli Tuksal bu durumu daha farklı yorumlamıştır. Şefkatli Tuksal'a (2018: 84) göre rivayetlerde erkeklerden istenen bu tavsiyeler "kadına insan olması sebebiyle hak ettiği bu sevgi ve saygı esaslarını gözeten bir muamele değil; aksine adeta hor gören bir hoşgörü ve tahammül anlayışına dayandırılmaktadır. Zira kadın doğuştan kusurludur." Çünkü rivayetlerde kadının eğri ve kusurlu olan kaburga kemiği ile ilintilendirildiği görülmektedir.

Kaburga kemiği rivayetlerinin kadınlara yönelik olumsuzluklarla ilintilendirilmesinin bir örneği de İbn Hacer'in(ö. 1449) "*el-Metâlib ul'âliye fî mesânîd is-semâniye*" adlı eserinde yer verdiği bir rivayettir. Rivayet şöyledir:

> Sureyb es-salebî der ki: Hac mevsiminde Cerîr b. Abdullah'ı kiralamıştım. Cerîr Hz. Ömer'e gidip onunla sohbet etti. Ömer ona şöyle bir soru yöneltti "Hanımlarını nasıl buluyorsun?" Cerîr de cevaben şöyle dedi: "Ey Müminlerin emiri! İçlerinden birini günü dışında öpmek istesem hemen beni itham etmeye kalkar. Bir ihtiyaç için dışarıya çıksam "falancanın yanındaydın, filancanın yanındaydın" derler." Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle dedi: "Onların çoğu Allah'a iman etmez müminlere de güvenmezler. Kocaları kendi ihtiyaçlarını görmek için bir yere gitse veya çarşıya çıksa ve içlerinden birine bir şey olsa hemen onu itham ederler." Bunun üzerine İbn Mesud şöyle dedi: Ey Müminlerin emiri! Hz. İbrahim'in Sare annemizin davranışlarında bir anormallik olduğunu Allah'a şikayet ettiğini, Allah Teâlâ'nın da "Kadın kaburga kemiği gibidir, olduğu gibi bırakırsan eğridir. Düzeltmeye kalkarsan kırılır. Var olan haliyle kabullenip ondan yararlanmaya bak!" dediğini biliyor musun? Bunun üzerine Ömer İbn Mesud'un iki omzuna vurarak: Ey İbn Mesud Allah Teâlâ kalbine epey ilim yerleştirmiş." dedi. (İbn Hacer, 2010: 62-63).

Rivayet aktarılan eserde "zararsız" olarak isnad edilmiştir.

Görüldüğü üzere sürekli şikâyet eden, haksız ithamlarda bulunan, iman zayıflığı olan bir kadın tablosu çizilmiştir. Bunun sebebi de yine kadının kaburga kemiğinden yaratılmasına ve eksik oluşuna bağlanmıştır. Rivayetin sahih olarak görülmemesi de göz önünde bulundurularak düşünüldüğünde; rivayetin uydurulması veya aktarmasında kadının yaratılıştan kusurlu olduğuna yönelik bir algının var olduğu ve bu algının başka rivayetleri de etkilediği söylenebilir.

Hz. Sare'nin davranış bozukluğunun kaburga kemiğine bağladığı benzer bir rivayette Şii hadis rivayeti kaynaklarından Küleynî'nin *el-Kâfî*'sinde de yer aldığı aktarılmıştır (Akgün, 2019). Ancak başka bir Şii mezhebi kaynağı olan Meclisî'nin *Biharu'l-envâr* adlı eserinden aktarılan, aslının şüpheli olduğu belirtilen bir rivayet ise şöyledir:

> Ebu'l-Mikdâm Sâbit b. Hürmüz (el-Kûfî) anlatıyor: "İmam Ca'fer'e, Allah'ın Havvâ'yı neden yarattığını sordum". "Bu konuda halk ne diyor?" dedi. Ben de onların, "Muhakkak ki Allah onu Âdem'in kaburga kemiklerinin birinden yarattı" dediklerini söyledim. O da cevaben bana "Onlar yalan söylediler. Allah onu kaburga kemiği dışında bir şeyden yaratmaktan aciz mi ki?" dedi. Ben de ona "Ey Allah Rasûlü'nün oğlu! O halde onu hangi maddeden yarattı?" diye sordum. Bunun üzerine İmam Ca'fer, "Babam, kendi babalarından rivâyet ettiğine göre Rasûlullah bu konuda şöyle demiştir: "Muhakkak ki Allah Tebâreke ve Teâlâ balçıktan bir tutam aldı ve sağ eliyle kardı. O'nun iki eli de sağdır ve ondan Âdem'i yarattı. Sonra balçıktan bir miktar arttı. İşte ondan da Havvâ'yı yarattı (akt. Akgün 2019).

Bu rivayetin *el-Kâfî*'deki kadının kaburga kemiğinden yaratılması ile farklılık içerdiği görülüyor. Tabatabaî'den nakledilerek, Şii alimlerden Muhammed Bakır'ın da (el-Meclisî) Havva'nın Adem'den alınan kaburgadan yaratılmasını yalanladığı, Havva'nın Adem'in yaratılışından kalan çamurla yaratıldığını düşündüğü aktarılmıştır (Arpaguş, 2012: 209). Bu seferki durum kadının erkeğin kaburgasından değil, arta kalan bir maddeden yaratılması durumudur. Yine asıl yaratılanın, etken olanın erkek olduğu; kadınınsa yine edilgen bir konumda olduğu söylenebilir.

Kaburga kemiği rivayetlerinin erkeklere sadece bir tavsiye olarak değil Havva'nın kaburga kemiğinden yaratılmasına işaret olarak algılanmasının sadece Hz. Havva'nın değil tüm kadınların, erkeğin daha aşağısında bir konumda algılanmasına sebep olduğu görülmektedir. Bu duruma bir örnek de İbn Arabi'nin *Fütûhât-ı Mekkiyye* eserinde yer almaktadır. İbn Arabi Allah'ın Hz. Adem'in kaburga kemiğinden Hz. Havva'yı çıkarttığını söylemektedir. Boşanma meselesinin yer aldığı Bakara(2) suresi 228. ayette yer alan "Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır." şeklinde meal verilen ifadeyi referans göstererek, kadınların erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı için bir derece eksik olduğunu iddia etmiştir. Havva, kaburgadaki eğiklik sebebiyle kaburgadan yaratılmıştır. Kaburganın anlamı düşkünlük ve sevgidir. Havva da eşine ve çocuklarına düşkün durumdadır (İbn Arabi, 2007: 359-360). Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tefsirinde ise Bakara suresi 228. ayette geçen bir

derece üstünlüğün istisnaları bulunmakla beraber ekseriyetle evin geçimini sağlamada ağır yük ve temel görevin erkeğe ait olması sebebiyle bu temel ve değişmez farklılıklara dayalı olarak erkeklere bir derece fazla hak verildiği belirtilmiştir. Bu hakkın ise, Nisâ(4) suresinde 34. ayette açıklanan "koruma ve yönetme" (kavvâmlık) hakkı olduğu ifade edilmiştir (DİB, 2007: 365). Ayrıca Nisa(4) 34'de belirtilen mesele aile içinde bir derece fazlalık olarak algılanmalıdır. Çünkü statü olarak da, maddi olarak da, sosyal konum olarak da, akıl olarak da, iman seviyesi olarak da birçok erkekten daha üstün birçok kadınlar mevcuttur (DİB, 2007: 365). Eğer bu kaburgadan yaratılma tüm kadınların eksikliği ve eğriliğine sebep ise, kaburganın asıl sahibi durumundaki ve kaburgadan yaratılan kadından doğmak zorunda olan erkeğin de eğrilik durumu söz konusu olabilir (Okuyan, 2018: 83).

Kadının yaratılıştan gelen eğrilinin düzeltilemeyecek olmasını aktaran bu rivayetlere dair Nevevî'nin (ö.1277), kadınların kaburga kemiğinden yaratılması sebebiyle onların ahlaklarının eğriliğine sabır göstermek, akıllarının zayıflığı ihtimali sebebiyle onları doğrultmaya zorlamamak gibi yorumlarda bulunduğu aktarılmıştır. Yine kaburga kemiğinden akıl zayıflığına ve ahlak eksiliğine varan bir zihinsel süreç ortaya çıkmaktadır (Şefkatli Tuksal, 2018: 86).

Kadının kaburga kemiğinden yaratılması inancının kadınlara olan bir yansıması da, kadınların daha günahkâr oldukları algısına sebep olmasıdır. Müslim'de yer alan rivayette kadının yaratıldığı yerin "kaburga kemiğinin en eğri yeri en üst kısmıdır" şeklinde rivayet edilmesinden yola çıkarak, bazı ulemanın en eğri yerin, kadının en problem yeri olan "dili" olduğu şeklinde yorumlarda bulunduğu aktarılmıştır. Bunu desteklediği düşünülen rivayet ise "Ey kadınlar! Sadaka veriniz ve çok istiğfâr ediniz. Çünkü ben cehennemin çoğunu sizin doldurduğunuzu gördüm" buyurmuştu. Orada bulunan kadınlardan biri: Niçin cehennemin çoğunu biz dolduruyoruz? diye sordu. Resûl-i Ekrem de: "Çünkü siz çok lânet eder ve kocanızın yaptığı iyilikleri unutursunuz." şeklinde Buhârî'de yer alan bir rivayettir (Buhârî, "Hayz", 6). Lanet etmek ve iyiliği inkâr etmek dille yapılır. Bu alimler kocasının maddi durumunu düşünmeden komşusunda gördüğü her şeyi istemek, istediği olmayınca da hırçınlaşmak, aile sırlarını başkalarına açmak, dedikodu yapmak gibi özellikler kadınlara atfedilip bunları dil ile işlediği için en eğri kısmın dil olarak anlaşılabileceğinin mümkün olduğunu belirtmişlerdir (Nevevî, 2006: 319).

Dili kadında bir problem olarak gören rivayetler ve anlatılara karşılık *Kur'an*'da Hz. Adem'in dil ile ifade ettiği isimleri öğrenip, dile getirmesi durumu söz konusudur (Bayraklı, 2003b: 312-314). Havva'nın durumunun aksine Adem'in dilliyle gerçekleştirdiği imtihan sonucu, melekler adeta aciz kalmış ve Adem bu durumu ile üstün tutulmuştur (Fidan, 2006: 39-40). Kaynaklarda Havva ise yasak ağaçtan yeme konusunda Adem'i diliyle "ye" diyerek ikna ve teşvik etmiştir. İsimleri bilmesiyle, dil becerisiyle yüceltilen Hz. Adem ise adeta Havva'nın dil becerisine mağlup olmuş ve cennetten olmuştur. Hz. Adem'e dil becerisini, kelimeleri Allah öğretmiştir ancak Hz. Havva'ya öğretilen ekstra programlanmış bir bilgi yoktur. Havva'nın dil becerisi kendiliğindendir (Fidan, 2006: 40-41). Bunun sebebi ise şöyle açıklanabilir: Havva dilden yaratılmıştır. Alimlerin yorumlarında Havva ve diğer kadınlar dille ilgili olumsuz ithamlara maruz kalmıştır. Ancak Hz. Adem *Kur'an*'da dil becerisi sebebiyle melekleri aciz bırakmış sınavı geçmiştir (Bayraklı, 2003: 312-314).

Kadınların yaratılış kökenine bağlanan başka bir husus kız çocuklarının erkek çocuklarından farklı bir fizyolojik veya anatomik özelliğinin olduğunu belirten rivayetlerdir. Lûbâbe bt. Hâris'den şöyle rivayet edilmiştir: "Ali'nin oğlu Hüseyin, kucağına işedi. Ya Rasûlallah elbiseni bana ver (ki yıkayayım) ve başka elbise giy dedim. Resûlullah buyurdular ki: Erkek çocuğun bevlinden dolayı yalnız su serpilir. Kız çocuğunun bevlinden de yıkamak gerekir." (İbn Mace, "Tahâre", 77) Bu rivayetten yola çıkan alimler bunun kız ve erkek çocuklarının anatomik farklıların kaynaklandığını düşünmüşler ve açıklamaya çalışmışlardır. Mezhep imamlarından ve alimlerden bazıları da kız ve erkek çocukların idrarlarının içeriğinin farklı olduğunu düşünmüşlerdir. Birçok alim de aralarında bir fark görmemiş ikisinin de yıkanması gerektiğini söylemiştir (Köktaş, 2016: 357-358). İdrarların farklı olup olmaması fen bilimlerinin konusudur. Ancak imamı Şafi'nin görüşünün açıklaması burada dikkat çekicidir. İmamı Şafii'ye atfedilen ilgili bir rivayet şöyledir:

> Ebü'l Yamân el Mısrî İmamı Şafi'ye, "Erkek çocuğun bevlinden dolayı su serpilir kız çocuğunun bevlinden dolayı yıkamak gerekir." hadisini sorarak der ki: Her iki sidikte birdir? (Bu ayrımın hikmeti nedir?) dedi. Şafii: "Çünkü erkek çocuğunun bevli su ve çamurdandır. Kız çocuğunun bevli et ve kandandır" diye cevap verdikten sonra bana: Anladın mı? diye sordu. Ebü'l Yamân: "Hayır anlamadım" dedi. Şafii: "Şüphesiz Allah Teâla Adem'i yarattığı zaman Havva onun kısa kaburga kemiğinden yaratıldı. Bu sebeple erkek çocuğun bevli su ve çamurdan oluştu. Kız çocuğunun bevli de et ve kandan oluştu" dedi…(İbn Mace, Tahâre 77, h.no: 525)

Rivayetten anlaşılacağı üzere kız çocuğunun idrarının daha pis olduğu görüşü de kadının yaratılış şekline dayandırılmıştır. Erkek su ve topraktan yaratıldığı için temizdir çünkü toprak ve su temizdir onunla abdest alınır. Ancak kız çocuklarının yaratıldığına inanıldığı kan da, İmamı Şafii'ye göre boşaltım kanallarından akmadığı sürece abdesti bozmaz (Aybakan, 2010: 241). Yani kan da toprak gibi kendisiyle abdest alınmasa da, abdesti bozacak bir necaset olarak da görülmemiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak İmamı Şafii'nin, bu ayrımı fizyolojik değil tamamen kaburga kemiğinden yaratılma rivayetleri üzerine yaptığı söylenebilir.

Kaburga kemiği rivayetlerini coğrafi açıdan inceleyen çalışmasında Akgün (2019): Medinelilerin aktardıkları rivayetlerde kadının kaburga kemiğine benzetilmesini, onlara nasıl davranılması gerekliliği ve kadınların nezaketi çerçevesinde ele aldıkları, kaburga kemiğinden yaratılma şeklinde bir ifadenin olmadığını belirtmiştir. Ona göre kaburga kemiği rivayetlerini, kadının yaratılışı ile ilişkilendiren ifadeler özellikle Iraklı râvilerin bulunduğu coğrafyadaki rivayetlerde görülmektedir. Irak coğrafyasında var olan diğer kültürlerin ve bu kültürlerin etkisi altında yazılan ilk tefsirlerin etkisi ile ravilerin tasarrufları sonucu kaburgadan yaratılış ifadeleri rivayet metinlerine girmiştir. İlk tefsirlerin de Irak coğrafyasında yazıldığı göz önüne alındığında, onlardan etkilenerek yazılan sonraki tefsirlerde de kaburgadan yaratılışın var olması, meselenin kaynağına bir işaret olarak görülebilir.

5.2.3. Hadis Rivayetlerinde Kadının Aklının ve Dininin Eksikliği ve Hayız Meselesi

Hadis kaynakların da kadının erkeğe göre konumunu gösteren kadının aklı ve imani yönüyle alakalı rivayetler de mevcuttur. Bu rivayetlerin yorumlarında ulemanın başka konularla ilgili rivayetler veya farklı kaynaklara başvurdukları görülmektedir. Kadınların aklı ve dini yönlerine yönelik anlatımların yaratılış konusuyla alakalı yönleri incelenecektir.

Kadınların doğal bir özelliği olan "hayız", "fıkıh terimi olarak ergenlik çağına giren sağlıklı kadının rahminden düzenli aralıklarla akan kanı ifade eder. Kadınlarda ergenlikten menopoza kadar görülen bu fizyolojik olaya "hayız (menstruation) hali" denilir." Hayız ile ilgili İslâm kaynaklarında da bilgiler mevcuttur (Yavuz, 1998: 51).

Hayızın ilk olarak nasıl ve ne zaman başladığı konusu bazı İslâm alimlerince irdelenen bir mesele olmuştur. Peygamberimize izafe edilen bir rivayette Hz.

Peygamber eşi Hz. Aişe'ye der: "… Sana ne oluyor yoksa hayız mı oldun?" Hz. Aişe "evet" der. "Bu Allah'ın Adem kızlarına yazdığı bir emirdir." der Hz. Peygamber (Buhârî, "Hayız", 1; Nesâî, "Hayız ve İstihaze", 1). Başta de belirtildiği gibi bu insanoğlu için doğal bir olaydır. Bu rivayetle ilgili ise Abdürrezzak İbn Mesut'tan gelen bir rivayete göre hayız İsrâil oğulları ile başlamıştır. Rivayet "İsrâil oğullarında erkekler kadınlarla birlikte namaz kılarlardı. Kadınlar erkeklere bakarlardı. Bu yüzden Allah hayız halini onlara vererek mescide girmekten men etti." şeklindedir. Hayız halinin Adem'in soyundan geldikleri için İsrâil oğullarını da kapsadığı düşünülmüştür. Ancak hayızın çok daha önceden var olduğunu söyleyen alimlerden İbni Münzir ve Hakim, İbn Abbas'dan naklettikleri bilgiye dayandırarak Havva'nın cennetten çıkarılmasından sonra hayızın başladığını söylemişlerdir (Nesâî, 1981: 228-229). Beğavî, bu rivayeti tefsirinde şöyle aktarmıştır: "Adem yasak ağaçtan yediğinde Allah ona şöyle söyledi: "Bu yaptığın şeye seni sevk eden nedir?" Adem "Ey Rabbim, Havva bana onu güzel gösterdi." dedi. Allah "Ben onu cezalandırdım. Zorlukla taşıyıp zorlukla taşıyacak, bir ayda iki kez hayız olacak" dedi." (Beğavî, 2018a: 103). Bu rivayetteki durum ise *Tevrat* tefsirlerinde yer alan Havva'nın yasak meyveden yemesi sonucu verilen cezalardan olan adet görme cezası ile birebir örtüşmektedir (Ben Joseph 2018: 282).

Bu bağlamda kadının aklının ve dininin eksikliğini anlatan rivayetlerden birinde Resulullah şöyle buyurmuştur:

> Ey kadınlar topluluğu. Sadaka verin. Muhakkak ki (Allah) bana, Cehennem ehlinin çoğunun sizler olduğunuzu gösterdi. Kadınlar dediler ki: Neden ey Allah'ın Rasulü? Allah Rasûlü sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: Çünkü sizler laneti çoğaltır ve kocalarınıza nankörlük edersiniz. Zeki ve basiretli bir erkeğin aklını gideren, onu aciz bırakan, onlara boyun eğdiren, sizin gibi dini ve aklı eksik bir kimse görmedim. Kadınlar dediler ki: Ey Allah'ın Rasulü! Bizim dinimizin ve aklımızın eksikliği nedir? Allah Rasûlü sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: Kadının şahitliği, erkeğin şahitliğinin yarısı gibi değil midir? Kadınlar: Evet öyledir, dediler. Allah Rasûlü sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: İşte bu aklının noksanlığıdır. Hayızlı iken namaz kılmaz ve oruç tutmaz değil mi? Kadınlar: Evet öyledir dediler. Allah Rasûlü sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: İşte bu da dininin noksanlığındandır (Buhârî, "Hayz", 6).

Bu rivayette hayızlı olmak da din eksikliğine bağlanmıştır. A. O. Ateş (2006: 194-199) bu rivayetin isnâd ve metin açısından sahih olmadığını sonucuna varmıştır. Ancak İbn Arabî (ö. 1240), İbn Hacer (ö. 1449) gibi birçok hadis aliminin ve çağdaş bazı alimlerin

bu hadisi sahih kabul ettiklerini de aktarmaktadır. Buradaki akıl ve din eksikliğinden kastın ne olduğu tartışmalıdır.

Görgülü, kadınların akıl noksanlığını açıklamaya çalışan alimlerin bu noksanlığı kadının yaratılışından kaynaklanan bir özellik olarak gördüklerini belirtmiştir. Nizâmülmülk (ö.1092)'ün de kadınların akıl eksikliğini eşinin sözünü dinleyip zarar gören Hz. Adem'e kadar bağladığını aktarmaktadır. Görgülü ehli kitabın ezeli günah inancına benzer bir şekilde bazı İslâm alimlerinin kaynaklarında da Havva'dan itibaren tüm kadınların yaratılışları sebebiyle kötü ithamlarla karşılaştığını aktarmaktadır. Ancak yaratılışından itibaren kadını noksan gören bu anlayışın Kur'an ışığında değerlendirildiğin de savunulmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Ona göre kadınların aklı eksik olsaydı, kadınların suç işlemesi durumunda cezalarında akli kusurlarından dolayı indirime gidilmeliydi veya kadınlar bu cezalardan muaf tutulmalıydı. Ancak Kur'an'da kadına ve erkeğe verilen cezalar eşittir (Görgülü, 2014: 128-134). Görgülü kadınlara atfedilen bu akıl ve din noksanlığı özelliklerinden yola çıkarak kadınların devlet başkanı ya da hakim olamayacağına hüküm getiren alimlerin olduğunu da belirtmiştir (Görgülü, 2014: 144-145).

Kur'an'da kadınların aklının eksikliğine dairde bir ayet yer almamaktadır. Tefsirlerde yer alan kadının aklının eksikliğine yönelik ifadelerin, bu rivayetlerin etkisiyle kullanıldığı düşünülmüştür. Yasdıman, Kur'an'da olmayan ancak rivayet kaynaklarında geçen kadın aklının eksikliği anlayışının İslâm kültürüne, yüzyıllarca Müslümanlarla aynı coğrafyada yaşamış olan Yahudi ve Hristiyanların etkisiyle girdiğini belirtmektedir (Yasdıman, 2005).

Hayızlı olmanın Hz. Havva'ya kadar bağlanabildiği ve bu yüzden dinin eksik olabileceği sonucu ve kadını eksik şahitliğinin de kadınların yaratılıştan yanılma, gaflet etme ve akıl eksikliklerinden dolayı olduğu düşünceleri birlikte değerlendirilmelidir (Mâturîdî, 2019b: 241; Ustaosmanoğlu, 2012a: 249-250). Sonuç olarak kadının akıl ve dini yönden eksik olduğu algısının ilk kadının ve tüm kadınların yaratılıştan eksik ve eğri oldukları inancından da beslendiği söylenebilir. Bu bilgilerin, ilgili rivayetlerde kadının yaratılış itibari ile akıl ve din konularında erkeklerden daha aşağı konumlandırıldığı sonucuna ulaştırdığı söylenebilir.

5.2.4. Hadis Rivayetlerinde Yasak Ağaç ve Havva'nın İhaneti

İslâm Hadis kaynaklarında bilgilerin yer aldığı bir mesele de Hz. Adem ve Hz. Havva'nın imtihanı ile bilgilerdir. *Kur'an*'da Hz. Adem ve eşinin yasak ağaçla imtihan edildikleri ve ikisinin de bu ağaçtan yediklerine dair ayetler mevcuttur. Kimin önce yediğine dair ise bir ifadenin *Kur'an*'da yer almadığına, çalışmanın önceki bölümlerinde değinilmişti. Ancak bu konu hakkında *Kur'an*'da net bir ifade yer almamasına rağmen tefsir kitaplarında insanoğlunun ilk imtihanında Hz. Havva'nın ilk harekete geçen ve Adem'i de günaha teşvik eden bir kadın olarak yer aldığı görülmüştür. Bu yorumların yapılmasında İsrâiliyat kaynaklarından hariç hadis kaynaklarında da bazı rivayetlerin etkili olduğu görülmektedir. Bu yorumlarda etkisi olan rivayetlerin içlerinde en önemli denilebilecek rivayet "Allah Resulü şöyle buyurdu: Şayet İsrâil oğulları olmasaydı et kokmazdı. Şayet Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi" rivayetidir (Buhârî, "Enbiya", 25, h.no: 3399). Ebu Hureyre'den nakledilen bu rivayetin başka versiyonları da mevcuttur. Müslim'de yer alan diğer bir rivayette ise "Havva olmasaydı, kadın cinsi zevcine ebediyen hıyanet edip aldatmazdı" şeklindedir (Müslim, "Rıda'", 62). Burada İsrâil oğullarından bahsedilmemektedir.

Bu konuyla ilgili üçüncü farklı rivayet ise yine Müslim'de yer alan etin kokmasını da İsrâil oğullarına bağlayıp, kadınların ihanetini de Havva'ya bağlayan rivayettir. (Müslim, "Rıda'", 63).

Rivayetlerde kadınların Havva'ya atfedilen bir hata yüzünden kocalarına ihanet ettikleri belirtilmektedir. Ancak Hz. Havva ile kadınların kocalarına olan ihaneti arasında nasıl bir bağ olduğundan bahsedilmemektedir. İsrâil oğulları yüzünden etin bozulması ile kadının ihanetinin birlikte zikredilmesinin sebebi de belirsizdir (Şefkatli Tuksal, 2018: 93).

Şefkatli Tuksal (2018: 93), bu rivayetlerin Hristiyanlıktaki asli günah anlayışı ile benzerliği bulunduğunu düşünmüştür. Bu benzerliğin örnekleri ilgili hadislerin şerhlerinde görülmektedir. Müslim'de yer alan hadislerin bir şerhinde ulemanın Havva rivayetinde muradın cennette Adem'i yasak ağaçtan yemeye Havva'nın davet etmesi olduğunu beyan ettikleri belirtilmiştir. Bu sebeple Havva, Adem'in hata yapmasına sebep olmuş ve bu nedenle diğer kadınların kocalarına ihaneti Havva'dan onlara kalmıştır (Davudoğlu, 2017: 422). Havva'dan miras kalan kocasına ihanet anlayışının,

Şefkatli Tuksal'ın asli günah benzetmesini desteklediğini söylenebilir (Şefkatli Tuksal, 2018: 93).

Buradaki Havva'nın ihanetinin mahiyetinin açıklanması gereklidir. Bir peygamber eşi için cinsel bir aldatmadan söz edilemeyeceği açıktır. Buradaki ihanet Adem'i nefsani arzular yüzünden günaha davet etmek olarak anlaşılmalıdır. *Kur'an*'da Havva'nın ihanet ettiğine dair hiçbir ifade yer almadığı; ayetlerde yasak ağaca yaklaşma konusunun da açıklanmasına rağmen ilk hatayı yapan Havva olarak tefsir kitaplarında yer aldığı aktarılmıştır. Havva'nın ihanetle ilişkilendirildiği rivayetlerde de Havva'nın Adem'i kandırdığından söz eden bir bahis yer almamaktadır. *Kur'an*'da ihanet iddiasını destekler hiçbir ifade olmamasına ve sahih hadislerde açık ifadelerin yer almamasına rağmen Havva'yı ve diğer kadınları ihanet ve günaha meyilli olarak algılamasında, müfessirlerin hepsinin erkek olması ve ataerkil toplumun etkisi olduğu düşünülebilir bir sonuç olacaktır (Şefkali Tuksal, 2018: 94-95).

Rivayetlerde Hz. Adem'in de ilk sınavında hata yapmasına değinilmiştir. Buhârî'nin Ebu Hureyre'den naklettiği bir rivayet şöyledir:

> Allah Rasûlü sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: Âdem ile Mûsâ birbirine hüccet getirip çekiştiler. Mûsâ, Âdem'e şöyle dedi: Ey Âdem! Sen bizim babamızsın. Sen bizim cennetten çıkarılmamıza sebep oldun. Âdem de şöyle dedi: Ey Mûsâ! Sen Allah'ın kelâmı ile seçip üstün kıldığı ve lehine eliyle yazıp çizdiği Mûsâ'sın. Sen, ben yaratılmadan kırk sene önce üzerime takdir edilmiş bir işten dolayı mı beni kınıyorsun! Allah Rasûlü Sallallahu aleyhi ve sellem üç kere şöyle buyurdu: Böylece Âdem, Mûsâ'ya delil ve burhanla galip oldu. (Buhârî, "Kader", 11).

Bu rivayetteki ifadeler ile Hz. Adem'in hatasına değinilmiştir. Hz. Musa'nın ifadeleri Hz. Adem'i suçlar niteliktedir. Adem'in hatası yüzünden tüm insanlık cennetten olmuştur. Hz. Adem ise hatasını Allah'ın yazdığı kadere bağlamaktadır ve haklı bulunmuştur. Ancak aynı durumun Havva için geçerli görülmeyip kocasına ihanet etmesi kadere bağlanmamıştır. Aksine "…hiçbir kadın kocasına ihanet etmezdi" (Müslim, "Rıda'" 62) denilerek hatanın bedeli tüm kadınlara yönetildiği söylenebilir.

Adem'in yaratıldığı cennetin ahirette müminlere vaat edilen cennet olduğuna inanlar için Havva'nın başlattığı bu hata insanoğlunu cennetten mahrum etmiş olmaktadır. Nesefî bununla ilgili İbrahim b. Ethem'den (ö. 777) bir söz aktarmıştır: "Şu bir lokmacık dünya bize uzun bir hüzün bıraktı" (Nesefî, 2003a: 273).

5.2.5. Hadis Rivayetlerinde Hz. Adem'in Zürriyeti

İslâm ulemasının ekseriyetle Hz. Adem ve Havva'nın yaratılan ilk iki insan olduğuna dair kanaatleri sebebiyle insan neslinin nasıl çoğaldığı ulema tarafından anlaşılmaya açıklanmaya çalışılmıştır. İnsan neslinin nasıl çoğaldığına dair *Kur'an*'da açık bilgiler yer almadığı söylenebilir. Ulemanın bu konuyu açıklamada bazı rivayet ve İsrâiliyat kaynaklarına başvurdukları görülmektedir.

Hz. Adem'in zürriyeti ile ilgili bir rivayet şöyledir:

> Ebu'd-Derdâ'nın bildirdiğine göre Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah, Adem'i yarattığı zaman onun sağ omuzuna vurdu ve küçük karıncalar gibin beyaz bir nesil çıkardı. Sol omuzuna vurdu. Oradan da kömür gibi simsiyah bir nesil çıkardı. Sonra sağ elindekiler için "Hiç tereddütsüz bunlar cennete gireceklerdir", sol avucundakiler için de "Hiç tereddütsüz bunlar da cehennemlik olacaklardır" buyurdu (Heysemî, 12/248, h.no: 11777).

Benzeri başka bir rivayette yine sol taraftakilerin cehennemlik oldukları anlatılmıştır (Heysemî, 12/254, h.no: 17788). Bu ifadeler ile Adem'in zürriyetinin ahirette durumunun ne olacağı anlatılmıştır. Hz. Adem'in sol omuzundan çıkanlar cehennemlik olarak aktarılmıştır. Benzeri bazı rivayetlerde sol taraftan bahsedilmediği veya dolaylı olarak bahsedildiği de görülmektedir (Heysemî, 12/249-253, h.no: 11778, 11779, 11780, 11781; Tirmizî, "Tefsir," 8, h.no: 3075).

Adem'in sol tarafından cehennemliklerin çıkarılması gibi sol tarafın, olumsuz özelliklerle bir anılmasının kaynaklarda sık rastlanan bir durum olduğu söylenebilir. *Kur'an*'daki bir ayette geçen ifadelerde amel kitabı sol tarafından verilenler cehenneme gitmektedir (el-Hâkka 69/25). Hz. Peygamberin sağ tarafa daha fazla önem verdiği düşünülmüştür. Sağ taraf günlük işlerde ve ibadetlerde soldan önce gelmiştir. Güzel görülen iyi işlerin sağla, hoş olmayan işlerin de sol tarafla yapılması benimsenmiştir (Altun, 2019).

Hz. Adem'in sol tarafından çıkarılanların cehennemlikler olması (Heysemî, 12/248, h.no: 11777) ve rivayetlerde yer alan cehennemliklerin çoğunun kadın olması (Buhârî, "Hayz", 6) meseleleri arasındaki bağlantıyı sağlayan, *Kur'an* tefsirleri, Hadis şerhleri ve diğer İslâmi kaynaklarda yer alan kadının sol kaburga kemiğinden yaratılması olduğu söylenebilir.

En eski müfessirlerden olan İbn Abbas'ın, Havva'nın Adem'in sağ kaburga kemiğinden yaratıldığını naklettiği aktarılmıştır (Davudoğlu, 2017: 418). Ancak bu araştırmada İbn Abbas'ın "sağ" kaburga kemiğinden yaratıldığı düşüncesini aktardığı

başka bir kaynağa rastlanılmamıştır. İsrâiliyat kaynaklarında ise Havva'nın sağ kaburga kemiğinden yaratıldığı anlatılmıştır (Harman, 1997: 543). İsrâiliyat kaynaklarında "sağ" kaburga kemiğinden yaratılma anlatılmasına rağmen müfessirlerin ekseriyetle "sol" kaburga kemiği rivayetlerini benimsemesi ise üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. *Kur'an*'da kaburga kemiği ve sol taraftan kadının yaratılması anlatısı yer almamaktadır. Kadının "sol" eğe kemiğinden yaratıldığına dair ve sahih bir rivayette de bu çalışmada rastlanılmamıştır. Kaynaklarda olumsuz özellikler yüklenen ve sağa göre ikincil bir konumda olan "sol" tarafın, erkek ulema tarafından İsrâiliyat'a rağmen sağa tercih edildiği söylenebilir.

5.2.6. Hadis Rivayetlerinde Havva-İblis İşbirliği

Adem ve Havva'nın ilk çocukları hakkında rivayetlerde bazı bilgiler yer almaktadır. *Kur'an*'da A'râf(7) suresi 189-190. ayetler mealen şöyledir:

> Sizi bir nefisten yaratan ve gönlünün huzura kavuşacağı eşini de ondan var eden Allah'tır. Eşine yaklaşınca, eşi hafif bir yük yüklendi ve bu halde bir müddet taşıdı. Hamileliği ağırlaşınca, karı-koca, Rableri olan Allah'a: "Bize kusursuz bir çocuk verirsen, and olsun ki şükredenlerden oluruz" diye yalvardılar. Allah onlara kusursuz bir çocuk verince, kendilerine verdiği şey hakkında Allah'a ortaklar koştular. Allah, onların ortak koştukları şeylerden yücedir.

Bazı İslâm uleması bu ayetleri Hz. Adem ve Hz. Havva ile ilişkilendirmiştir (Sabunî, 2019b: 370). Bazı ulema ise ayetleri aşağıdaki rivayetle ilişkilendirip tefsir etmeye çalışmışlardır (Beğavî: 2018c: 189-191).

> Samure'den (r.a.) rivayete göre, Peygamber(s.a.v.) şöyle buyurdu: "Havva hamile kalınca şeytan onun çevresinde dolaştı." Havva'nın çocukları yaşamıyordu. Şeytan şöyle dedi: "Doğacak çocuğa Abdulharis adını ver." Havva'da çocuğa Abdulharis adını verdi ve böylece çocukları yaşadı. Bu Şeytan'ın vahyi ve vesvesesidir. (Tirmizî, "Tefsir", 8, h.no: 3077).

Rivayette açık bir şekilde şeytana inanan ve ona uyan bir Havva profilinin yer aldığı söylenebilir. Üstelik rivayetler göz önüne alındığında bu Hz. Havva'nın ikinci kez şeytan tarafından kandırılması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. İsrâiliyat kaynaklarında da şeytanın Havva'yı ikinci kez aldattığına dair anlatılar yer almaktadır (Erdem 2005: 107-108). Şeytana aldanmaya yatkın kadın imajının bu rivayette de İsrâiliyat anlatılarına benzer şekilde yer aldığı söylenebilir. Ayette karı koca iki kişiden bahsetse de (el-A'raf 7/189-190), rivayette Hz. Adem'den değil yalnız Havva'dan bahsedildiği de görülmektedir. Şeytana uyan da yine Havva olmuştur. Rivayet ayetle

bağlandığında eşinin yani Adem'in de yine Havva yüzünden Allah'a ortak koşması gibi bir durum ortaya çıkmaktadır.

Hasan el- Basrî'nin düşüncesinin ayette kastedilenin Adem değil onun zürriyeti olduğu ya da Yahudi ve Hristiyanlar olduğu, bazı alimlerin de rivayeti zayıf gördükleri ve rivayete itimat etmedikleri nakledilmiştir. Rivayetin İsrâiliyat kaynaklı olduğu da düşünülmüştür (Beğavî 2018c: 189-191).

Mâturîdî, A'râf 189. ayette bahsedilenleri Hz. Havva ve Hz. Adem şeklinde tefsir etmiş ancak 190. ayette Allah'a şirk koşanları Adem'in zürriyeti olarak görmüştür. Adem ve eşini şirk koşmakla itham eden bu sözleri çirkin sözler olarak görmüştür (Mâturîdî, 2019ç: 151-153). İbn Acîbe'de benzer bir görüştedir. Çünkü Adem bir peygamberdir ve böyle bir günahtan korunmuştur. Tirmizî'de yer alan bu rivayetin de sahih olmadığını aktarmıştır (İbn Acîbe, 2012c: 520-521).

Ayettin kastın Hz. Adem olamayacağını Adem ve eşinin Allah'a şirk koşmaktan uzak olduklarını da savunulmuştur. Ayetlerde kastedilenin tüm insanlık olduğu ileri sürülmüştür. Cahiliye Araplarının putların adlarını çocuklarına koydukları ve onlardan şifa diledikleri ayete örnek olarak sunulmaktadır (S. Ateş, 1995: 1047-1048; Mâturîdî, 2019ç: 153-154).

5.3. İslâm Alimlerinin İnsanın ve Kadının Yaratılışı Hakkındaki Görüşleri

İslâm alimlerinin görüşlerinin, İslâm toplumu ve kültürü açısından önemli bir yeri vardır. İnsanların çoğunun dinin kurallarını, *Kur'an*'ı, dini hükümlerin uygulanışını tek başlarına bilmeleri ve öğrenmelerinin mümkün olmadığı çok açıktır. İnsanların tarih boyunca güvendikleri kişilerden dini hükümleri öğrendikleri, onları takip ettikleri görülmektedir. Bir dinde ortaya çıkan mezheplerin çıkış sebeplerinden birinin de bu olduğu söylenebilir (Üzüm, 2004: 526). Bu bölümde İslâm kültüründe etkisi yüksek olan bazı eski ulemanın kadının yaratışı ve yaratılışıyla bağlantılı olarak kadını yerleştirdikleri konumlar incelenecektir. Ayrıca son dönemde bu konuda çalışması bulunan bazı ulemanın yorumları incelenecek, *Kur'an* ve rivayet eksenli değerlendirilip karşılaştırma yapılacaktır.

5.3.1. Bazı İslâm Alimlerinin Kadının Yaratılışı Hakkındaki Görüşleri

Kadının yaratılışı hakkında tüm ulemanın görüşlerini bu araştırma da aktarabilmek mümkün olmamaktadır. Ulemanın zihin dünyasında kadının yaratılıştaki

konumu konusuna genel bir çerçeve çizebilmek amacıyla, İslâm dünyasınca tanınmış bazı alimlerin görüşleri irdelenmeye çalışılacaktır.

5.3.1.1. İmam Mâturîdî'nin kadının yaratılışına bakışı

Ehli Sünnet'in en önemli alimlerinden olan İmam Mâturîdî (ö. 944) eserlerinde kadının yaratılıştaki durumuna da değinmiştir. Mâturîdî, tüm insanlığın yaratıldığı tek bir nefis olarak Hz. Adem'i olabileceğini dile getirse de tüm insanlığın nefislerinin Adem'den çıkmadığını belirtir. Konuyu başka bir açıdan ele alan Mâturîdî'nin, tüm insanlığın Adem'e nispet edilmesinin, onun asıl olması ve ilk prototip insan olması sebebiyle ondan sonra gelenlerinde ona nispet edilmesi olarak gördüğü söylenebilir (Mâturîdî 2019c: 14). Mamafih "Te'vîlâtül-Kur'an Tercümesi" muhtevasında Havva'nın Adem'in kaburgasından yaratıldığına dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Mâturîdî, Rûm(30) suresi 21. ayetin tefsirinden Hz. Havva'yı da birbirlerine ısınıp kaynaşsınlar arkadaşlık kursunlar diye Hz. Adem'in türünden yarattığını belirtmektedir (Mâturîdî, 2019e: 201). Ona göre tüm kadınlar Havva'dan, tüm erkeklerde Adem'den yaratılmıştır (Mâturîdî, 2019ç: 152-153).

Mâturîdî'ye göre cennetin yeryüzündeki bir bahçe mi yoksa müminlere vaat olunan cennet mi kesin olarak bilinememektedir (Mâturîdî, 2019a: 121).

Adem ve eşinin imtihanından bahsederken yasak ağaca yaklaşma konusunda ekseriyle Adem ve Havva'yı birlikte zikretmiştir. Yapılan hatada ikisinin de aynı derece sorumlu olarak gördüğü söylenebilir (Mâturîdî, 2019a: 101-104). Havva'nın ilk olarak yasak ağaçtan yediği ve şeytanla işbirliği yapıp Adem'i de ikna ettiğine dair yorumlara eserlerinde yer vermediği görülmektedir (Oral, 2018).

Mâturîdî, Araf (7) suresindeki 189-190. ayette yer alan:

> Sizi bir nefisten yaratan ve gönlünün huzura kavuşacağı eşini de ondan var eden Allah'tır. Eşine yaklaşınca, eşi hafif bir yük yüklendi ve bu halde bir müddet taşıdı. Hamileliği ağırlaşınca, karı-koca, Rableri olan Allah'a: "Bize kusursuz bir çocuk verirsen, and olsun ki şükredenlerden oluruz" diye yalvardılar. Allah onlara kusursuz bir çocuk verince, kendilerine verdiği şey hakkında Allah'a ortaklar koştular. Allah, onların ortak koştukları şeylerden yücedir

mealindeki anlatımı Adem ve Havva'nın ilk çocukları hakkındaki "Havva'nın çocukları yaşamıyordu, şeytan şöyle dedi: "Doğacak çocuğa Abdulharis adını ver." Havva da çocuğa Abdulharis adını verdi ve böylece çocukları yaşadı. Bu şeytanın

vahyi ve vesvesesidir.” rivayetiyle tefsir edilmesini eleştirmiştir. Ayette şirk koşanların Adem ve Havva olarak yorumlanmasını “çirkin bir söz” olarak görmüştür (Mâturîdî, 2019ç: 151-152).

İmamı Mâturîdî’nin kadını insan olması bakımından erkekle denk olarak gördüğü, yaratılış temelinde de erkeklerle kadınlara eşit bir konumlandırmada bulunduğu düşünülmüştür. Ona göre kadın ve erkek aynı özden tek bir nefisten yaratılmıştır ve birbirlerine yaratılış bakımından üstünlükleri yoktur. Mâturîdî, kadının erkeğe bir huzur ve sevgi vesilesi, bir “eş” ve insanoğlunun neslinin devamı için bir “anne” olarak yaratıldığını düşünmüştür (Oral, 2018).

İmam-ı Mâturîdî’nin kadının yaratılışında Hz. Havva’yı ve kadınları ikincil ve aşağı konumda gösteren rivayetlere kaynaklarında yer vermemesi ilgili bu rivayetlere itimat etmediğinin de göstergesi olabilir. Mâturîdî, her ne kadar yaratılışta kadının konumunu ekseriyetle erkekle eş görse de, kadının şahitliği konusunda erkekten farklı bazı durumları olduğunu açıklamıştır. Ona göre “Kadının şahitliği gerek mal, gerekse diğer konularda meşrudur. Ancak sadece hadler (miktarları Allah tarafından belirlenmiş cezalar) hariç, bunlarda kabul edilmeye layık değildir” (Mâturîdî, 2019b: 240). Bunun delili olarak da Hz. Peygambere atfedilen “kadınların aklı ve dini yönden eksik olması” ile ilgili rivayeti delil göstermiştir (Buhârî, “Hayz”, 6; Mâturîdî, 2019b: 241). Çünkü ona göre yaratılış itibariyle kadınlar çokça yanılma ve hata yapma gibi kusurlara sahiptir (Mâturîdî, 2019b: 245).

5.3.1.2. Gazali’nin kadının yaratılışına bakışı

İmam Gazali, kadının kaburga kemiğine benzetilmesini kadının ahlakını düzeltmek için ona merhametle yaklaşılması olarak değerlendirmiştir (Gazali, 2015: 136). Gazali, Hz. Adem’in, oğlu Hz. Şit’e nasihatlerinin birinde kadınların hevasına uyarak iş yapmamalarını öğütlediğini bildirir. Hz. Adem kendisi, ailesinin yani eşinin hevasına uyarak yasak ağaçtan yemiş ve pişmanlık yaşamıştır (Gazali, 2012: 164). Gazali’ye göre kadınlarla istişare edilmeli onların dediklerinin tam tersi yapılmalıdır (Gazali, 2015: 132). Çünkü kadınlar şeytanın tuzaklarıdır (Gazali, 2012: 66). Hz. Lokman peygamber de oğluna nasihatinde kadınlıların şerlilerinden korun der, çünkü onlar insanı hayırlı bir şeye davet etmezler. Hatta kadınların hayırlı olanlarından bile korkulu bulunmalıdır (Gazali, 2015: 134). Gazali’ye göre “kadınların hilesi pek

büyüktür, şerleri yaygındır.” Gazali, kadınların ahlaklarının kötülüğünden ve akıllarının kusurlu olduğundan da bahsetmiştir (Gazali, 2012: 133).

5.3.1.3. İbn Arabi’nin kadının yaratılışına bakışı

İslâm tasavvufunun önemli alimlerinden biri olan Muhyiddin İbn Arabi (ö. 1240), insanın yaratılışını sadece madden değil, ruhaniyet açısından da ele almıştır. Hz. Adem’i mülk ve şehadet aleminde yani maddi alemde temsil edilen ilk insan olarak görmüştür (Erginli, 2008).

İbn Arabi’nin, Nisa(4) suresi 1. ayette yer alan ifadelerden yola çıkarak Hz. Adem’in başlangıçta dişi ve erkek özelliklerini birlikte barındırdığını ve Havva’nın Adem’den ayrılması ile dişil özelliklerin Havva’ya geçtiğini düşündüğü aktarılmıştır (Ergilli,2008). Bu düşüncenin, kökeni milattan sonra üçüncü veya dördüncü yüzyıla dayandığı düşünülen Adem’in çift cinsiyetli yaratıldığı şeklindeki *Tanah* yorumları ile birebir örtüştüğü söylenebilir (Schipper 2012/2015: 139, 147-148). Bu da yorumun kaynağının İsrâiliyat olabileceği hakkında güçlü bir kanaat sağlamaktadır.

İbn Arabi, Fütuhât-ı Mekkiyye eserinde Hucurât suresinin ” Ey insanlar! Doğrusu Biz sizleri bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi milletler ve kabileler haline koyduk ki birbirinizi kolayca tanıyasınız…” ifadelerini yorumlarken “sizi yarattıktan” kastı Hz. Adem’in yaratılması, “bir erkekten” kastı Hz. Havva’nın yaratılması, “bir dişiden” kastı da Hz. İsa yaratılması olduğunu belirtmiştir (el-Hucurât 49/13; İbn Arabî, 2007: 359).

İbn Arabi, Allah’ın Adem’i iki eliyle yaratmasını açıklarken Allah’ın iki elinin de sağ ve mübarek el olduğunu belirten bir hadis nakletmektedir (Sâd 38/75). Allah Adem’i topraktan yaratırken onda birbirine zıt özelliklerle yaratmıştır. İbn Arabî’ye göre Adem’in “sağ tarafı güçlü tarafını takip eden yönüdür; sol sağın zıddıdır ve zayıf yönüdür” (İbn Arabi, 2007: 357).

İbn Arabi, Adem’in eşinin sol kaburga kemiğinden yaratıldığı görüşündedir. Bir rivayete dayandırarak, insandaki hayvani nefsin de sol kaburga kemiğinden kaynakladığını düşünmektedir. Bu sebeple Adem’in eşi yani Havva, Adem’den daha aşağı konumdadır. Bu iddiasını desteklemek için de “eşi olmasaydı (Adem) dünyaya indirilmeyecekti” der. Çünkü şeytanın ilk kandırdığı Havva’dır ve o Adem’in aldanışına da aracılık etmiştir. Çocukların fıtratlarını belirleyen özellikleri anlatırken

babaya çekenleri "…kalp sahipleri…", annelerine çekenleri "…nefs ve tabiat…" sahipleri olarak tanımlamaktadır (İbn Arabi, 2008: 245).

İbn Arabi sol kaburga kemiğinden yaratılmaya sebeple kadını erkekten bir derece eksik görmüştür (İbn Arabî, 2007: 359-360). İbn Arabi'nin sağ tarafa yüklenen pozitif anlatımları Hz. Adem ve diğer erkeklerle, sol tarafa yüklenen olumsuz anlamları da Hz. Havva ve kadınlarla özdeşleştirdiği görülmektedir. Bu bilgiler ışığında İbn Arabî'nin kadını yaratılışta erkekten aşağı ve ikincil bir konumda gördüğü söylenebilir (Arabi, 2007: 357, 2008: 245).

5.3.1.4. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin kadının yaratılışına bakışı

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (ö. 1273) İslâm tasavvufunda ki yeri ve etkisi tartışmasıdır. Mevlânâ, kaynaklarında insanın yaradılışı ve kadının konumu hakkında bazı bilgilere yer vermektedir.

Mevlânâ Mesnevi'sinde kadınların erkekleri nasıl ikna ettikleri ile alakalı bir meselede örnek olarak İblis'in Adem'i defalarca kandırmaya çalıştığını ancak Havva'nın Adem'e "ye" demesiyle Adem'in yasak ağaçtan yediğini anlatır. Şeytanın kandıramadığını Havva kandırmıştır. Bu ve benzeri anlatımlarda şeytanın beceremediği Adem'i kandırma ve aldatma işini Havva'nın yapabilmesi, Havva'yı ve neslinden gelen kadınları şeytandan daha tehlikeli bir konuma yerleştirmektir (Mevlânâ, 2016: 1004).

Kadının erkeğe munis olarak yaratıldığını söyleyen Mevlânâ, Adem'in Havva'ya olan bağlılığından da bahsetmektedir. Erkeğin ne kadar yiğit olursa olsun yine de hükmetmede karısına esir olduğunu belirtir. Kadını ateşe, erkeği ise suya benzeterek görünüşte suyun ateş yeneceğini ancak suyun ateşle kaynayarak yok olduğunu anlatır. Yani erkekler zahirde kadından üstün olsalar da, batında kadınlar üstündür ve erkekler onları arzular. Mevlânâ'nın kadının yaratılışıyla ilgili bazı anlatıları ile çelişse de Mevlana, "Kadın Hak nurudur, sevgili değil. Sanki yaratıcıdır, yaratılmış değildir" diyerek kadınlara bir nevi methiye de düzmektedir (Mevlânâ, 2016: 86; Songüler, 2007).

Mevlânâ, aklı erkekle özdeşleştirirken, kadınları ise insanın nefsine benzetmiştir (Mevlânâ, 2016, 102, 241). Kadınlarla meşverete bulunulmasını ancak onların söylediklerinin tam tersinin yapılması gerektiğini öğütler. Çünkü kadınlara

uyanlar helak olurlar (Mevlânâ, 2016: 104). Nitekim Adem de Havva'ya uyarak helak olmuştur. Mevlânâ, Hz. Adem'in meşverette bulunsaydı cennetten kovulmayacağını ve Allah'tan af dilemek zorunda olmayacağını anlatmaktadır. Adem, yanlışa sapmamak için Havva'yla değil bir erkekle meşverette bulunabilmeliydi. "Çünkü bir akıl, başka bir akılla birleşti mi; kötü işe, kötü söze mani olur. Fakat nefis, başka bir nefisle dost olursa cüzi akıl muattal olur, bir işe yaramaz" diyerek adeta danışılan akıl sahibi bir erkeğin kötülüklerden koruyacağını ima eder. "Nefse" yani "kadına" danışansa yanlış bir iş yapmış olmaktadır (Mevlânâ, 2016: 163-164). Mevlâna, kadınları nefislerine karşı mücadele vermeyen varlıklar olarak da görmektedir (Mevlâna, 2016: 914).

Mevlânâ, Kabil'in ikiziyle evlenmek istemesi yüzünden Habil'i öldürdüğü anlatısına atfen dünyada insanın ilk cinayeti bir kadın yüzünden işlediğini anlatmıştır. Ona göre "Kadının hilesinin sonu yoktur" ve kadınlar hileleri ile peygamberlere karşı bile galip gelebilirler (Mevlânâ, 2016: 1004).

Bu bilgiler ışığında Mevlânâ'nın yaratılıştan itibaren kadınları ekseriyetle eksik, günaha meyilli, hileci, nefisle mücadelede zayıf varlıklar olarak tanımlandığı ve erkeklerden aşağı bir konumlandırmada bulunduğu söylenebilir.

5.3.1.5. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın kadının yaratılışına bakışı

Erzurumlu İbrahim Hakkı "*Marifetname*" adlı eserinde insandan önce cinlerin yeryüzünde yaşadığını ve bozgunculuk yaptığını anlatmıştır. Allah Adem'i yeryüzünün yedi ikliminden getirilen toprakla yoğurup yaratmıştır. Kırk yıl sonra Adem'i cennetine almış ve kaburga kemiğinden Havva'yı yaratmıştır. Erzurumlu İbrahim Hakkı'ya göre de Adem Havva'nın sözünü dinleyip yasak buğdaydan yemiştir ve cennetten kovulmuştur. (Erzurumlu İbrahim Hakkı, 2017: 45-47).

5.3.2. Peygamberler Tarihi Kitaplarında Kadının Yaratılışına Bakış

İslâm literatüründe peygamberler tarihini anlatan kitapların ilk örnekleri 8. yy kadar gitmektedir. Kâtib Çelebi'den nakille, peygamberler tarihi konusunda ilk eser veren yazarın Vehb b. Münebbih (ö. 728) olduğu belirtilmiştir. Yahudi ve Hristiyan kaynaklarından gelen pek çok rivayetin onun kanalıyla İslâmi literatüre girdiği belirtilmektedir. En meşhur peygamberler tarihi kitabı ise Sa'lebî'nin *ʿArâʾisü'l-mecâlis*'i ile Kisâî'nin *Ḳışaṣü'l-enbiya* adlı kitabıdır. Sonraki tarihlerde kaleme alınan

eserlerin birçoğunun bunların tercüme ve kısaltılmış şekilleri olduğu söylenmiştir (Şahin, 2002: 495).

İlk örneklerinden itibaren peygamberler tarihini anlatan kitaplara bakıldığında, *Kur'an*'da kısaca yer alan kıssaların konuları anlatılırken *Kur'an* dışı kaynaklardan, Yahudi ve Hristiyan kaynaklarından istifade edildiği görülmüştür. İsrâiliyat bilgilerinin İslâm kaynaklarına girmesinin sahabe dönemine kadar gitmekte olduğu görülmüştür. Vehb b. Münebbih'in rivayetlerinin tefsir, tarih ve hadis kitaplarında yer aldığı da anlatılmaktadır (Şahin, 2002: 495).

Kadınların yaratılıştaki durumunun günümüzde nasıl değerlendirildiğini görmek açısından son dönemde peygamberler tarihi ile ilgili yazılmış İslâmi eserlerdeki bakış açısı önemli olacaktır. Eski kaynaklardaki anlatılarda ise İsrâiliyat etkisi olacağı açıktır (Şahin, 2002: 495). Bu bölümde On Dört (14) adet peygamberler tarihi ve Hz. Adem ile ilgili yazılmış son dönem Türkçe kaynaklar irdelenecektir.

Osmanlı'nın devlet adamı Ahmet Cevdet Paşa'nın Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ adlı eserinde Hz. Havva'nın Hz. Adem'den sonra yaratıldığı bilgisi yer almaktadır. Yazar yine şeytanın önce Hz. Havva'yı kandırdığını sonra onun aracılığı ile Hz. Adem'i kandırdığını belirtmiştir (Ahmet Cevdet Paşa, 2020: 17).

Topbaş (2018: 112) , kadınların erkeğe nazaran daha hassas ve cazip varlıklar olduğunu ve bu yüzden çok daha kolay tesir altına girebileceklerini iddia etmiştir. Şeytan önce Havva'yı kandırmış ve Havva'nın aracılığı ile de Adem'i kandırmıştır. Şeytanın da hem Adem'i, hem de neslinden gelenleri kadınların bu özelliklerinden faydalanarak kandırdığını belirtmiştir. Sosyal hayatta kadınların reklam ve propaganda malzemesi olarak kullanılmasını buna örnek olarak göstermiştir.

Onbaşıgil (2016: 22-24), kaburga kemiğinden yaratılma rivayetini, kadınların narin ve kırılgan yapıda yaratılması olarak düşünmüş ve bu sebeple kadınlara kibar ve nazik davranılması gerektiğini belirtmiştir. Yaratılıştan var olan farkları göz önüne almayıp kadın ve erkek arasında tam anlamıyla bir eşitlik sağlamanın toplumda kadınlara hala gerekli huzur ve güvenli bir ortam sağlayamadığını belirtmiştir. Kadınların narin ve kırılgan yaratılmaları sebebiyle, fiziksel olarak erkeklerden zayıf olduklarını düşünmüştür. Bu sebeple kadınların eşitlik sebebiyle erkekler gibi ağır işlerde çalışmasının kadınlar için zulüm olacağını savunmuştur. Kadınların en önemli

ve hayırlı işinin, kendini iyi bir eş ve anne olarak yetiştirmesi, eşine ve çocuklarına mutluluk verip, çocuklarını iyi yetiştirmesi olduğunu savunmuştur.

Dikmen (2016: 19-20), Hz. Adem ile Hz. Havva'nın yasak ağaçla imtihanın anlatırken İblis'in Hz. Adem'i kandırmaya çalıştığında ancak Hz. Adem'in İblisi kovduğundan bahsetmektedir. Ona göre, şeytan sonrasında Havva'yı daha kolay aldatabileceğini ve onun yardımıyla Adem'i kandırabileceğini düşünmüştür. Dikmen'in anlatısının devamında yer alan şeytan "…propagandasını Havva üzerinde yoğunlaştırdı. Neticede aldı. Hz. Havva'yı kendine iyice inandırmıştı. Sonra ondan Hz. Adem'i ikna etmesini istedi. İşler İblis'in umduğu gibi gelişti. Ve insan Şeytana aldandı" ifadeleri ile kolay ikna edilen ve İblis ile işbirliği yapan kadın imajının yine karşımıza çıktığı söylenebilir (Dikmen, 2016: 20).

Atasoy (2010: 76-79), Hz. Havva'nın kaburga kemiğinden yaratılmasını ve Hz. Havva'nın ilk şeytana aldanan kişi olmasını anlatırken "…kadın kaburga kemiği gibidir…" (Buhârî, "Nikah", 79) ve "…Havva olmasaydı kadın kocasına ihanet etmezdi…" (Buhârî, "Enbiya", 25, h.no: 3399) rivayetlerini referans göstermiştir. Bu iki rivayetin kadının yaratılıştaki konumunu oluşturan anlatılara etkileri oldukça önemlidir. Bu çalışmada bahsedilen bazı tefsirlerde de bu iki rivayete atıf yapıldığı görülmektedir.

S. Ateş, "*Kur'an'da Peygamberler Tarihi*" adlı eserinde insanın evrimsel bir süreçle yaratıldığını anlatmaktadır. Ona göre ilk insandan Hz. Adem'e gelene kadar birçok evrimsel süreçten geçen insan milyonlarca yıllık bir tarihe sahiptir. İnsanın milyonlarca yılda yaratılması Allah için bir anda yaratmaktan farksızdır (S. Ateş, tarihsiz: 28). Ancak S. Ateş'in (2005: 551-552) tefsir çalışmasında bu iddiasının tersine insanın biyolojik tekamülüne temkinli yaklaştığı görülmektedir. Atamız olan Hz. Adem ise yeryüzünde bir cennete yani bahçeye yerleştirilmiştir. Cennetten çıkarılan Adem ile Havva, sonsuz cenneti değil dünyadaki bir nimet yurdunu kaybetmişlerdir (S. Ateş, 2005: 131-132, tarihsiz: 26, 41).

S. Ateş (2005: 551), kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratılması anlatısını kabul etmemektedir. Bu anlatının İsrâiliyat'a dayandığını düşünmüştür. "*Kur'an'da Peygamberler Tarihi*" adlı eserinde de bu konuya yer vermediği görülmektedir.

Cennetteki yasak ağaç ve insanın imtihanı hakkında da yorumlarda bulunan S. Ateş Hristiyan kaynaklarında da yer alan yasak ağacın cinsel birleşme olabileceğini

söylemiştir. Çünkü Adem ile Havva ağaca yaklaştıklarında ayıp yerleri açılmıştır. Cinsel ilişki ile kendileri olmasa da nesilleri ebediyen devam edebilecekti. *Tevrat*'ta yer alan kadının erkeğe yasak ağacın meyvesini ikram etmesinin, kadının cinsel olarak kendini ikram etmesi anlatımını içerebileceğini düşünmüştür. Bu tarz bir anlatımın *Kur'an*'da yer almadığını söyleyip, gerçeği Allah'ın bileceğini de belirtmiştir (S. Ateş, tarihsiz: 43-44).

Erdem, "*Hazreti Âdem (İlk İnsan)*" adlı eserinde Adem'in topraktan yaratıldığını ve başka bir varlığın uzantısı olmadığını yazmıştır. Tüm insanlar Hz. Adem'den çoğalmıştır. Hz. Adem diğer insanlardan farklı bir şekilde dünyaya gelse de sıradan bir insan olarak vefat etmiştir (Erdem, 2005:181-183). Erdem, Havva'nın Adem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı inancının, İslâm kaynaklarında tersi bir haber olmadığı sürece İsrâiliyat'tan geçip İslâm literatüründe yaygınlaştığını düşünmüştür (Erdem, 2005: 156-157). Erdem'in, yasak ağaçla imtihan meselesini ekseriyetle Hz. Adem üzerinden anlattığı görülmektedir. İmtihan anlatısında Havva'nın durumuna dair olumsuz bir anlatımda bulunmamıştır (Erdem, 2005: 160-163). Asli günah inancını tenkit eden Erdem'in, Adem'in insanlığı bıraktığı bir miras olarak tövbeyi ve önemini gördüğü söylenebilir.

Okuyan, "*Kıssalar Ne Söyler-1 Yaratılış ve Hz. Âdem"* isimli eserinde, insan türünün bir süreç içinde yaratıldığını anlatmıştır. Ancak bu sürecin başka canlı türlerinden kaynaklanan evrimsel bir süreç değil, insan türünün kendi içindeki değişim olduğunu belirtmiştir (Okuyan, 2018: 68). Nisa(4) suresi 1. ayette yer alan "nefsi vahide" kelimesinin Hz Adem diye anlaşılmasının *Kur'an*'dan delil getirilemeyecek bir yorum olduğunu savunmuştur. Onun yorumuna göre Adem'in eşi de Hz. Adem'den bağımsız aynı özden yaratılmıştır (Okuyan, 2018: 77). Okuyan Hz. Adem ile birlikte başka insanların da yaratıldığını düşünmektedir (Okuyan, 2018: 81-82).

Okuyan (2018: 83-84), İsrâiliyat kaynaklı olan kadının Hz. Adem'in kaburga kemiğinden yaratılması anlatısının kadın karşıtı, cinsiyetçi bir yaratılış anlayışına sebep olduğunu belirtir. Tabiatında eğrilik bulunan kadının, yaratılış amacının da erkeğe hizmet etmek olarak görülmesi, kadının erkeğin yanında ikinci derece bir varlık olarak algılanmasına sebep olmuştur. Okuyan, kadını suçlayan ve erkeğe payanda olarak gösteren bu görüşlerin, *Kur'an*'ın da yanlış yorumlanmasına sebep olduğunu

belirtir. *Kur'an* bu görüşlerin tersine kadınla erkeği birbirini tamamlayan iki parça olarak görmektedir (Okuyan, 2018: 83-84).

Okuyan (2018: 132), Havva'yı yasak ağaçtan yeme ve Hz. Adem'i de bu hataya ikna etmek ile suçlayan bu anlatıların kadınları "…yarı şeytan ve yoldan çıkarıcı…" olarak algılanmasına sebep olduğu, ancak *Kur'an*'ın bu anlayışın yanlışlığını ortaya koyduğunu ve kadına bakışın nasıl olması gerektiğini bizlere gösterdiğini anlatmıştır.

Çalışmada incelenen peygamberler tarihini ve Hz. Adem'i anlatan kitaplarda, kadının yaratılması ile ilgili Kur'an'da yer almayan ancak Yahudi ve Hristiyanlık kaynaklarından geçen bazı bilgiler ise şöyle sıralanabilir:

- Havva'nın Adem'in kaburgasından yaratılması (Atasoy, 2010: 75-76; Ber. 2:21-22; Bursalı, 2014: 33; Kazancı, 2014: 32; Onbaşıgil, 2016: 19; Topbaş, 2018: 109-110; Türkiye Gazetesi Yayınları [TGY] , 2004: 27).
- Adem'in Havva'ya isim vermesi (Atasoy, 2010: 77; Aydın, 2017: 14; Ber. 3:20; Gürtunca, 2015: 23).
- İşbirlikçi yılan (Aydın, 2017: 18-20; Ber. 3:1; Gürtunca, 2015: 29).
- İlk günahın cinsellik olabileceği (S. Ateş, tarihsiz: 43-44).
- Havva'nın önce yemesi ve Adem'e yedirmesi (Ahmet Cevdet Paşa, 2020: 17; Aydın, 2017: 19-20; Ber. 3:6; Bursalı, 2014: 36-37; Dikmen, 2016: 20; Gürtunca, 2015: 29; Kazancı, 2014: 35-36; TGY, 2004: 28).
- Adem'in Havva'yı suçlaması (Aydın, 2017: 22; Ber. 3:12; TGY, 2004: 29).
- Havva'ya hayızın ceza olarak verilmesi (Aydın, 2017: 22; Ben Joseph, 2018: 282; Gürtunca, 2015: 29).
- Havva'ya doğumun ceza olarak verilmesi (Aydın, 2017: 22; Ber. 3:16).
- Havva'nın ceza olarak erkekten daha aşağı konumlandırılması (Aydın, 2017: 22; Ber. 3:16).
- Kabil'in sevdiği kız yüzünden kardeşini öldürmesi (Akbuğra, 2015: 227-228; Atasoy, 2010: 86-87; Aydın, 2017: 37-38; Dikmen, 2016: 27-28; Gürtunca, 2015: 42-44; Kazancı, 2014: 44-45; Onbaşıgil, 2016: 44-46; Topbaş, 2018: 142-143; Weissman, 2013: 72).

Peygamberler tarihini anlatan kitaplar incelendiğinde çıkan sonuçlarda görülüyor ki kadını ikincil konumda gösteren İsrâiliyat anlatıları günümüzde de etkisini korumaktadır. *Kur'an*'da hiçbir şekilde yer almamasına rağmen yaratılışta Hz. Havva'yı suçlayan, bunun sonucu tüm kadınları zan altında bırakan anlatılar aktarılmaya devam etmektedir. Üstelik incelenen birçok kitapta da kadınlar hakkındaki bu olumsuz ifadelerin kaynağının İsrâiliyat olduğu belirtilmemiştir. Bu sebeple bu bilgilerin okuyanlar tarafından İslâmi bilgiler olarak anlaşılmasına sebep olabilir. İsrâiliyat kaynaklarından arındırılmış yaratılış anlatılarına yer veren eserlerde ise kadına yönelik olumsuz ifadelerin çok yer bulmadığı söylenebilir. Yaratılışta kadın ve erkek arasında bir üstünlük olmadığı, bazı biyolojik farklılıkların bir üstünlük değil birbirini tamamlama manasında algılandığı görülmektedir.

5.3.3. Günümüz İslâm Dünyasında Kadının Yaratılışına Bakış

Hz. Peygamberin vefatından, son yüzyıla kadar İslâm dünyasının ekseriyetle erkek cinsini kadına kıyasla daha yetkin daha az kusurlu bir varlık olarak gördüğü, kadını erkeğe göre eksik olarak tanımlayan bir algıya sahip olduğu söylenebilir. Kadının bu minvalde konumlandırılması, zamanın ataerkil kodlarının etkisi göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Son yüzyılda ciddi bir biçimde gelişme gösteren ve büyüyen kadın-erkek eşitliği düşüncesi ve feminizm hareketleri, Müslüman kadınların toplumun kendileri biçtikleri sosyal konumlardan ve toplumsal cinsiyet rollerinden rahatsızlık duymaya başlaması sebep olmuş ve İslâm düşünce dünyası içinde dini yorumlamada, yeni bakış açılarını geliştirmeyi adeta zorunlu kılmıştır (Öztürk 2016).

İslâm dünyasında kadının durumu ve konumu ile ilgili problemleri çözmeye yönelik ilk hareketler yine erkekler tarafından gerçekleştirilmiştir (Öztürk, 2016). Bunun sebeplerinin ise kadınların son zamanlara kadar eğitim sevilerinin düşüklüğü, ataerkil toplumun kalıp yargıları, gelişmiş basım yayın araçlarının ve kadınlar açısından özgür bir düşünce ortamının bulunmaması olduğu açıktır. Ancak asıl sebebin toplumda süregelen erkek iktidarı olduğu söylenebilir. Toplumu ve insanları yönetme, idare etme, normlar koyma, düzenleyici kanun ve uygulamaları gerçekleştirme, toplumsal ilişkilerin her alanında otorite sahibi olmaya, iktidar sahibi olmak denebilir (Çoşkun, 2010). İktidar hemen hemen tarih boyunca erkeklerin sahip olduğu bir durumdu. İktidar sahibi, güç ve otoriteyi elinde bulunduran kişi veya grup

her zaman grubu dışındakileri yani ötekileri yönlendirme, yönetme isteği içerisindedir (Çoşkun, 2010). Gücü elinde bulunduran erkeklerin otoritesi altındaki kadınların seslerini duyurması zor olmuştur. İlk olarak erkek eliyle yazılan İslâm ve kadın konulu eserlerin İslâm literatürüne girmesi ve modern anlamda kadın haklarının tartışılmaya başlanması ile ataerkil dini düşünce yapısı sorgulanmaya başlamıştır (Öztürk, 2016). Bundan sonra kendilerini ifade etme ortamı bulan ve eğitim almaya başlayan Müslüman kadınlarda topluma fikirlerini aktarmaya başladıkları görülmektedir (Şefkatli Tuksal, 2018: 23-26).

Bazı alimlerce kadına yönelik muhafazakar görüşleri modern dünyaya uygun tevil etme çabası içinde oldukları görülmüştür. Başka bir grubun ise modern çağın gerçeklerini esas alarak *Kur'an*'ın bu çağa uygun yorumlanma çabası içinde olduğu belirtilmiştir. Üçüncü bir grupsa Hz. Peygamber dönemine giderek meseleleri o zamanın perspektifinden değerlendirme yolunu seçmiştir (Öztürk, 2016).

Nisa(4) suresi 1. ayetteki "ondan da eşini yarattı" ifadesinde yer alan "zevc" kelimesinin hem kadın eş hem de erkek eş için kullanıldığı da düşünülmüştür (Amulî, 2008: 82-83; Arpaguş, 2020: 87-88, 102). Amulî'ye göre Allah'ın yeryüzünde halife olarak yarattığı Hz. Adem'in şahsı değil Adem'in insani vasfıdır ve tüm peygamberlerdir. Adem'in annesi ve babası olmadan direk topraktan yaratıldığını, bu sebeple önceden başka insanların olamayacağını Ali İmran (3) 59. ayete dayandırarak iddia etmiştir. Hz. Havva'nın Hz. Adem'i kandırıp yasak ağaçtan yeme anlatısının batıl olduğunu belirtmiştir, çünkü şeytan, Adem ile Havva'yı birlikte kandırmıştır (Amulî, 2008: 82-83,92).

Atay'a göre kadın ve erkek tek bir özden çift olarak yaratılmışlardır. Atay, Havva'nın kaburga kemiğinden yaratılması anlatılarını İbn Abbas gibi ilk İslâm müfessirlerinin, İslâm'ın Müslümanlara verdiği öğrenme isteği ile diğer kültürlerin ilim insanlarından etkilenerek aktardıklarını düşünmüştür. Bu durum *Kur'an*'da yer almayan bazı bilgileri öğrenmek için olağan bir durum olarak görülmüştür. Ancak günümüzde değişen şartlarla beraber eski kültürlerin aktarılan bilgileri tarafsız biçimde yeniden gözden geçirilmelidir. Çünkü eski kültürlerin etkileri İslâm kültüründe din gibi görülmüştür. Atay, Ebu Hureyre'den nakledilen kaburga kemiğinden yaratılma rivayetinin Hz. Peygamber'e ait olmayacağı görüşündedir (Atay, 2015: 112-119).

Bayındır, kadının kaburga kemiğinden olduğuna dair Müslim (Rıda', 60) rivayetinin Hz. Peygambere ait olmadığı görüşündedir. Adem ile Havva'nın aynı özden bir nevi tek yumurta ikizleri gibi topraktan oluşan aynı yumurta hücresinden yaratıldığını belirtmiştir. Kadının kaburga kemiğinden yaratıldığını iddia etmek ise onun küçümsenmesine sebep olmaktadır (Bayındır, 2012: 58-62).

Modern çağda ortaya çıkan feminizm, *Kur'an* ayetlerini yorumlamada etkisini göstermeye başlamıştır. Klasik İslâm Dönemlerine kadınlar tarafından yapılan herhangi bir tefsir ve meal çalışmasına rastlanılmamıştır (Korkmaz, 2017). Bir grup İslâmi feminist söyleme göre *Kur'an*'ın özüne inildiğinde feminizm vücut bulacaktır. Çünkü günümüzdeki *Kur'an* anlayışımız da rivayet kaynaklarının ataerkil etkisiyle şekillenmiştir (Akyılmaz ve Köksalan, 2016). Diğer bir İslâmi feminist yapılanma Malezya'da kurulan "Sisters in Islam" adlı sivil toplum kuruluşu önderliğinde bir feminist harekettir. Bu hareket müfessir olma şartlarını yerine getiren kadınların da tefsir yapabileceklerini savunmuştur (Kamaruddin, Yunus, Embong ve Hashim, 2018). Sisters in Islam örgütü, *Kur'an*'ın feminist bir bakış açısıyla yeniden tercüme edilmesi gerekliliği, bu sayede *Kur'an*'ın tefsirlerindeki ataerkil anlayışın etkilerinin kırılacağı fikrini savunmaktadır (Akyılmaz ve Köksalan, 2016). Bu örgütün üyelerinden Amina Wadud, Margot Badran gibi isimlerin eserleri, feminist tefsir çalışmaları içinde değerlendirilmektedir. İlk kez *Kur'an* meali yazan kadınlar Ümmü Muhammed, Tahire Safferzade ve Lale Bahtiyar olmuştur. Lale Bahtiyar'ın kendin önce yapılmış mealler için "erkek çevirisi" tabiri kullandığı ve ilk kadın çevirisinin kendine ait meali olduğunu söylediği aktarılmıştır (Korkmaz, 2017).

Wadud ve Rıffat Hassan'a göre "nefs vahide" klasik tefsirlerin aksine Hz. Adem değil tek bir özdür, erkek ve kadın eş olarak aynı özden yaratılmıştır. Bu sebeple erkek ve kadın yaratılışta eşit olduklarını düşünmüştür (Korkmaz, 2017). "Nefs" kelimesi üzerinde duran Wadud'un kelimeyi kavramsal olarak erkek ya da dişi olarak görülmediği aktarılmıştır. Aynı şekilde "zevc" yani eş kelimesini de kavramsal olarak dişil ya da eril görmemektedir. Bu kelimenin *Kur'an*'da diğer canlılar içinde kullanıldığını belirtmiştir. Nisa suresin 1. Ayetindeki "erkek ve kadınlar yarattık" ifadelerini insanoğlunun çiftler halinde yaratmak olarak açıklamış; bu ayetin bir zaman ve mekânı değil genel olarak tüm insanlığı kapsadığını düşündüğü söylenebilir,

Wadud'un yaratılışta kadını ikincil konuma düşüren yorumlar yerine cinsiyetsiz yorumlar tercih ettiği aktarılmıştır (Gürhan, 2011).

Havva ve Adem birlikte günah işlemiş, birlikte Allah'a tövbe etmiş ve ikisinin de tövbesi eşit şekilde kabul edilmiştir. Wadud ve Hassan Nisa(4) suresi 34. ayette geçen erkeklerin kadınlara kavvam oluşunu onlara her alanda hakim olmak değil "ihtiyaçlarını karşılama" anlamı olduğunu ve erkeklerin kadınların ihtiyaçlarını karşılamak ile vazifelendirildiğini düşünmüşlerdir. Tabi bu kadınları her durumda ihtiyaçlarını kendileri karşılamasına engel değildir. "Faddale" kelimesinin erkeklerin her alanda kadınlardan üstün olarak anlaşılmasının yanlış olduğunu savunmuşlardır. Çünkü bu durum özel ve şarta bağlı bir durumdur (Wadud'tan aktaran Korkmaz, 2017).

Şefkatli Tuksal (2018: 277-281), kadının erkek için yaratılması anlayışını benimseyen ataerkil yapının, kadını erkeğe göre eksik, kötü ve ikincil bir konumda gösteren kabullerle kendini meşrulaştırdığını savunmuştur. Kadını yaratılışında eksik, baştan çıkaran ve değersizleştiren rivayetlerin ataerkil zihniyet tarafından Hz. Peygamber'e isnat edildiğini, ancak bu olumsuz rivayetlere aykırı rivayetlerde bulunduğunu belirtip bu rivayetleri muteber görmüştür. Kadına eğrilik, eksiklik, yoldan çıkarıcı gibi isnatlarda bulunulan bu rivayetlerin dinden kaynaklı değil, binlerce yıllık ataerkil yapılanmadan kaynakladığını savunmuştur.

Şefkatli Tuksal, şeytanın ilk yaratılıştan itibaren tüm insan soyuna düşmanlıkta bulunduğunu ancak şeytanın düşmanı ve bir erkek olarak tek başına Hz. Adem'in görüldüğünü düşünmüştür. Bunun sebebi ise ehli kitabın anlatılarında yer alan ilk insanın topraktan yaratılan erkek olduğu kadının da onun kaburgasından yaratıldığı inancının İslâm kültürüne etki etmesidir. Ancak Tâ-hâ (20) suresi 115-117. Ayetlerde adeta Adem ile eşinin baştan beri birlikte şeytanın düşmanlığına maruz kaldığına işaret edildiğini belirtmiştir (Şefkatli Tuksal, 2018: 73-75).

Şefkatli Tuksal'a (2018: 76-78) göre tek nefis kadın ve erkeğin ayrı ayrı yaratıldığı bir özü de işaret edebilmektedir ancak bu görüş ulema tarafından çok tercih edilmemiştir. Çünkü Nisa suresinde de geçen tek nefisin Hz. Adem olarak algılanmasında ataerkil zihniyetin etkisi vardır. Kadının kaburga kemiği gibi olduğu rivayetler ise kadının yaratılışı olarak da alimlerce algılandığı; rivayetleri kadına nasihat şeklinde yorumlayanların ise nasihatten çok kadını yaratılıştan eksik ve

kusurlu görüp onu hor görme biçiminde algılandığını düşünmüştür (Şefkatli Tuksal, 2018: 84). Kadını kaburga kemiğinde yaratılması sebebiyle düzeltilemeyeceği anlayışının zamanla reel hayattaki uygulamaların zorunlu kılmasıyla kısmen düzeltilebilir anlayışına evrildiği görülmektedir (Şefkatli Tuksal, 2018: 86-87). Erkek, kaburgadan yaratıldığı için kadını zorlamamalıdır. Bu eğrilik yine kadına karşı normal davranılması, ancak onun doğasını da zorlamadan, kendi halinde bırakılmasıyla düzeltilebilir (Rıza, 2008: 46-47).

Fidan, tek bir nefisten yaratılmayı erkek ve kadının aynı ortak kökene sahip olmaları olarak görmektedir. Ayrıca aile kavramını da "tek bir nefs" tabirinin bir üst açılımı olarak almıştır. Çünkü Adem ile Havva kıssasında olduğu gibi tek bir nefsten ortaya çıkan kadın erkek diyalektiği evlilik yoluyla oluşturulan aile kurumunda yeniden birleşerek tek bir nefsten yaratılmanın bir üst anlam düzeyini oluşturur (Fidan, 2006: 148-151).

Son dönem İslâm dünyasında kadının yaratılış itibariyle erkeklerden farkının olmadığına dair düşüncelerin yaygınlaştığı görülmektedir. Ancak günümüzde kadının yaratılışına dair toplum içindeki algının nasıl şekillendiğine dair çarpıcı bir araştırma yapılmıştır. Tekin Önür ve Güneş (2008) tarafından yapılan bu araştırmada bir imam hatip lisesi öğrencilerine bazı hadis rivayetleri üzerine fikirleri sorulmuş ve sonuçlar değerlendirilmiştir. Ebu Hureyre'de rivayet edilen kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır rivayeti öğrencilere sorulmuştur (Müslim, "Rıda'", 59). Rivayetin hadis dersi almamış kız öğrenciler tarafından kabullenilme oranı "%36,5" olarak tespit edilmiştir. Hadis dersi alan kız öğrencilerine aynı rivayet sorulduğunda ise kabullenme oranının "%51,8'e" yükseldiği görülmüştür. Bu sonuçlar ışığında hadis eğitimi ile kaburga kemiğinden yaratılma söyleminin pozitif bir korelasyon içinde olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçtan yola çıkarak derslerde irdelenen hadis kaynaklarının da toplumda kadının yaratılışına bakışa etkisinin olduğu söylenebilir (Tekin Önür ve Güneş, 2008).

6. SONUÇ

İslâm inancının en önemli ve tek kusursuz kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Çünkü Allah'ın Kur'an'da koruyacağını vadettiği tek kitap yine Kur'an'ın kendisidir. Kur'an dışındaki İslâm kaynaklarına da itibar edilebilir ancak diğer kaynaklarda yer alan doğru veya yanlış bilgilerin Kur'an'ın sorumluluğuna verilemeyeceği de açıktır. Bu sebeple kadının yaratılışı meselesinde Kur'an ve diğer kaynaklar arasındaki fark iyi bilinmeli; İslâm dininin bu konudaki aktardıkları bu çerçevede değerlendirilmelidir.

Kur'an'da tüm insanlığın çamurdan, topraktan, sudan, alakadan, balçıktan yaratıldığı anlatılmaktadır. Yani her insan özünde topraktan, sudan ve alakadan meydana gelmektedir. Kur'an'da insanın maddesel kökenini anlatan ayetlerde, sadece bir cinsiyetin topraktan veya belirli bir isim topraktan diğer insanların başka bir kaynaktan yaratıldığına dair bir ifade yer almamaktadır.

Kur'an, insanın ham maddesinin toprak olması ve ilahi emre muhatap olan ilk insanın Adem olması anlatımıyla Tanah ve Kutsal Kitap anlatıları ile benzerlik taşımaktadır. Ancak Tanah'ta yer alan Adem'in ilk yaratılan insan olması ve eşinin onun kaburga kemiğinden yaratılması anlatısının Kur'an'da açık bir karşılığı yoktur. Önce Adem'in, sonrasında Adem'den eşinin yaratılması inancının, "nefs-i vahide" kavramının kaburga kemiğinden yaratılma rivayetleri ve İsrâiliyat kaynakları ile yorumlanması sonucu İslâm literatürüne girdiği görülmektedir. Nefs-i vahidenin Hz. Adem olarak görülmesi A'râf suresinin 189-190. ayetlerinde Adem'in şirk koşması gibi bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum bir peygamber olan Adem için mümkün değildir. Kadının kaburga kemiği gibi olduğunu belirten rivayetler ise yaratma olarak değil bir benzetme olarak yorumlanabilmektedir. Ayrıca ilgili rivayetlerde Adem ve eşinden bahsedilmemesi, bu rivayetin ilk insanın yaratılması ile bağdaştırılmasını güçleştirmektedir. Nefs-i vahidenin tek bir öz olarak yorumlanması ise kadın ve erkeğin aynı özden yaratıldığı sonucunu çıkarmaktadır. Nefs-i vahidenin tek bir öz olarak yorumlanması ekseriyetle modern çağın tefsirlerinde yer alsa da; Ebû Müslim el-İsfehânî (ö. 934) gibi bazı eski alimlerin de bu yönde fikir beyan etmesi, bu yorumun sadece günümüz düşence dünyasının etkisiyle yapılmadığının bir göstergesidir. Kur'an'da Adem'in ve eşinin ne zaman yaratıldığına dair de açık bir ifade yer almamaktadır. İster Hz. Adem ve eşi aynı özden ve ilk yaratılan iki insan

olsun, isterse yer yüzünde Adem ile aynı anda birçok insan olsun, sonuç olarak kadının erkekten yaratıldığına dair net bir bilgi Kur'an'dan çıkarılamaz.

Yahudi ve Hristiyan kaynaklarında yer alan Havva'nın yasak ağaçtan yemesi ve Adem'e yedirmesi ise Kur'an'da yer almamaktadır. Kur'an her ikisinin de bu hataya düştüğünü anlatır. Ancak tefsirlerde Havva'yı suçlayan ifadeler de yer almaktadır. Bu şekilde yorumlarda bulunan alimlerin ekseriyetle "Havva olmasaydı kadınlar kocalarına ihanet etmezdi" şeklindeki rivayeti ve İsrâiliyat kaynaklarını referans aldıkları görülmektedir. Ancak bu rivayetin birçok müfessir tarafından itibar görmediği ve tefsirlerinde yer almadığı anlaşılmaktadır. Tefsirlerde ve İslâm ulemasının eserlerinde Havva'nın suçlanmasına karşın Adem'in hatasının hafifletilmeye çalışıldığı da görülmüştür. Ancak Kur'an'ın bu ilk hata konusunda Havva'dan çok Adem'i kusurlu bulduğu da söylenebilir.

Rivayet kaynaklarında ve bazı İslâm alimlerinin görüşlerinde kadının kaburga kemiğinden yaratılmasından yola çıkarak kadınlara atfedilen özelliklerse şöyledir: Eğri bir yaratılış, akıl noksanlığı, eksik şahitlik özelliği, haksız ithamda bulunma, sürekli şikayet etme, iman zayıflığı, erkekten bir derece aşağı konumlandırma, ahlaki eğrilik, olumsuz dil becerisi, pis idrar, hayvani nefsin kaynağı ve sürekli erkeklerle ilgilenme.

Bazı Kur'an tefsirlerinde ve ulemanın eserlerinde yer alan kadının kaburga kemiğinden yaratılması ile ilgili kaynaklara bakıldığında, İsrâiliyat kaynaklarında sağ kaburga kemiği olarak anlatıldığı ve sol kaburga kemiğinden yaratılmasına dair muteber bir hadisin de bulunmadığı görülmektedir. Buna rağmen alimlerce neden sol kaburga kemiğinden yaratıldığının rivayet edildiği de düşündürücüdür. Ancak İslâm kaynaklarında sol tarafa atfedilen olumsuz özelliklerin kadınlara uygun görülmesi, sol kaburga anlatısının tercih edilmesinde etkili olmuş olabilir. Veyahut sol kaburga olarak gelen rivayetlerin, olumsuz kadın algısında etkisi olduğu düşünülebilir.

Rivayet kaynaklarında ve bazı İslâm alimlerinin görüşlerinde Havva'nın Adem'i aldatması düşüncesinden yola çıkarak kadınlara atfedilen özelliklerse şöyledir: Sürekli hayız görmesi, din eksikliği, kocaya ihanet, sonsuz cennetten mahrum olmanın sebebi, şeytanla işbirliği yapma ve danışılmayacak kişi.

Rivayet kaynaklarında ve bazı İslâm alimlerinin görüşlerinde yaratıştan yola çıkarak erkeğe yönelik olan ve kadınlarınkine göre daha olumlu denebilecek özellikler

ise şöyledir: Kadına sabreden, yoldan çıkarılmış, istemeden hataya düşmüş, temiz idrara sahip ve kadınla değil ziraat ile uğraşan.

Kur'an'ın yaratılışta kadın ve erkeği öz itibariyle farklı görmediği açıktır. Kur'an kadını yaratılışta erkekle aynı konumlandırmıştır. Üstünlük ancak takvadadır. İslâm literatüründe yaratılışta kadına yönelik olumsuz algıların kaynaklarının şunlar olduğu sonucuna varılmıştır: Bazı rivayetlerin yanlış yorumlanışı veya rivayetin yanlışlığı, İsrâiliyat etkisi ile yapılan yorumlar ve erkek egemen toplumdaki kadın algısı.

Son yıllara doğru İslâm camiasında kadınların yaratılışına yönelik olumsuz algılamanın azaldığı anlaşılmaktadır. Ancak son zamanlarda yazılan bazı eserlerin bu olumsuz algıyı hala koruduğu da görülmektedir.

Yaratılış konusunda Kur'an'a sadece erkek bakış açısıyla yaklaşılamayacağı gibi sadece kadın bakış açısıyla yaklaşılması da tarihte yapılan yanlışların tekrarlanması olacaktır. Bu konunun İslâm açısından, kadın ve erkek, her kesimden uzmanlarla araştırılarak daha iyi açıklanabilmesi elzemdir. Aksi takdirde Ehl-i Kitabın yaratılış ile ilgili maruz kaldığı tenkitlere İslâm dünyasının da maruz kalması olasıdır. Biyoloji, kimya, tarih, sosyoloji ve ilahiyat gibi alanların yaratılış konusunda ortak çalışmasıyla daha iyi sonuçlara ulaşılabilecektir. İslâmiyet'e göre Allah'ın Kur'an ayetleri ile Allah'ın yarattığı kâinat yasaları çelişmez.

KAYNAKÇA

Ağırman, C. (2001). *Kadının Yaratılışı İlgili Rivayetler Bağlamında Yeni Bir Yaklaşım*. İstanbul: Rağbet Yayınları.

Ahmet Cevdet Paşa, (2020). *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ Cilt 1.* (mlf. Y. Sevimli). İstanbul: İnsan Yayınları.

Akbuğra, T. (2015). *Peygamberler Tarihi.* Ankara: Yason Yayınevi.

Akgün, H. (2019). "Kadının Kaburga Kemiğinden Yaratılması Meselesi (Rivâyetlerin Aslu'l-Hadîs ve Hadis Rivâyet Coğrafyası Açısından Ele Alınması)". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* 19(2), 323-338. Web: https://doi.org/10.33415/daad.585831 adresinden 10 Mayıs 2021'de alınmıştır.

Akyılmaz, Ö., Köksalan, M. E. (2016) "Türkiye'de İslami Feminizm ve Kadın Kimliğinin Yeniden İnşası: Reçel Blog Örneği". *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 24(2), 126-145.

Albayrak, K. (2007). "Nestûrîlik". *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi. 33*: 15-17. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Altun, L. M. (2019). "Fıkhî Açıdan Teyâmün". *Van İlahiyat Dergisi,* 7(11), 163-192.

Altunay, E. (2020). *Mezopotamya ve Mısır Paganizmi (8. Baskı).* İstanbul: Destek Yayınları.

Amulî, C. (2008). *Cemâl ve Celâl Aynasında Kadın (5. Baskı)*. (çev. E. Okumuş). İstanbul: İnsan Yayınları.

Arpaguş, H. K. (2012). Müzakere., M. F. Bayraktar (Editör). *Dinî ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Arpaguş, H, K, (2020). "Aynı Vardan Var Olmuşuz…" Yaratılış Açısından Kadının Konum ve Durumu., H. Ş. Albayrak (Editör). *Kadın Olmak İslam, Gelenek Modernlik ve Ötesi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 88-109.

Atasoy, İ. (2010). *Peygamberler Tarihi.* İstanbul: Nesil Yayıncılık.

Atay, H. (2015). *Kur'an'a Göre Araştırmalar Cilt 1.*, (Editör Ö. F. Atay). Ankara: Atayy Yayınları.

Ateş, S. (tarihsiz). *Kur'an'da Peygamberler Tarihi.* İstanbul: Milliyet Gazetesi.

Ateş, S. (1995). *Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.

Ateş, A. O. (2006). *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Atkinson, D. ve Baldwin, J.G. (2012). *Yaratılış'ın Mesajı.*(Çev. N. Nirven). İstanbul: Haberci Yayınları (Eserin orijinali 1986 ve 1990'da yayımlandı).

Aybakan, B. (2010). "Şâfiî Mezhebi". *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi. 38*: 233-247. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Aydın, A. (2017). Tam Peygamberler Tarihi. İstanbul: Seda Yayınları.

Bayat, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bayındır, A. (2012). İslâmî Açıdan Toplumsal Cinsiyet, (Editör M. F. Bayraktar). *Dinî ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 58-62.

Bayraklı, B. (2002). *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri Cilt 5.* İstanbul: Bayraklı Yayınları.

Bayraklı, B. (2003). *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri Cilt 1 (2. Baskı)*. İstanbul: Bayraklı Yayınları.

Bayraklı, B. (2008a). *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri Cilt 13 (2. Baskı)*. İstanbul: Bayraklı Yayınları.

Bayraklı, B. (2008b). *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri Cilt 15 (3. Baskı)*. İstanbul: Bayraklı Yayınları.

Bayraklı, B. (2013). Bayraklı, B. (2008). *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri Cilt 4 (4. Baskı)*. İstanbul: Bayraklı Yayınları.

Bayraktar, M. (2016). *Üç Dinin Tarihi Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam.* İstanbul: Say Yayınları.

Bayraktar, Z. (2019). "Can modern biology interpret the mystery of the birth of Christ?". *J Matern Fetal Neonatal Med*, 32(3), 522–523.

Beğavî, Muhammed el-Ferrâ. (2018a). *Beğavi Tefsîri Meâlimu't-Tenzîl Cilt 1* (Çev. A. Özdemir ve N. Özdemir) İstanbul: Karınca & Polen Yayınları.

Beğavî, Muhammed el-Ferrâ. (2018b). *Beğavi Tefsîri Meâlimu't-Tenzîl Cilt 2* (Çev. A. Özdemir ve N. Özdemir) İstanbul: Karınca & Polen Yayınları.

Beğavî, Muhammed el-Ferrâ. (2018c). *Beğavi Tefsîri Meâlimu't-Tenzîl Cilt 3* (Çev. A. Özdemir ve N. Özdemir) İstanbul: Karınca & Polen Yayınları.

Beğavî, Muhammed el-Ferrâ. (2018ç). *Beğavi Tefsîri Meâlimu't-Tenzîl Cilt 5* (Çev. A. Tunçer) İstanbul: Karınca & Polen Yayınları.

Beğavî, Muhammed el-Ferrâ. (2018d). *Beğavi Tefsîri Meâlimu't-Tenzîl Cilt 6* (Çev. A. Tunçer) İstanbul: Karınca & Polen Yayınları.

Beğavî, Muhammed el-Ferrâ. (2018e). *Beğavi Tefsîri Meâlimu't-Tenzîl Cilt 7* (Çev. A. Tunçer) İstanbul: Karınca & Polen Yayınları.

Ben Joseph, S. (2018) *Tefsîru't-Tevrât Bi'l-'arabiyye Tevrat (Tora) Tefsiri* .(Çev. N. Arslantaş) İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Besalel, Y. (2001). *Yahudilik Ansiklopedisi*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın.

Birinci, Z. (2014). "Nefs-i vâhide İfadesinden Hareketle Kadının Yaratılışı Hakkında Bir Değerlendirme". *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* 47, 151-164.

Bolay, S. H. (1988). "Âdem". *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi. 1*: 358-363. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Buhârî, Muhammed b. İsmâil (2009). *Sahih-i Buhârî Tercüme ve Şerhi*. (nşr. H. Yıldırım). İstanbul: Sağlam Yayınevi.

Bursalı, M. N. (2014). *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Çelik Yayınevi.

Bursevî, İ. H. (1995a). *Rûhu'l Beyân Tefsîri Cilt 1.* (Çev. B. Pusmaz ve H. Kayapınar). İstanbul: Damla Yayınevi.

Bursevî, İ. H. (1995b). *Rûhu'l Beyân Tefsîri Cilt 2.* (Çev. B. Pusmaz ve H. Kayapınar). İstanbul: Damla Yayınevi.

Bursevî, İ. H. (1995c). *Rûhu'l Beyân Tefsîri Cilt 3.* (Çev. B. Pusmaz ve H. Kayapınar). İstanbul: Damla Yayınevi.

Bursevî, İ. H. (1995ç). *Rûhu'l Beyân Tefsîri Cilt* 5. (Çev. B. Pusmaz ve H. Kayapınar). İstanbul: Damla Yayınevi.

Bursevî, İ. H. (1995d). *Rûhu'l Beyân Tefsîri Cilt 8.* (Çev. B. Pusmaz ve H. Kayapınar). İstanbul: Damla Yayınevi.

Çağrıcı, M. (2013). "Yaratma". *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi. 43*: 324-329. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı

Coşkun, C. (2010). "Michel Foucault: Özne ve İktidar" Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Çığ, M. İ. (2017). *Kur'ân, İncil ve Tevrat'ın Sümer'deki Kökeni (44. Baskı).* Ankara: Kaynak Yayınları.

Davudoğlu, A. (2017). *Sahîh-i Müslim Tercümesi ve Şerhi Cilt 7*. İstanbul: Rahle Kitap.

Dikmen, M. (2016). *Kur'an'da Adı Geçen Peygamberler Tarihi.* İstanbul: Sebat Basım Yayın.

Diyanet İşleri Başkanlığı. (2006). *Kur'an-ı Kerim Meâli (12.Baskı).* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Diyanet İşleri Başkanlığı. (2007). *Kur'an Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir Cilt 1*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Doğan, B. (2008). "*Hristiyanlıkta Asli Günah Doktrini (Pavlus – Pelagius Örneği)*". Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Donovan, J. (2016). *Feminist Teori (11.Baskı)* (Çev. A. Bora, M. A. Gevrek, F. Sayılan) İstanbul: İletişim Yayınları. (Eserin orijinali 2000'de yayımlandı).

Dönmez, İ. K. (2000). "İcmâ". *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi. 21*: 417-431. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Duby, G. ve Perrot, M. (2005). *Kadınların Tarihi Ortaçağın Sessizliği Cilt 2* (Çev. A. Fethi). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Eserin orijinali 1992'de yayımlandı).

Düzgün, Ş. A. (2011). Kadın Rollerine Kur'an'ın Değerler Sisteminin Kaynaklığı., (Editör A. Çetin). *Ortaçağda Kadın.* Ankara: Lotus Yayınevi.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî (2008). *Sünen-i Ebî Davud ve Tercemesi*. (Çev. İ. Koçaşlı). İstanbul: Erkam Yayınları.

Ebussuûd, M. (2006a). *Ebussuûd Tefsiri Cilt 1* (Çev. A. Akın). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Ebussuûd, M. (2006b). *Ebussuûd Tefsiri Cilt 3* (Çev. A. Akın). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Ebussuûd, M. (2006c). *Ebussuûd Tefsiri Cilt 4*. (Çev. A. Akın). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Ebussuûd, M. (2007a). *Ebussuûd Tefsiri Cilt 9.* (Çev. A. Akın). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Ebussuûd, M. (2007b). *Ebussuûd Tefsiri Cilt 11.* (Çev. A. Akın). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

El-Cezerî, İ. (2008). *Câmiu'l-Usûl Cilt 6.* (Çev. K. Sandıkçı ve M. Koçak). İstanbul: Ensar Neşriyat.

El-Hilâlî, Selîm b. Îd ve Musa Ali Nars, M. (2017). *Esbâb-ı Nüzûl Kur'an Ayetlerinin İniş Sebebi Cilt 1*. (Çev. İ. Doğan). İstanbul: Beka Yayıncılık.

Er-Râzî, F. (1988). *Tefsîr-i Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb Cilt 2*. (Çev. S. Yıldırım, L. Cebeci, S. Kılıç, C. S. Doğru). Ankara: Akçağ Yayınları.

Er-Râzî, F. (1990). *Tefsîr-i Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb Cilt 7*. (Çev. S. Yıldırım, L. Cebeci, S. Kılıç, C. S. Doğru). Ankara: Akçağ Yayınları.

Er-Râzî, F. (1991). *Tefsîr-i Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb Cilt 10*. (Çev. S. Yıldırım, L. Cebeci, S. Kılıç, C. S. Doğru). Ankara: Akçağ Yayınları.

Er-Râzî, F. (1993). *Tefsîr-i Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb Cilt 16*. (Çev. S. Yıldırım, L. Cebeci, S. Kılıç, C. S. Doğru). Ankara: Akçağ Yayınları.

Er-Râzî, F. (1994). *Tefsîr-i Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb Cilt 18*. (Çev. S. Yıldırım, L. Cebeci, S. Kılıç, C. S. Doğru). Ankara: Akçağ Yayınları.

Er-Râzî, F. (1995). *Tefsîr-i Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb Cilt 20*. (Çev. S. Yıldırım, L. Cebeci, S. Kılıç, C. S. Doğru). Ankara: Akçağ Yayınları.

Er- Rûdânî, İmam Muhammed bin Muhammed bin Süleyman. (2010). *Büyük Hadis Külliyatı Cem'ul-fevâid min Câmi'il-usûl ve Mecma'iz-zevâid Cilt 2*. (Çev. N. Erdoğan). İstanbul: İz Yayıncılık.

Erdem, M. (2005). *Hz. Âdem (İlk İnsan) (5. Baskı)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Erginli, Z. (2008). "İbn Arabî'ye Göre Hz. Âdem'de Temel İnsan Nitelikleri". *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü"l-Arabî Özel Sayısı-1)*, 21, 161-197.

Erzurumlu İbrahim Hakkı. (2017). Marifetnâme (s.neş. D. Yılmaz). İstanbul: Ataç Yayınları.

Eyuboğlu, S. ve Erhat, A.(1977) *Hesiodos Eseri ve Kaynakları.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Farsi, M. (2010). *Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara 1. Kitap (3. Baskı).* İstanbul: Gözlem Yayınları.

Fidan, H. (2006). *Kur'an'da Kadın İmgesi.* Ankara: Vadi Yayınları.

Firuzâbâdî, M. (2016a) *Tenvîrü'l-Mikbâs Min Tefsîr-i İbn Abbâs Cilt 1*. (Çev. C. Caduk) İstanbul: İlk Harf Yayınları.

Firuzâbâdî, M. (2016b) *Tenvîrü'l-Mikbâs Min Tefsîr-i İbn Abbâs Cilt 4*. (Çev. C. Caduk) İstanbul: İlk Harf Yayınları.

Firuzâbâdî, M. (2016c) *Tenvîrü'l-Mikbâs Min Tefsîr-i İbn Abbâs Cilt 5*. (Çev. C. Caduk) İstanbul: İlk Harf Yayınları.

Gazali, Ebû Hamid Muhammed İbn Muhammed. (2012). *Mükâşefetü'l-Kulûb* (çev. N. Salihoğlu). İstanbul: Medine Yayınları.

Gazali, Ebû Hamid Muhammed İbn Muhammed. (2015). *İhya-u Ulûm'id-Din* (çev. A. Arslan). İstanbul: Merve Yayınları.

Gordon, C. H. (1965). *The Common Background of Greek and Hebrew Civilizations*. New York: The Norton Library Publisher.

Görgülü, Ü. (2014). *Kadın ve Siyaset Fıkhi Bir Bakış.* İstanbul: İz Yayıncılık.

Gültepe, N, (2015). *Türk Mitolojisi (5. Baskı).* İstanbul: Resse Yayınları.

Gündüz, Ş. (2019) *Dünya Dinleri.* İstanbul: Milelnihal Yayınları.

Gürtunca, M. F. (2015). *Altıparmak Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Huzur Yayınevi.

Harman, Ö. F. (1996). "Hâbil ve Kābil". *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi. 14*: 376-378. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı

Harman, Ö. F. (1997). "Havvâ". *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi. 16*: 542-545. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı

Harman, Ö. F. (2004). "Meryem". *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi. 29*: 236-242. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı

Havva, S. (2018a). *El- Esâs fi't Tefsîr. Cilt 1*. (Çev. M. B. Eryarsoy). İstanbul: Şamil Yayınevi.

Havva, S. (2018b). *El- Esâs fi't Tefsîr. Cilt 2*. (Çev. M. B. Eryarsoy). İstanbul: Şamil Yayınevi.

Havva, S. (2018c). *El- Esâs fi't Tefsîr. Cilt 9*. (Çev. M. B. Eryarsoy). İstanbul: Şamil Yayınevi.

Heidel, A.(2018). *Enûma Eliş Babil Yaratılış Destanı.*(Çev. İ. Birkan). İstanbul: Alfa Yayıncılık,(Eserin orijinali 1942'de yayımlandı).

Heitman, J. (2015) "Evolution of sexual reproduction: a view from the fungal kingdom supports an evolutionary epoch with sex before sexes." *Fungal Biol Rev* 29, 108–117.

Heysemî, N. (2015). Mecmau'z-Zevâid ve-Menbau'l-Fevâid cilt 12. (A. Yerinde). İstanbul: Ocak Yayıncılık.

İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. (2012a). *Bahrü'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'ân'il-Mecîd Cilt 1 (2. Baskı)* (Çev. D. Selvi). İstanbul: Semerkand Yayınları.

İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. (2012b). *Bahrü'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'ân'il-Mecîd Cilt 2 (2. Baskı)* (Çev. D. Selvi). İstanbul: Semerkand Yayınları.

İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. (2012c). *Bahrü'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'ân'il-Mecîd Cilt 3* (Çev. D. Selvi). İstanbul: Semerkand Yayınları.

İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. (2012ç). *Bahrü'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'ân'il-Mecîd Cilt 6* (Çev. D. Selvi). İstanbul: Semerkand Yayınları.

İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. (2016a). *Bahrü'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'ân'il-Mecîd (4. Baskı) Cilt 8* (Çev. D. Selvi). İstanbul: Semerkand Yayınları.

İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. (2016b). *Bahrü'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'ân'il-Mecîd (4. Baskı) Cilt 9* (Çev. D. Selvi). İstanbul: Semerkand Yayınları.

İbn Arabi, Muhyiddin (2008). *Tefsir-i Kebir Te'vilât Cilt 1*. (Çev. V. İnce). İstanbul: Kitsan Yayınları.

İbn Arabi, Muhyiddin (2007). *Fütûhât-ı Mekkiyye (2.baskı) Cilt 1.* (Çev. E. Demirli). İstanbul: Litera Yayıncılık.

İbn Hacer, Ş. A.(2010) *El-Metâlib ul-Âliye Fî Mesânîd is-Semâniye Cilt 2.* (Çev. A. Yerinde ve H. İ. Kaçar). İstanbul: Ocak Yayıncılık.

İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl. (2018a). *Tefsir'ül Kur'an'il Azim Cilt 1.* (Çev. A. Öztürk) İstanbul: Kahraman Yayınları.

İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl. (2018b). *Tefsir'ül Kur'an'il Azim Cilt 2.* (Çev. A. Öztürk) İstanbul: Kahraman Yayınları.

İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl. (2018c). *Tefsir'ül Kur'an'il Azim Cilt 6.* (Çev. A. Öztürk) İstanbul: Kahraman Yayınları.

İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl. (2018ç). *Tefsir'ül Kur'an'il Azim Cilt 8*. (Çev. A. Öztürk) İstanbul: Kahraman Yayınları.

İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl. (2018d). *Tefsir'ül Kur'an'il Azim Cilt 9.* (Çev. A. Öztürk) İstanbul: Kahraman Yayınları.

İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. (1992). *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve şerhi.* (Çev. H. Hatipoğlu). İstanbul: Kahraman Yayınları

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm. (2017). *Şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye Tefsîri Cilt 1*. (Çev. M. B. Eryarsoy) İstanbul: Karınca ve Polen Yayınları.

İnan A. (1992). *Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti (3. Baskı).* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İslamoğlu. M. (2009). *Nüzûl Sırasına Göre Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal-Tefsir*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.

Kahraman, H. (2003). Sûret Hadîsi Üzerine Bağlam Esaslı Bir Tahlil Denemesi. *Hadis Tetkikleri Dergisi,* 1 (1) , 51-70.

Kamaruddin, Z., Yunus, S., Embong, R., and Hashim, H. A. (2018). "The History of Sisters in Islam". *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences,* 8(11), 551–558.

Kandemir, M. Y. (1997). "Hadis". *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi. 15*: 27-64. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Kandemir, M. Y. (2003). "Kütüb-i Sitte" *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi. 27*: 6-8. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Kaval, M. (2016). "İlahi Dinlerde Kadın'ın Kıymet Problemi". *Akademik Bakış Dergisi,* 55, 306-324.

Kazancı, A. L. (2014). *Peygamberler Tarihi: Hazreti Âdem'den Hatemü'l Enbiyâ'ya* (2. Baskı). İstanbul: Ensar Neşriyat.

Keskin, G. (2011). *Peygamber Enok'un Kitabı*. İstanbul: Hermes Yayınları.

Kitabı Mukaddes Şirketi, (2010). *Kutsal Kitap Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.

Korkmaz, A. (2017). "Feminizmin Modern Dönem Kur'an Tefsirine Etkileri: Tefsir Sosyoloji Üzerine Bir Deneme". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2/6, 940-956.

Köktaş, Y. (2016). *Kadınla İlgili Hadisler.* İstanbul: İnsan Yayınları.

Kramer, S.N. (1999). *Sümer Mitolojisi İO Üçüncü Bin Yıldaki Tinsel ve Edebi Gelişim Üstüne Bir Çalışma* (Çev. H. Koyukan). İstanbul: Kabalcı Yayınları. (Eserin orijinali 1961'de yayımlandı).

Kutup, S. (2016a). *Fî Zılâl-il Kur'an Cilt 1* (Çev. M. Yolcu, S. Uçan, V. İnce). İstanbul: Tayf Yayınları.

Kutup, S. (2016b). *Fî Zılâl-il Kur'an Cilt 2* (Çev. M. Yolcu, S. Uçan, V. İnce). İstanbul: Tayf Yayınları.

Kutup, S. (2016c) *Fî Zılâl-il Kur'an Cilt 7* (Çev. M. Yolcu, S. Uçan, V. İnce). İstanbul: Tayf Yayınları.

MacDonald W. (2002) *Kutsal Kitap Yorumu Yeni Antlaşma Serisi Cilt 2.* İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları (Eserin orjinali 1989'da yayımlandı).

MacDonald W. (2003) *Kutsal Kitap Yorumu Yeni Antlaşma Serisi Cilt 3.* İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları (Eserin orjinali 1989'da yayımlandı).

MacDonald W. (2004) *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi Cilt 1.* İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları (Eserin orjinali 1989'da yayımlandı).

Mevlânâ, C. (2016) *Mesnevi* (Çev. V. Ç. İzbudak) Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. (2019a) *Te'vîlâtül-Kur'an Tercümesi Cilt 1.* (Çev. B. Topaloğlu). İstanbul: Ümraniye Belediyesi ve Ensar Neşriyat.

Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. (2019b) *Te'vîlâtül-Kur'an Tercümesi Cilt 2.* (Çev. B. Topaloğlu ve S. K. Sandıkçı). İstanbul: Ümraniye Belediyesi ve Ensar Neşriyat.

Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. (2019c) *Te'vîlâtül-Kur'an Tercümesi Cilt 3.* (Çev. B. Topaloğlu ve Y.V. Yavuz). İstanbul: Ümraniye Belediyesi ve Ensar Neşriyat.

Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. (2019ç) *Te'vîlâtül-Kur'an Tercümesi Cilt 6.* (Çev. B. Topaloğlu ve F. Ayğan). İstanbul: Ümraniye Belediyesi ve Ensar Neşriyat.

Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. (2019d) *Te'vîlâtül-Kur'an Tercümesi Cilt 9.* (Çev. B. Topaloğlu ve İ. Tüfekçi). İstanbul: Ümraniye Belediyesi ve Ensar Neşriyat.

Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. (2019e) *Te'vîlâtül-Kur'an Tercümesi Cilt 12.* (Çev. B. Topaloğlu ve S. K. Sandıkçı). İstanbul: Ümraniye Belediyesi ve Ensar Neşriyat.

Michel T. (2012). *Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş*. İstanbul: Set Ofset Yayınları.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, (2014). Sahîh-i Müslim ve Tercemesi (Çev. M. Sofuoğlu). İstanbul: İrfan Yayınevi.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed. (2003a) *Nesefi Tefsiri Cilt 1.* (Çev. H. Ünal). İstanbul: Ravza Yayınları.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed. (2003b) *Nesefi Tefsiri Cilt 2.* (Çev. H. Ünal). İstanbul: Ravza Yayınları.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed. (2006) *Nesefi Tefsiri Cilt 3.* (Çev. H. Ünal). İstanbul: Ravza Yayınları.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed. (2007) *Nesefi Tefsiri Cilt 7.* (Çev. Ş. Şenaslan). İstanbul: Ravza Yayınları.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed. (2011) *Nesefi Tefsiri Cilt 8.* (Çev. Ş. Şenaslan ve Ö. F. Haznedaroğlu). İstanbul: Ravza Yayınları.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. (1981). *Sünen'ün Neseî Cilt 1.* (Çev. A. M. Büyükçınar, A. Tekin, Ö. F. Harman, Y. Erol). İstanbul: Kalem Yayıncılık.

Okiç, M. T. (1995). *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri*. (nşr. H. Yılmaz). İstanbul: Nun Yayıncılık.

Okuyan, M. (2018) *Kıssalar Ne Söyler – I Yaratılış ve Hz. Âdem (5. Baskı).* İstanbul: Düşün Yayıncılık.

Oral, O. (2018). "Mâtürîdî'de Kadın Algısı ve Psiko-Sosyal Konumu". *Uluslararası Rusya Araştırmaları Dergisi,* 11 (1), 1-44.

Oruç, A. B. (2020). *Klasik ve Modern Dönem Tefsir Kaynaklarında Kadın Algısı (2. Baskı).* Ankara: Nobel Yayıncılık.

Özdemir, G. (2013). *Allah'ın Tek Dini İslam'a Son Davet Kur'an*. İstanbul: Şira Yayınları.

Öztürk, M. (2016). "Kur'an, Tefsir, Kadın". *Dini Araştırmalar Dergisi*, Kadın Özel Sayısı, 65-96.

Parry A. (2005). *Talmud Nedir?* (Çev. E. S. Vali). İstanbul: Gözlem Yayıncılık (Eserin orijnali 2004'de yayımlandı).

Prior, D. (2001). *1. Korintliler'in Mesajı*. (Çev. N. Nirven). İstanbul: Haberci Yayınları (Eserin orijinali 1985'de yayımlandı).

Rıza, S. M. R. (2008), *İslam'da Kadının Hukuku Kadınlara Çağrı*. (Çev. M. Çelen). Malatya: Nida Yayınları (Eserin orijinali 1985'de yayımlandı).

Sâbûnî, M. A. (2019a). *Safvet'üt Tefâsîr Tefsirlerin Özü, Cilt 1.(9. Baskı)* (Çev. S. Gümüş ve N. Yılmaz). İstanbul: Ensar Neşriyat.

Sâbûnî, M. A. (2019b). *Safvet'üt Tefâsîr Tefsirlerin Özü, Cilt 4.(9.Baskı) (*Çev. S. Gümüş ve N. Yılmaz). İstanbul: Ensar Neşriyat.

Scherman, N. (2013). *The Artscroll Tanach (3rd edition).* Newyork: Mesorah Publication.

Schipper, M. (2015). *Adem ile Havva Her Yerde* (Çev. A. İncidüzen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları (Eserin orijinali 2012'de yayımlandı).

Scholem G.G. (2008). *Zohar İhtişam Kitabı Kabala'dan Temel Öğretiler* (Çev. E. Yetiş). İstanbul: Dharma Yayıncılık.

Sinanoğlu, M. (2001). "İznik Konsili". *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi. 23*: 549-552. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı

Songüler, G. (2017). *Sufi Gelenekte Kadın Algısı: Mevlana Örneği.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Soysaldı, M. (2014). *Kur'an ve Tevrat'ta Kadın.* İstanbul: TABEV Yayınları.

Sönmez, Z. (2017). "Necrân'da Hıristiyanlık ve Hz. Muhammed'in Necrân Hıristiyan Din Adamlarıyla Münasebetleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (26), 117-147.

Sproul, B. C. (2018). *Yaratılış Mitleri* (Çev. A. Bucak). İstanbul: Hil yayın. (Eserin orijinali 1979'da yayımlandı).

Süyûtî, C. (2016). *Tefsir-i Celâleyn Cilt 1*. (Çev. A. R. Kaşeli). İstanbul: Sağlam Yayınevi.(eserin orijinali 1466'da yayımlandı).

Şahin, M. S. (2002). "Kısas-ı Enbiyâ". *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi. 25*: 495-496. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı

Şefkatli Tuksal, H. (2018). *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri (7. Baskı).* Ankara: Otto Yayınları.

Şimşek, E. (2017). "Türk Kültüründe "Alkarısı" İnancı ve Bu İnanca Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler". *Arka Uluslararası Kültür Sanat Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12 (5), 99-115

Taberi, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. (tarihsiza). *Taberi Tefsiri. Cilt 1.* (Çev. M. Keskin). İstanbul: Ümit Yayıncılık.

Taberi, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. (tarihsizb). *Taberi Tefsiri. Cilt 2.* (Çev. M. Keskin). İstanbul: Ümit Yayıncılık.

Taberi, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. (tarihsizc). *Taberi Tefsiri. Cilt 4.* (Çev. M. Keskin). İstanbul: Ümit Yayıncılık.

Tekin Önür, H. (2011). Ortaçağ Türk Kadının Sosyal Konumunu Etkileyen Bazı Faktörler. Çetin, A. (Editör) "*Ortaçağda Kadın"* Ankara: Lotus Yayınları s. 60-76

Tekin Önür, H. ve Güneş E. (2008). "Kadınlarla İlgili Uydurma Hadislerin Kadınların Rol Davranışları Üzerine Etkisi: Kütahya İmam Hatip Lisesi Örneği". *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 6 (3), 1-12.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ (2007) *Sünen-i Tirmizî Tercemesi.* (Çev. A. Parlayan). Konya: Konya Kitapçılık.

Topbaş, O. N. (2018). *Kur'ân-Kerim Işığında Nebîler Silsilesi-1.*İstanbul: Erkam Yayınları.

Türkiye Gazetesi Yayınları, (2004). *Peygamberler Tarihi Ansiklopedisi Cilt 1.* İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları.

Ustaosmanoğlu, M. (2012a). *Rûhu'l Furkan Cilt 3.* İstanbul: Ahıska Yayınları.

Ustaosmanoğlu, M. (2012b). *Rûhu'l Furkan Cilt 4.* İstanbul: Ahıska Yayınları.

Ustaosmanoğlu, M. (2013). *Rûhu'l Furkan Cilt 1. (5. Baskı)* İstanbul: Ahıska Yayınları.

Ünal, A. (2017). "Yahudi Geleneğinde Kadının Yaratılışı ve Lilit Efsanesi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 17 (2), 103-115.

Üzüm, İ. (2003). "Kütüb-i Erbaa" *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi. 27*: 4-6. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı

Üzüm, İ. (2004). "Mezhep". *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi. 29*: 526-532. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı

Weissman, M. (2014). *Midraş Der Ki* (Çev. L. Zerbib) İstanbul: Gözlem Yayıncılık.

Yasdıman, H. Ş. (2005). "Kadının İslâm Geleneğindeki Yeri ve Konumuna Yahudi-Hristiyan Kültürünün Etkilerinden Bazı Örnekler". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (14), 59-94.

Yasdıman, H. Ş. (2011). "Yılan, Havva, Adem Arasında Geçen Olaylara İslam ve Yahudiliğin Bakışı", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (40), 9-35.

Yavuz, Y. Ş. ve Çetin, A. (1991). "Âyet". *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi. 4*: 242-244. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı

Yavuz, Y. V. (1998). "Hayız". *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi. 17*: 51-53. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı

Yazır, E. M. H. (2015). *Hak Dîni Kur'an Dili.* İstanbul: Fazilet Neşriyat.

Yeni Yaşam Yayınları, (2010), *Kutsal Kitap.* İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları

Yılmaz, A. (2019). *Tabâtabâî'nin el-Mîzân Tefsirinde Hz. Âdem Yaratılışı ve Hayatı.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yiğitoğlu, M. (2019) " Yahudilikte Kadınların Regl Dönemi / Niddah İle İlgili Hususlar". *Ekev Akademi Dergisi*, ICOAEF Özel Sayısı , 225-232

Yonar, G. (2015). *Yaratılış Mitolojileri (3. Baskı).* Türkiye: Ötüken Neşriyat.

Zemahşerî, Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer. (2016a). *El-Keşşaf Cilt 1*. (Çev. H. Ünal). İstanbul: Ekin Yayınları.

Zemahşerî, Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer. (2016b). *El-Keşşaf Cilt 2*. (Çev. H. Ünal). İstanbul: Ekin Yayınları.

Zingsem V. (2007). *Lilith*. (Çev. D. D. Yüzer). İzmir: İlya Yayıncılık (Eserin orijinali 1999'da yayımlandı).

İnternet: *Ben Sira.* Web: https://www.sefaria.org/Ben_Sira.28?lang=en 14 Şubat 2021'de alınmıştır.

İnternet: *Bereşit Rabbah.* Web: https://www.sefaria.org/Bereishit_Rabbah.18.1?lang=en&with=all&lang2=en 14. Şubat 2021'de alınmıştır.

İnternet: *Kiddushin*. Web: https://www.sefaria.org/Kiddushin.80b.4?lang=bi. 14. Şubat 2021’de alınmıştır.

İnternet: *Shabbat*. Web: https://www.sefaria.org/Shabbat.33b.6?lang=bi. 14. Şubat 2021’de alınmıştır.

İnternet: *Targum Jonathon on Genesis*. Web: https://www.sefaria.org/Targum_Jonathan_on_Genesis.2.21?ven=The_Targum_of_Jonathan_ben_Uzziel,_trans._J._W._Etheridge,_London,_1862&lang=en 14 Şubat 2021’de alınmıştır.

İnternet: *4.Ezra*. Web: https://kutsal-kitap.net/bible/tr/index.php?id=1441&mc=3&sc=1438 10 Şubat 2021’de alınmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Kahraman Cihan

Uyruğu : T.C.

Eğitim Derece	**Eğitim Birimi**	**Mezuniyet tarihi**
Yüksek lisans	HBVÜ Kadın ve Aile Çalışmaları	2022
Lisans	AÜ Sosyoloji	2018
Lisans	AÜ İşletme	2014
Lisans	ÇOMÜ Biyoloji	2010
Ön lisans	AÜ Sağlık Kurumları İşletmeciliği	2011
Lise	Bozüyük Mustafa Şeker A. L.	2005
Pedagojik For.	Gazi Ü.	2017

İş Deneyimi

Yıl	**Yer**	**Görev**
2011/…	E.G.M.	P.M. (KBRN)

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Hobiler

Doğa gezileri, kitap, dinler tarihi, PC oyunları, Karate.

ankara
HBV

ankara
HBV